

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

На правах рукопису

УДК 373.5.016:811.161.2-028.42](043.3)

ДІДЕНКО НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

**МЕТОДИКА ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У
ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ**

13.00.02 – теорія і методика навчання
(українська мова)

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:

Караман Ольга Володимирівна,

кандидат педагогічних наук,
професор

Київ – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ.....	11
1.1. Генеза проблеми організації позакласної роботи з української мови в педагогічній науці	11
1.2. Лінгводидактичні засади організації позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання.....	25
1.2.1. Сучасні технології організації позакласної роботи в практиці профільного навчання української мови.....	25
1.2.2. Принципи, форми і методи організації позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання.....	46
1.3. Психолого-педагогічні основи організації позакласної роботи з української мови у профільних класах.....	70
Висновки до першого розділу.....	87
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ.....	90
2.1. Навчально-методичне забезпечення організації позакласної роботи у профільних класах.....	90
2.2. Сучасний стан організації позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання.....	104
Висновки до другого розділу.....	129
РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ НАВЧАННЯ ЗА РОЗРОБЛЕНОЮ МЕТОДИКОЮ.....	131
3.1. Зміст і організація експериментальної методики позакласної роботи...	131
3.2. Перевірка ефективності пропонованої методики організації позакласної роботи з української мови у профільних класах.....	145

3.3. Аналіз результатів формувального етапу педагогічного експерименту.....	179
Висновки до третього розділу.....	189
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	195
ДОДАТКИ.....	228

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДН – дистанційне навчання

ЕК – експериментальний клас

ЕНК – електронний навчальний курс

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗНЗ – загальноосвітній навчальний заклад

ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

КК – контрольний клас

МАН – Мала академія наук України

ММ – музейне моделювання

ПЗ – позакласні заняття

РМО – районне методичне об'єднання

ШМО – шкільне методичне об'єднання

ВСТУП

Глобальні тенденції в сучасній освіті зумовлюють підвищення вимог до психолого-педагогічного й лінгвістичного забезпечення курсу української мови в профільній школі. Виникає очевидна необхідність проведення позакласної роботи, покликаної зробити вагомий крок у підвищенні загальної мовленнєвої культури учнів, збагаченні знаннями і навичками, завершенні професійної орієнтації, науковій популяризації предмета. Питання позакласної роботи з української мови у профільних класах стають особливо актуальними на етапі модернізації системи української освіти і передбачають подальші дослідження. На цьому акцентовано в основних документах освіти, зокрема Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі „Освіта” (Україна ХХІ століття), законах України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти, Концепції профільного навчання у старшій школі, Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти.

Завдання позакласної роботи у процесі профільного навчання полягають у розширенні, поглибленні здобутих на уроках української мови знань, удосконаленні практичних умінь і навичок учнів; вихованні ініціативи, самостійності, творчих здібностей, інтересу до предмета через використання нових ресурсів. Одним із таких ресурсів є використання музейних засобів як скарбниці моральних і духовних здобутків народу, як унікального, насиченого високою силою інформаційної і емоційної взаємодії простору.

Студіювання наукових джерел з різних галузей знань показало, що проблему організації позакласної роботи порушено в різних аспектах: філософському (В. Арешонков, О. Бандура, Т. Василевська, Т. Герасимів, О. Копиленко, В. Кремень, В. Огнев'юк, Ю. Римаренко, С. Сливка, І. Смагін та ін.); соціологічному (Н. Агаркова, Г. Лактіонова, І. Настасяк, А. Стаканков та ін.); психологічному (І. Бех, П. Блонський, Л. Божович, М. Боришевський, О. Киричук, С. Максименко, В. Москалець, С. Рубінштейн, Е. Фромм та ін.); педагогічному (А. Алексюк, Т. Бутківська, В. Каюков, А. Погрібний,

О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, Д. Тхоржевський та ін.). У працях О. Вишневського, П. Кононенка, М. Стельмаховича, О. Столярєнка висвітлено особливості формування національно свідомої мовної особистості в процесі позакласної роботи.

Шляхи вдосконалення методики позакласної роботи з української мови розглядали О. Біляєв, А. Богуш, В. Борисенко, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Л. Григорян, Н. Дика, Т. Донченко, В. Дороз, С. Дубовик, І. Лопушинський, О. Караман, С. Караман, О. Кучерук, І. Марунич, Л. Мацько, В. Мельничайко, В. Моргун, С. Омельчук, Л. Паламар, М. Пентиліук, Г. Передрій, К. Плиско, О. Хорошковська, Г. Шелехова, Г. Швець, С. Яворська та ін. Науковці акцентують увагу на розвиткові пізнавальних здібностей учнів, розглядають роль і місце позакласної роботи в системі навчання української мови, принципи організації позакласної роботи, форми, методи і прийоми. Водночас багато питань, пов'язаних з оптимізацією методики позакласної роботи з української мови у системі профільного навчання, підвищенням її ефективності через використання ресурсу музейної педагогіки, інформаційно-комунікаційних технологій, ще чекають на своє вирішення.

Актуальність порушеної проблеми, її недостатня розробленість, аналіз можливостей позакласної роботи в профільній системі навчання української мови зумовили вибір теми дисертаційної роботи – **„Методика позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка „Філософські, освітологічні та методичні засади компетентісної особистісно-професійної багатопрофільної університетської освіти” (державний реєстраційний номер 0110U006274), а також теми кафедри української мови Гуманітарного інституту „Лінгводидактичні засади формування мовнокомунікативної компетентності студентів в умовах університетської освіти”. Тему дисертації

затверджено рішенням вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 2 від 27.02.2014 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 4 від 29.04.2014 р.).

Об’єкт дослідження – процес організації позакласної роботи з української мови у профільних класах.

Предмет дослідження – принципи, форми, методи, прийоми і засоби позакласної роботи з української мови у профільних класах.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці методики позакласної роботи з української мови у профільних класах.

Для реалізації мети поставлено такі **завдання**:

1. Уточнити поняттєво-категоріальне поле дослідження.
2. Визначити психолого-педагогічні, психолінгвістичні й лінгводидактичні засади організації позакласної роботи в профільній школі.
3. Дослідити стан організації позакласної роботи з української мови у профільній школі.
4. Визначити критерії, показники й рівні сформованості мовної і мовленнєвої компетентностей учнів профільної школи.
5. Розробити методику організації позакласної роботи з української мови у профільних класах шляхом використання музейно-педагогічних, інформаційно-комунікаційних технологій та експериментально перевірити її ефективність.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять положення філософії і лінгвістики про єдність і взаємовплив людського буття, мислення і мови (В. Андрущенко, Л. Губерський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, Л. Мацько, В. Огнев’юк, С. Подмазін, О. Стишов та ін.); сучасні психолого-педагогічні теорії про взаємозв’язок навчання, виховання й розвиток особистості (Ю. Бабанський, Л. Виготський, С. Гончаренко, Д. Ельконін, І. Зимня, Г. Костюк, С. Рубінштейн та ін.); дослідження дидактів і

лінгводидактів з проблем удосконалення змісту мовної освіти й оптимізації навчально-виховного процесу (З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, Р. Дружененко, С. Караман, О. Караман, О. Кучерук, С. Омельчук, М. Пентиліук, С. Яворська та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань і експериментальної перевірки розробленої методики в дослідженні використано **комплекс методів**:

1) теоретичні: вивчення нормативних документів і праць з актуальних проблем середньої освіти, аналіз, синтез, узагальнення філософської, психолого-педагогічної, лінгвістичної і методичної літератури з досліджуваної проблеми; порівняння, моделювання, систематизація теоретичного і практичного досвіду для визначення наукових основ організації методики позакласної роботи з української мови у профільних класах;

2) емпіричні: діагностичні (анкетування, бесіда, самооцінювання, аналіз продуктів самостійної і творчої діяльності учнів), соціометричні, прогностичні (метод експертних оцінок) застосовані з метою вивчення стану розробленості проблеми в масовій практиці навчання і впливу експериментальної методики на рівень сформованості мовної і мовленнєвої компетентностей учнів з української мови;

3) педагогічний експеримент використовувався для перевірки ефективності розробленої методики організації позакласної діяльності учнів профільної школи з української мови;

4) методи математичної статистики застосовувалися для опрацювання отриманих даних, установлення кількісних та якісних залежностей між досліджуваними явищами і процесами.

Експериментальна база дослідження. Експериментально-дослідна робота проводилася на базі спеціалізованої школи № 76 з поглибленим вивченням української мови імені Олеся Гончара (м. Київ), гімназії № 19 „Межигірська”, середньої загальноосвітньої школи № 256 (м. Київ), гімназії № 5 імені Віктора Андрійовича Затолокіна (м. Прилуки), спеціалізованої

школи I – III ступенів № 3 імені генерал-лейтенанта А. Морозова (м. Суми), загальноосвітньої школи I – III ступенів № 10 (м. Ромни), загальноосвітньої школи № 3 (м. Кременець).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше *обґрунтовано* теоретичні засади організації позакласної роботи з української мови в процесі профільного навчання; *обґрунтовано* сутність поняття „позакласна робота з української мови у процесі профільного навчання”; *розроблено* методику позакласної роботи у профільних класах; *визначено* критерії і показники рівнів сформованості мовної і мовленнєвої компетентностей учнів профільних класів; *удосконалено* змістово-процесуальне і методичне забезпечення позакласної роботи; *подальшого розвитку* набули положення про організацію позакласної роботи з української мови.

Практичне значення полягає в можливості використання основних положень дослідження в навчально-виховному процесі профільної школи, у процесі навчання української мови в коледжах, на курсах підготовки абітурієнтів; під час створення програм мовних гуртків, спецкурсів, факультативів, посібників з позакласної роботи нового покоління, електронних курсів з української мови для профільних класів; у практичній діяльності вчителів-словесників, проведенні студентами вишів педагогічної практики.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Київської спеціалізованої школи № 76 з поглибленим вивченням української мови імені Олеся Гончара (акт № 8 від 21.01.2016 р., протокол № 3 від 28 грудня 2015 року), Київської гімназії № 19 „Межигірська” (акт № 197 від 30.12.2015 р., протокол № 2 від 30.12.2015 року), Київської середньої загальноосвітньої школи № 256 (довідка про впровадження № 6 від 18.01.2016 р.), Прилуцької гімназії № 5 імені Віктора Андрійовича Затолокіна (довідка про впровадження № 7 від 25.12.2015 р.), Сумської спеціалізованої школи № 3 імені генерал-лейтенанта А. Морозова (довідка

про впровадження № 14 від 20.01.2016 р.), Роменської загальноосвітньої школи № 10 (довідка про впровадження № 15 від 03.02.2016 р.), Кременецької загальноосвітньої школи № 3 (довідка про впровадження протокол від 21.12.2015 року, протокол № 8 від 29.12.2015 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення наукового дослідження обговорено на засіданнях кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка, висвітлено в доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях різних рівнів: міжнародних – „Динаміката на сьвременната наука – 2014” (Софія, 2014), „Надбання, проблеми, перспективи розвитку” (Переяслав-Хмельницький, 2014), „Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації”, (Переяслав-Хмельницький, 2015), „Педагогіка в системі гуманітарного знання” (Одеса, 2015), „Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук” (Львів, 2015); всеукраїнських – „Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки” (Київ, 2014), „Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи” (Умань, 2014).

Публікації. Основний зміст та результати дисертації відображено в 14 одноосібних публікаціях, із них 8 – у наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних виданнях, 2 – у часописах та збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 1 навчально-методичне видання, 1 електронний навчальний курс.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел, що містить 307 найменувань (із них 8 – іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації – 299 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 194 сторінках. У роботі міститься 15 таблиць, 12 рисунків, 6 діаграм.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

1.1. Генеза проблеми організації позакласної роботи з української мови в педагогічній науці

Проблема організації позакласної роботи з української мови не нова в сучасній дидактиці і психології. На її винятковому значенні в системі виховання наполягали педагоги Т. Бутківська, Б. Грінченко, А. Макаренко, А. Погрібний, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, Д. Тхоржевський, К. Ушинський, С. Шацький та ін., психологи і філософи І. Бех, І. Зязюн, Г. Костюк, В. Кремень, Ю. Римаренко, С. Сливка та ін.

Окремі аспекти організації позакласної роботи в педагогіці досліджували А. Алексюк, В. Бабич, В. Білоусова, Г. Бурса, Д. Водзінський, І. Винниченко, С. Гончаренко, С. Дем'янчук, Л. Коваль, О. Кондратюк, В. Кузь, Н. Ничкало, О. Родін, В. Терський, О. Сухомлинська, Є. Сявако, М. Ярмаченко та ін.

Студіювання й узагальнення наукових джерел [34; 294 та ін.] засвідчують, що етапом становлення позакласної роботи можна вважати кінець XIX століття, коли позакласна робота, як і позашкільна, стали складником державної системи освіти. Протягом цього періоду позакласна робота реалізується під час активного розвитку масово-політичних і культурно-освітніх заходів, створюються численні учнівські гуртки, студії, майстерні, дитячі творчі колективи.

Основи для розроблення проблеми організації позакласної роботи з української мови були закладені Іваном Огієнком, який вважав добре організовану позашкільну (позакласну) роботу одним із могутніх двигунів розвитку рідної мови. На думку вченого, її фундаментальними засадами повинні бути залучення народу до активного використання рідної мови в усіх

видах мовної комунікації; організація широкої мережі популярних курсів літературної мови для широкого громадянства: заснування й підтримка „Гуртків плекання рідної мови”; поширення товариствами позашкільної освіти знань найголовніших рідномовних обов’язків [17, с. 7]. Підтвердженням цього є аналіз праці „Наука про рідномовні обов’язки”, у якій автор подав цілісну систему настанов щодо позакласної та позашкільної мовно-освітньої роботи для найрізноманітніших за віковими, соціальними та професіональними показниками верств українського громадянства, розкрив конкретні механізми організації та функціонування шкільних і позашкільних мовних товариств, гуртків тощо [17, с. 7; 186].

У 30-ті роки ХХ століття позакласна робота є важливим компонентом навчально-виховного процесу, зокрема із упровадженням обов’язкового початкового навчання [185, с. 17 – 23].

Грунтовно дослідивши період з 1946 до 2006 років, А. Возняк доходить висновку, що в 50-ті рр. ХХ ст. розробляли організаційні основи позакласної виховної роботи, яка передбачала роботу клубів, створення єдиної сітки (у школі) гуртків, факультативів, що мали задовольнити різноманітні запити й потреби учнів. Серед важливих завдань позакласної виховної роботи необхідно виділити такі: прищеплення навичок самостійної дослідницької діяльності, розвиток ініціативи, залучення творчих підлітків до проведення наукових досліджень. Ефективність позакласної виховної роботи у 80-ті роки і її зміст визначалися здебільшого тією проблематикою, над якою працював учитель-керівник, інтересами самих підлітків і наявністю відповідної матеріальної бази. Ефективними формами позакласної виховної роботи під час досліджуваного науковцем періоду були індивідуальні й групові, зокрема різноманітні учнівські гуртки і спортивні секції; наукові товариства і клуби, літературні об’єднання і театри; читацькі конференції і диспути; бесіди, лекції; випуски стіннівок, бюлетенів, журналів та альбомів, творчі звіти, спартакіади, екскурсії і туристсько-краєзнавчі походи; святкові вечори і дитячі ранки, шкільні традиційні дні, вечори відпочинку; зустрічі з учнями

різних шкіл. Масові форми були репрезентовані вечорами, загальношкільними святами, предметними олімпіадами, листуванням, іграми, екскурсіями, туристичними походами, шкільними музеями, стінною пресою, виставками, бесідами. Поширеними формами позакласної роботи з учнями були вечори та ранки, зокрема літературно-творчі, на яких підлітки читали власні твори, декламували та займалися драматизацією [34, с. 10–11].

Аналіз наукової літератури [34, с. 11–12; 157; 294 та ін.] переконує, що з 50–90-х рр. ХХ ст. найбільш поширеними формами позакласної роботи були різноманітні гуртки. Методи, прийоми і засоби навчання урізноманітнювалися, що дало змогу сформувати певну систему організації позакласної роботи.

Особливого значення гуртковій формі позакласної роботи надавав В. Сухомлинський і розглядав її як важливу форму виховання, що є винятковою цінністю, бо кожен учень „може протягом тривалого часу випробувати свої здібності, задатки, пробувати в конкретній справі свої схильності, знайти улюблену роботу” [261, с. 323]. Гуртки науковець вважав необхідним складником емоційно-естетичного виховання, центром творчої праці учнів, їхнього повноцінного інтелектуального життя.

Отже, ретроспективний аналіз становлення і впровадження позакласної роботи переконує, що вона як ефективний компонент навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах є потужним ресурсним потенціалом у розвитку і вихованні учнів, а також їхньої підготовки до практичної діяльності.

Студіювання наукових джерел з означеної проблеми, засвідчує, що трапляються випадки ототожнення понять „позаурочна робота”, „позанавчальна виховна робота”, „позакласна робота”, „позашкільна робота”. Зважаючи на це, проаналізуємо їх більш детально.

Розглядаючи напрями активізації пізнавальної діяльності учнів у позакласній роботі, Н. Грицай зазначає, що позаурочна робота є обов’язковою, тісно пов’язаною з навчальною програмою з предмета;

факультативи проводять за спеціальними програмами й підручниками та чітким розкладом, а позашкільна робота здійснюється спеціальними позашкільними установами [56].

Продуктивним для нашого дослідження є твердження С. Моцак, що розглядає позаурочну роботу з предмета як організацію пізнавальної діяльності учнів у різноманітних формах на добровільній основі в позаурочний час і передбачає розв'язання освітніх, виховних, розвивальних завдань [175]. Доповнює попереднє визначення позанавчальної виховної діяльності, сформульоване Б. Кобзарем: „цілеспрямована навчально-виховна робота зі школярами, яку організують і здійснюють учителі, вихователі в різних школах в позаурочний час” [109, с. 7].

На основі узагальненого аналізу сформульованих у дидактиці визначень понять „позаурочна робота” і „позанавчальна виховна робота” Л. Базильчук доходить висновку, що їх можна розглядати як найбільш широкі і до того ж синонімічні, які охоплюють усі види і форми виховної роботи з учнями поза уроками і за межами навчального часу, і зауважує, що позаурочна виховна діяльність складається із позакласної і позашкільної роботи [7]. Погоджуємося із дослідником, адже позашкільна робота відбувається поза межами школи.

Позашкільні заклади за правовими формами можуть бути державні, комунальні, приватні і функціонувати як центри, комплекси, палаци, будинки, клуби, спортивні школи, дитячі бібліотеки, бюро, галереї, оздоровчі заклади та ін. Розрізняють сучасні комплексні та профільні, останні реалізують різні напрями діяльності творчих учнівських об'єднань. У позашкільній роботі прослідковується зв'язок з навчальною роботою, бо вона будується за обраним учнями профілем на добровільній основі. Аналіз діяльності позашкільних закладів останніх років дає змогу визначити провідну тенденцію подальшого розвитку системи позакласної освіти – поступове розширення сфери профільних закладів. Нині в Україні діє 1478 позашкільних навчальних закладів, на базі яких функціонує близько 400

профілів учнівських творчих об'єднань [78, с. 825 – 830].

Відповідно до Закону України „Про позашкільну освіту” [220] навчально-виховний процес у таких закладах здійснюється за типовими навчальними програмами, але за умови затвердження певними органами виконавчої влади.

Розкриваючи питання організації позакласної роботи, науковці (Н. Андрієвська, К. Баханова, В. Бєлова, А. Вагін, Н. Волошина, О. Куцевол, С. Моцак, В. Орлова, Є. Пасічник, Б. Степанишин, Г. Токмань та ін.) доходять висновку, що зміст позакласної роботи зумовлює використання різноманітних видів діяльності учнів [196; 258; 269 та ін.].

Автори „Енциклопедії освіти” позакласну роботу тлумачать як складник навчально-виховної, що організовується поза уроками і сприяє розвитку інтелектуальних здібностей учнів, самостійності, а також задовольняє потреби учня в інтелектуальному відпочинку та, за умови добровільної участі, психологічних індивідуальних особливостей [78, с. 825 – 826].

В „Українському педагогічному енциклопедичному словнику” запропоновано таке визначення: „позакласна робота в школі – складова частина навчально-виховної роботи, одна з форм організації дозвілля учнів. Позакласна робота організовується і проводиться в позаурочний час органами дитячого самоврядування за активної допомоги і при тактовному керівництві з боку педагогічного колективу, особливо класних керівників, вихователів, організаторів позакласної і позашкільної роботи. Значну допомогу учням в організації позакласної роботи надають позашкільні заклади. Тісно пов'язана з навчально-виховною, що проводиться на уроках” [46, с. 312].

У „Концепції позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи” зазначено, що основним об'єктом позакласної роботи повинна бути особистість учня – з його інтересами, потребами, духовним світом, реальними можливостями та прагненнями. Отже, мета позакласної роботи – послідовно реалізовувати ідею „гармонійного розвитку учнів, їхніх задатків і

здібностей, виховувати в них почуття національної свідомості й гордості” [121, с. 48].

Студіювання лінгводидактичних напрацювань сучасних учених [7; 192; 211 та ін.] переконує, що позакласна робота уможливорює створення навчально-виховного середовища, сприятливого для творчого самовираження учнів, сприяє оптимальному розвитку творчих здібностей учнів. Тому вважаємо за необхідне врахувати такі особливості позакласної роботи: організація на засадах добровільності, активності й самодіяльності, що стимулює вільне самовизначення і вияв креативного потенціалу учнів; гнучкість і варіативність форм позакласної діяльності, що дає змогу більш повно враховувати індивідуальні особливості підлітків, їхні інтереси, нахили і бажання; менша формалізованість і регламентованість розширює свободу педагогічної творчості вчителя і простір для творчої самореалізації учнів; добровільний характер участі в позакласній роботі, вільний вибір форм діяльності стимулює творчу активність і самостійність учнів, сприяє розвитку внутрішньої мотивації творчої діяльності, забезпечує досягнення успіху і формування позитивної самооцінки; відсутність примусу й орієнтації на обов’язковий результат знімає психічну напругу, тривожність учнів, розкріпачує їхню творчу уяву, сприяє формуванню атмосфери творчого пошуку; більша відкритість, безпосередність і неформальність спілкування посилює вплив особистості педагога на розвиток творчої активності учнів [297, с. 15].

Опрацювавши теоретичні здобутки дослідників, ми вважаємо за доцільне взяти до уваги висновки Л. Базильчука щодо специфіки позакласної виховної роботи на сучасному етапі розвитку школи:

1. Це певна цілісна, динамічна система напрямів, змісту, організаційних форм, методів і засобів, спрямована на досягнення єдиної мети виховання.
2. Це система взаємодії вчителів і учнів, що передбачає формування духовного світу і життєтворчості школярів, розвиток їхніх внутрішніх

якостей, інтересів, потреб до творчості у процесі багатогранної діяльності, яку вони вільно обирають.

3. Це різноманітна освітня виховна робота, спрямована на задоволення інтересів дітей, поглиблення їхніх знань і на ставлення до учня як до Людини, якій притаманне пізнання цілісного світу, своєрідне його усвідомлення і особливе ставлення до життя та визначення свого місця у навколишньому бутті.

4. Це, на відміну від навчальної, нерегламентована часом робота, яка характеризується відсутністю оцінювання учнів, вільним спілкуванням суб'єктів навчально-виховного процесу між собою, свободою вибору змісту, форм, методів, засобів позакласної роботи, а різноманітні види позакласної виховної роботи сприяють більш різнобічному розкриттю індивідуальних здібностей дитини, які далеко не завжди проявляються на уроках.

5. Це цілеспрямовано організоване педагогами дозвілля учнів, у їхній вільний від навчання час, спрямований на самореалізацію особистості в різних видах діяльності протягом усього життя та досягнення загальної мети виховання, яка визначається об'єктивними чинниками розвитку суспільства, держави і конкретизується виховними установами, вихователями з урахуванням національно-регіональних, статево-вікових, індивідуально-особистісних особливостей [7].

Деякі дослідники послуговуються поняттям „об'єднувальні форми позакласної роботи” (Т. Калениц, З. Кейліна) [97] і відносять до таких дитячі та юнацькі клуби за інтересами, об'єднані творчі групи, шкільні музеї, які діють на засадах самоврядування і стають центрами позакласної роботи в школі. Клуби вирізняються своїми емблемами, положеннями і статутами, наприклад, клуб веселих і кмітливих (КВК). Особливістю таких клубів є наявність „домашніх завдань”, які передбачають колективний творчий пошук. Змістом такої позакласної роботи дослідники вважають адаптований соціальний досвід, емоції, здатність реалізувати аспекти дорослого життя з науки, техніки, мистецтва, літератури, моралі,

взаємовідносин між людьми та ін. Приклад саме такої роботи, зорієнтованої на формування гуманістичних соціальних орієнтирів, знаходимо в працях видатних педагогів [192, с. 247 – 249].

Студіювання та узагальнення наукових джерел показує розмаїтість досліджуваних аспектів, пов'язаних із дефініціями „позаурочна робота”, „позанавчальна виховна робота”, „позакласна робота”, „позашкільна робота”, і переконує в тому, що їх не можна ототожнювати. Водночас аналіз цих понять дав змогу дійти висновку, що позакласна робота – це цілеспрямована спланована виховна діяльність, яку реалізують учителі або за їхнім керівництвом у позаурочний час і об'єктом якої є учні; має відповідний зміст, специфічні форми, методи та прийоми проведення.

Логіка нашого дослідження вимагає більш ґрунтовного аналізу поняття „позакласна робота з української мови” загалом і „позакласна робота з української мови в профільних класах” зокрема.

У посібниках відомих учених-методистів (О. Біляєв, С. Канюк, В. Масальський, М. Павлович, Л. Симоненкова, С. Чавдаров та ін.) висвітлено основні питання граматики, орфографії, пунктуації, типи уроків, їх структуру та проведення, методи навчання, а також звернено увагу на позакласну роботу як головний чинник у піднесенні загальної культури мовлення учнів. Дослідники наголошують на тісній взаємодії класних занять і позакласної роботи. Зокрема, правильно побудовані та цікаво проведені уроки спонукають учнів до поглибленого вивчення мови; на уроках виникає багато питань, які потребують додаткового опрацювання – виникає актив, з яким учитель розпочинає позакласну роботу (наприклад, мовний гурток) [157, с. 347 – 348].

Позакласна робота з української мови, на думку Г. Передрій, – це „обов'язкова складова нормально організованого навчально-виховного процесу школи, що проводиться паралельно з класною і є засобом розширення, поглиблення і вдосконалення знань, здобутих учнями в школі” [209, с. 5 – 7]. Науковець акцентує увагу, що під час методично правильно

організованих позакласних заняттях учні не тільки закріплюють і повторюють програмовий матеріал, а й поглиблюють знання з української мови, і наголошує, що „дублювання або продовження роботи, проведеної на уроці, зрозуміло, не зацікавить і не активізує учнів” [209, с. 5 – 7].

О. Ковтун на основі аналізу наукових студій українських і закордонних дослідників доходить висновку, що в сучасній лінгводидактиці під позакласною роботою з мови розуміють практиковані в позаурочний час заходи, що мають свій зміст, не завжди передбачений навчальною програмою, специфічні форми, методи та прийоми проведення. Диференційною ознакою позакласної роботи є добровільність участі в ній учнів [112, с. 19].

Автори Словника-довідника з української лінгводидактики визначають позакласну роботу як спеціальні цілеспрямовані мовні заняття з учнями, що відбуваються в позаурочний час. Зміст цих занять іноді виходить за межі програми задля поглиблення знань, умінь і навичок учнів з предмета, розвитку їхньої пізнавальної активності, творчих здібностей, забезпечення виховної спрямованості предмета [250, с. 188].

Нам видається це визначення найбільш повним, оскільки в ньому розкриті основні особливості позакласної роботи з української мови. Зважаючи на це, ми й будемо послуговуватися ним у дослідженні.

Позакласна робота з української мови пробуджує інтерес до українського слова, переносить його у сферу активного спілкування, сприяє формуванню мовної та мовленнєвої компетентностей школярів, привчає учнів працювати з доступною для них науково-популярною літературою з мовознавства, з різними типами словників, навчає школярів виготовляти наочні посібники, закладає навички журналістської, перекладацької та редакторської діяльності тощо. Крім того, вміло й цікаво проведені позакласні заняття допомагають учням заглибитися в різні аспекти мовної системи, вивчити питання походження мови, письма, збагнути основні закони розвитку й історії мови, повніше осмислити художньо-зображувальні

засоби тощо [112].

У науковій літературі (О. Ковтун, І. Лопушинський, А. Ляшкевич, І. Маруніч, Т. Окуневич, М. Пентилюк, Г. Передрій та ін.) визначена і практикою доведена мета позакласної роботи з української мови – формування в учнів пошани до мови, розширення й поглиблення їхніх знань, розвиток інтересу до предмета; підвищення загальної мовленнєвої культури, всебічний розвиток особистості. Відповідно до мети сформульовані й завдання:

- збагачення і розширення знань учнів з рідної мови; створення інтелектуального фону, що сприяє свідомому і глибокому засвоєнню навчального матеріалу; вдосконалення набутих знань; розвиток умінь і навичок усного і писемного мовлення (М. Пентилюк, Т. Окуневич) [201, с. 128];

- підвищення мовленнєвої активності учнів; розширення їхнього лінгвістичного світогляду; активізація розумової діяльності, ініціативи й самостійності (І. Лопушинський) [142, с. 9];

- розвиток та вдосконалення практичного володіння мовою; основу змісту позакласної роботи має складати робота над виразними можливостями мови, естетикою, розвитком основних видів мовленнєвої діяльності (О. Кучерук) [133, с. 166 – 167].

На думку О. Кучерук, на сучасному етапі розвитку рідномовної освіти позакласна робота має відповідати основним вимогам: добровільність, інтерес до мови, комунікативно-діяльнісний підхід, реалізація міжпредметних зв'язків, пріоритет мовно-естетичного матеріалу, спрямованість на патріотичне, моральне, естетичне виховання, урахування рівня зацікавленості предметом з боку учня [133, с. 166 – 167].

Аналіз наукових студій з проблеми дослідження [17; 103; 112; 142; 164 та ін.] і вивчення досвіду роботи вчителів-словесників дає змогу виокремити такі проблеми організації позакласної роботи з української мови: зацікавленість учнів предметом вивчення; адаптація сучасних досягнень з

лінгвістики до змісту позакласної роботи і вікових особливостей учнів; розроблення плану позакласних занять, у якому враховані запити учнів; підготовка науково-дослідних робіт та ін.

Аналіз наукових студій українських лінгводидактів (О. Горошкіної, С. Карамана, О. Ковтун, О. Кучерук, І. Лопушинського, І. Марунич, С. Омельчука, М. Пентилюк, Г. Передрій та ін.) дозволив зробити висновок, що під час організації позакласної роботи з української мови важливого значення набуває вибір її змісту з такими обов'язковими компонентами: *прагматичний* – формування в учнів комунікативних умінь і навичок; *гносеологічний* – розширення в учнів знань про загальні закономірності розвитку мови, питання лексики, фразеології, фонетики, граматики, діалектології і топоніміки тощо; *аксіологічний* – розвиток в учнів ціннісних орієнтацій і мотивів діяльності.

З огляду на діапазон проблеми нашого дослідження вважаємо за необхідне виділити *когнітивно-професійний компонент* – поглиблення знань учнів про особливості професійного спілкування, зокрема жанри мовлення, пов'язані з обраним фахом, мовленнєвий етикет ділового спілкування тощо.

Одним із провідних напрямів професійного становлення особистості в умовах сьогодення є перехід до профільного навчання, яке дозволяє створити основу не лише для індивідуалізації та диференціації змісту навчання української мови та ефективної підготовки випускників загальноосвітніх закладів до ґрунтового засвоєння програми вищих закладів освіти, але й забезпечує „формування комунікативної компетентності випускника профільної школи, що передбачає вміння вільно, комунікативно доречно користуватися українською мовою в різних життєвих ситуаціях, насамперед у подальшому професійному спілкуванні, акумулювати в собі національні мовні традиції, комунікативну етику, поважати й шанувати мову свого народу” [202, с. 5].

Метою профільного навчання української мови є формування інтелектуально розвиненої, морально досконалої, національно свідомої,

духовно багаті мовної особистості, яка вільно володіє виражальними засобами сучасної української літературної мови, її стилями, різновидами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), відзначається готовністю до подальшого професійно зорієнтованого навчання, спроможна самостійно визначати цілі самонавчання, самовиховання й саморозвитку та діяльнісно їх реалізовувати [274].

У методичних рекомендаціях з навчальних предметів [122] зазначено, що реалізацію профільного навчання у 10 – 11 класах забезпечує система курсів за вибором та факультативів (за рахунок варіативного компонента), які повинні враховувати інтереси й можливості учнів певного профілю. Відвідувати такі заняття мають усі учні. Тому актуальність проблеми організації позакласної роботи з української мови в профільних класах не викликає заперечень.

Вивчення наукових праць [103; 240; 196 та ін.] переконало, що особливістю методики організації позакласної роботи у профільних класах має стати специфіка взаємин суб'єктів навчального процесу (учитель – учень), що базуються на спільній творчій взаємодії та успіху, результатах роботи; дає змогу для самоствердження, самостійності вибору власної діяльності, а також відсутність оцінювання.

Слушним вважаємо твердження С. Карамана. Учений зауважує, що „добре поставлена позакласна робота з мови сприяє поглибленню філологічних знань учнів, розвиває їхнє творче мислення, мистецькі обдарування, організаторські здібності, дослідницькі вміння й навички” [103, с. 45 – 47]. Позакласну роботу з української мови вчений вважає важливим складником навчально-виховного процесу, тісно пов'язаним з гімназійним курсом мови і є продовженням роботи, що проводилася на уроці, і окреслює пріоритетні завдання, які реалізуються у процесі ефективно організованої позакласної роботи:

- збагачення, розширення й удосконалення знань, умінь і навичок,

набутих на уроках;

- інтегрування відомостей, отриманих з інших предметів (історії, літератури, географії, музики тощо) у слово;
- поглиблення знань про деякі мовні явища;
- закріплення на складнішому мовному матеріалі набутих орфографічних і пунктуаційних навичок;
- розвиток творчих здібностей, естетичних смаків, самостійності;
- виховання любові до рідного слова, поваги до людей, держави, інших національних культур.

Підтримуємо науковця в позиції, що вчитель має цілковиту самостійність у плануванні позакласної роботи, оскільки на сьогодні відсутня єдина програма для позакласної роботи з української мови: „плануючи позакласну роботу, учитель має відштовхуватися від умов і можливостей роботи навчального закладу, а також враховувати психолого-педагогічні особливості засвоєння знань, філологічну обдарованість гімназистів та вікові можливості” [103, с. 45 – 47].

Позакласна робота у профільній школі є потужним засобом професійної орієнтації учнів, а створення альтернативної методики викладання української мови в процесі профільного навчання без систематичного залучення позакласної роботи є малоефективним.

Завдання позакласної роботи з української мови перебувають у тісному взаємозв'язку із загальними завданнями вивчення української мови і передбачають спільну мету. О. Горошкіна виокремлює такі основні завдання позакласної роботи з української мови в профільних класах: розширення і поглиблення набутих на уроках мови знань; удосконалення знань і навичок учнів; виховання ініціативи, самостійності, творчих здібностей, інтересу до предмета. Автор переконана, що в ході позакласних заходів школярі вдосконалюють мовну, мовленнєву, комунікативну, соціокультурну компетентності, але така робота не повинна дублювати уроки або перетворюватися в спеціальні заняття з невістигаючими учнями.

Погоджуємося з думкою науковця, що специфічною рисою позакласної роботи є репрезентація мовних відомостей у науково-популярній формі для збагачення знань учнів, формування стійкого інтересу до предмета [164, с. 369].

На основі студіювання різних підходів до розуміння дефініцій „позаурочна робота”, „позанавчальна виховна робота”, „позакласна робота”, „позашкільна робота” уточнено сутність і визначено своєрідність кожного з них, що дало змогу сформулювати визначення поняття *„позакласна робота з української мови у процесі профільного навчання”* як особливого складника профільної освіти, що проводиться в позаурочний час і взаємопов’язаний за змістом з уроками української мови і профілем навчання, характеризується добровільним виявом, скерований на формування мовної особистості учня профільної школи, усвідомлення ним загальнолюдських цінностей, розвиток творчих умінь і навичок, пізнавальної пошукової активності, готовності до подальшого професійно зорієнтованого навчання.

Аналіз і синтез Концепції навчання української мови в профільній системі, чинних програм і підручників дав нам змогу визначити мету позакласної роботи з української мови в профільній школі – розвиток самостійної пізнавальної і креативної діяльності учнів у процесі узагальнення й систематизації знань з української мови, удосконалення вмінь аналізувати й створювати різножанрові й різностильові тексти, підвищення рівня культури мовлення, розвиток здатності до самоосвіти, підготовка до професійно зорієнтованого навчання. Методика організації позакласної роботи, на нашу думку, – спосіб практичної і теоретичної діяльності всіх учасників навчально-виховного процесу, зумовлений певними закономірностями.

Ефективність організації позакласної роботи в профільній школі залежить від досконалого володіння вчителями-словесниками технологією методів і прийомів навчання, сформованості вміння використовувати різні засоби навчання, програмові та комп’ютерні технології, умілого поєднання

програмного вивчення мови з позакласною роботою [203, с. 2 – 6]. Крім того, практика переконує, що організація позакласної роботи у профільних класах потребує врахування індивідуальних потреб учнів, їхніх інтересів і схильностей, уможлиблює використання сучасних освітніх технологій, що сприяють урізноманітненню форм і методів позакласної роботи з української мови у профільній школі.

Отже, нинішня шкільна освіта потребує розроблення нових методик організації позакласної роботи як особливого складника навчально-виховного процесу. Недостатньо висвітленими в українській педагогічній науці залишаються питання, які стосуються організації позакласної роботи з української мови в профільних класах, зокрема її змісту, форм і методів.

1.2. Лінгводидактичні засади організації позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання

1.2.1. Сучасні технології організації позакласної роботи в практиці профільного навчання української мови

Інноваційність у педагогіці розглядають як здатність до оновлення, пов'язану зі змінами в суспільстві. Інноваційне навчання зорієнтоване на швидкі зміни в освітній діяльності, навколишньому середовищі. Однією з його особливостей, спрямованою на динамічні зміни в освітній діяльності, є орієнтація на особистість учня, сприяння саморозвитку із урахуванням індивідуальних можливостей [65]. Такі тенденції переконують у необхідності використання інновацій під час обґрунтування теоретичних основ та практичного аспекту організації методичної системи позакласної роботи з української мови у профільній школі.

Інноваційний підхід до організації позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання вбачаємо в оновленій методичній системі, що передбачає активну участь суб'єктів навчально-виховного процесу і активне застосування новітніх освітніх технологій.

Проблема використання освітніх технологій розкрита в наукових дослідженнях О. Голуб, О. Горошкіної, С. Карамана, О. Кучерук, М. Пентилюк та ін. Узагальнено сформульовані в дидактиці й лінгвометодиці визначення поняття „технологія навчання” для підтвердження доцільності використання в розробленій теоретичній моделі позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання:

- заздалегідь спроектована система методів і засобів задля досягнення раніше визначених цілей і аналізу навчально-виховних результатів (О. Кучерук) [136, с. 246];
- система методів, способів та засобів навчання, яка в певних умовах забезпечує оптимальну реалізацію навчального процесу (М. Пентилюк) [250, с. 244];
- шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах предмета, теми, питання (Ф. Фіцула) [281].

Беручи до уваги подані визначення, ми розумітимемо технологію навчання української мови як систему методів, прийомів і засобів навчання, зорієнтовану на досягнення певної освітньої мети, й акцентуємо увагу на таких її критеріях і вимогах: концептуальність, системність, алгоритмізованість, відтворюваність, діагностичність, результативність, рефлексійність, суб’єктивність. Слушними вважаємо такі позиції лінгводидактів: „технологічний підхід відповідає завданням сучасної освітньої парадигми і дозволяє будувати урок, вмотивований меті, змісту, цілям, із забезпеченням системного способу його організації” [206, с. 47 – 49], унормуванню традиційних та інноваційних методів і прийомів навчання [130].

У наукових працях з лінгводидактики констатовано різні категорії технологій навчання: особистісно зорієнтовані (О. Біляєв, Н. Голуб, Т. Донченко, О. Кучерук, Л. Мамчур, М. Пентилюк, Л. Пироженко, О. Пошетун та ін.); проблемні (М. Баранов, О. Власова, В. Давидов, Д. Ельконін, Є. Голобородько, С. Караман, В. Крутецький, Т. Ладиженська,

С. Омельчук та ін.); інтерактивні (О. Горошкіна, В. Гузєєв, С. Караман, Н. Солодюк, А. Фасоля та ін.); розвитку критичного мислення (Л. Мамчур, А. Нікітіна, О. Савченко, Т. Симоненко та ін.).

У сучасній моделі позакласної роботи у процесі профільного навчання можна використовувати комплекс різних освітніх технологій, що сприятимуть пошуковій активності, розвитку мовної особистості випускника профільної школи, готовності до професійно зорієнтованого навчання, удосконалення практичного досвіду.

Студіювання й узагальнення сформульованих у лінгводидактиці трактувань поняття „технології навчання”, його сутнісних характеристик дало змогу сформулювати визначення *технології позакласного заняття з української мови* і розглядати її як попередньо мотивовану, сплановану спільну проектну діяльність усіх суб’єктів навчально-виховного процесу, що скерована на позитивний результат, піддається корекції, впливає на формування мовної особистості учня, його подальше професійно зорієнтоване навчання та практичну діяльність.

Аналіз і синтез наукових студій у ретроспективі дав змогу дійти висновку, щодо технологій навчання, використання яких значно підвищить ефективність позакласної роботи, дослідники зараховують музейно-педагогічні та інформаційно-комунікаційні.

Аналіз музейно-педагогічної літератури (Т. Белофастова, І. Калиниченко, Г. Кершенштейнер, Л. Кетова, О. Курна, І. Медведєва, Ю. Павленко, Н. Пусепліна, А. Розгін, Г. Снагощенко, Б. Столяров, Г. Фройденталь, М. Юхневич та ін.) переконав: музейна педагогіка – новий напрям в дидактиці й лінгводидактиці, що характеризується міжпредметністю (зв’язок з мистецтвознавством, психологією, краєзнавством, мовознавством, українською літературою та ін.), і підтвердив думку, що організація музею, котрий прагне виховати і навчити дітей через пізнання, є планом-конструкцією, за яким „працюють не як у школі – з тінями предметів, а із самими предметами” [127].

Попри таку кількість наукових розвідок проблема застосування музейно-педагогічної технології у позакласній роботі з української мови була недостатньо досліджена. Відтак виникає потреба інтегрувати музейну педагогіку в навчально-виховний процес учнів профільної школи, зокрема під час вивчення української мови.

Звернення до музейної педагогіки, галузі педагогічних наук, предметом дослідження якої є культурно-освітня діяльність в умовах музейного середовища [106, с. 109 – 118], надає широкі можливості для розвитку навичок пошуково-дослідницької діяльності, критичного творчого мислення, самоосвіти, самовдосконалення, поглиблення знань з лінгвістики.

Спираючись на дослідження вчених у галузі музейної педагогіки, зокрема О. Вишневського, Т. Дем'янюк, П. Кононенка, Н. Лисенко, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, О. Столяренка, Є. Сявавко та ін., робимо висновок, що музей як освітній культурний заклад відіграє важливу роль у навчально-виховному процесі профільної школи, репрезентує збереження і трансляцію матеріальних зразків досвіду творчої діяльності, культурних еталонів; створює навколочасовий мистецький простір; дозволяє зануритися в культуру минулого, не руйнуючи зв'язку із сучасними цінностями, створюючи своєрідний діалог минулого із сучасним.

Музей є унікальною можливістю долучення до культурного сучасного простору, впливає на емоційну сферу, спонукає до саморозвитку, здійснення пошуково-дослідницької діяльності, виховання культурних цінностей, розуміння колективної відповідальності за збереження культурно-мистецької спадщини, ідентичності. Означені функції музейного простору впливають на реалізацію одного з основних завдань позакласної роботи з української мови – виховання висококультурної, конкурентноспроможної особистості, патріота своєї країни.

Сучасна музейна педагогіка в Україні розвивається в напрямі музейної комунікації і спрямована на вирішення проблем активізації творчих здібностей особистості, проте не можна заперечувати перевагу традиційних

підходів у співпраці музею і школи, недостатньо враховані вікові особливості учнів, не вистачає методичних матеріалів.

Акцентуємо увагу на використанні потенціалу музейної педагогіки у процесі профільного навчання. Неможливо переоцінити практичну значущість та ефективність музейно-педагогічних технологій, однак постає проблема в їх апробації, відтак створенні спільної методичної системи музейними працівниками і педагогами профільної школи.

Проведення інноваційних позакласних занять з української мови у музейному середовищі потребує дотримання спеціальних умов. Завдяки аналізу наукових джерел [13; 106; 107; 143 та ін.] і досвіду музейних студій, ми визначили такі умови ефективного застосування музейно-педагогічних технологій у позакласній роботі з української мови:

- емоційно-ціннісний і мотиваційний компоненти;
- інтерпретація інформації про музейні експонати з мовознавчого погляду;
- вплив індивідуальних особливостей музейних пам'яток на емоційний стан особистості;
- ознайомлення з процесом пошуку інформації про музейний експонат;
- створення невимушеної атмосфери причетності до культурного національного і світового простору;
- урахування психологічного, індивідуального й інтелектуального розвитку особистості;
- опрацювання результатів з подальшим їх застосуванням у практичній діяльності;
- виважений підхід до вибору методів і прийомів.

Процес навчання і виховання на позакласному занятті в аспекті музейно-педагогічної технології передбачає спільне проектування й моделювання комунікативних ситуацій, діалог з музейною пам'яткою, полілог думок, дискусію, використання гри, театралізації, інформативний пошук, ситуацію зацікавленості, самотійну роботу, вирішення пізнавальних, науково-

пошукових проблем та ін. Активне сприйняття інформації учнями профільних класів скеровується на вироблення вмінь критичного й творчого мислення, передбачення активного пошуку інформації, спрямованого на науково-дослідницьку діяльність у філологічній галузі, набуття практичного досвіду. Під час позакласного заняття в музеї учень профільного класу стає активним учасником навчального процесу, одержана ним інформація трансформується в пошуково-дослідницьку, самостійну, проектно-дослідну з перспективою використання набутого досвіду в подальшому професійно зорієнтованому навчанні.

Особливо важливим, на нашу думку, в аспекті музейно-педагогічної технології є структурування позакласного заняття, що має на меті моделювання партнерської діяльності музейних педагогів і вчителів.

Дослідник музейної педагогіки Б. Столяров визначив такі компоненти навчального процесу в музеї:

- 1) основні складники (середовище музею; приміщення музею; навколомузейний простір; експозиція; експонат; суб'єкти процесу (музейні педагоги, відвідувачі);
- 2) форми (екскурсії, лекції, профільні музейні студії тощо);
- 3) методологічна основа (діалог з музейним експонатом, музейним педагогом, міжособистісний);
- 4) види спілкування (партнерські відносини (учитель – учень); інтерактивний (запам'ятовування інформації через самостійне практичне відтворення); комплексний (здіянні всі канали сприймання інформації) [259].

Узагальнюючи дослідження музейно-педагогічного процесу, ми визначили технологічну модель позакласного заняття в аспекті музейно-педагогічної технології (Таблиця 1.1), що ґрунтується на активній творчій взаємодії всіх суб'єктів музейно-педагогічного процесу і передбачає основні структурні етапи та змістові особливості організованого позакласного заняття.

Таблиця 1.1

**Технологічна модель позакласного заняття з української мови в
аспекті музейно-педагогічної технології**

Етапи позакласного заняття	Зміст
1	2
Установчо-мотиваційний	▪ мотивація й ініціювання в проведенні організованого позакласного заняття; ▪ урахування вікових і психологічних особливостей учнів, їхніх інтересів, продукування ініціатив; ▪ стимулювання учнів до активної творчої співпраці; ▪ настанови на сприйняття інформації в музейному середовищі; ▪ усвідомлення особливостей потенційного проблемного пошуку в музейному середовищі; ▪ конструювання часової моделі цілісної музейно-педагогічної діяльності з урахуванням попередньої самостійної позакласної роботи, випереджального завдання.
Цілевизначення	▪ постановка загальної дидактичної мети; ▪ здійснення позакласної діяльності всіма суб'єктами музейно-педагогічного процесу (учитель – учень – музейний педагог); ▪ конкретизація цілей, планування наслідків; ▪ індивідуалізація цілевизначення з плануванням подальшого використання набутого досвіду в навчальній практичній діяльності.

1	2
Цілереалізація й осмислення	▪ організація спільної діяльності всіма учасниками музейно-педагогічного процесу; ▪ реалізація спільних дій завдяки впровадженню спеціальних активних форм, методів, прийомів; ▪ сприйняття, осмислення й засвоєння інформації; ▪ формування дослідницько-пошукових умінь і навичок; ▪ збереження набутого досвіду з планування і продуктивного використання в подальшій навчальній професійно зорієнтованій діяльності; ▪ розвиток предметних компетентностей.
Рефлексивно-емоційний	▪ організація рефлексії, підвищення рефлексивно-емоційного потенціалу старшокласників; ▪ усвідомлення причетності до культурних музейних національних і світових надбань; ▪ розвиток ціннісної сфери особистості, ставлення до внутрішнього досвіду; ▪ переосмислення готовності до майбутнього професійно зорієнтованого навчання.

На першому етапі (установчо-мотиваційному) проходить формування стійкої мотивації до організації і проведення активної позакласної діяльності в музейному просторі, оскільки методично правильно проведений увідний етап позакласного заняття є ефективним засобом виховання в старшокласників емоцій, уяви, фантазії, творчих здібностей, активного

мислення, розвитку інтелектуальних, духовних, моральних, культурних цінностей.

Реалізація *етапу цілевизначення* відбувається за співпраці всіх суб'єктів (учитель – учні – музейні працівники), спільного проектування музейно-педагогічного процесу; передбачає усвідомлення необхідності її досягнення, використання в майбутньому отриманої інформації, здійснення пошуково-дослідницької діяльності.

Третій етап – *цілереалізація й осмислення* – є основним складником музейно-педагогічного процесу, оскільки відбувається власне реалізація спільних спроектованих дій через упровадження спеціальних форм (індивідуальних, групових, колективних), методів, прийомів і засобів.

Прикінцевий етап – *рефлексивно-емоційний* – охарактеризовано як такий, що передбачає зіставлення прогнозованих результатів з одержаними, рефлексію діяльності учнів і вчителів, аналіз і корекцію, адже емоції і враження старшокласників від музейного середовища, узагальнення результатів проведеної проектної пошуково-дослідницької роботи є основою для моделювання подальшої позакласної діяльності.

Структурні етапи (установчо-мотиваційний – цілевизначення – цілереалізація й осмислення – рефлексивно-емоційний) є обов'язковими складниками музейно-педагогічної технології позакласного заняття з української мови у профільній школі.

Основною умовою впровадження музейно-педагогічної технології є професійна готовність педагогів, зокрема, володіння такими критеріями педагогічної майстерності: дотримання науковості, системності й новизни; спрямованості на філологічну галузь; міжособистісних стосунків; творчого оптимального вибору засобів; результативності; урахування індивідуальних, вікових особливостей учнів, їхнього емоційного стану, вміння коригувати оптимальні відносини між учасниками процесу під час проведення заняття [5].

Використання музейно-педагогічної технології дає змогу вчителям і

музейним педагогам так організувати позакласне заняття, що кожен учень зможе ознайомитися з історичними, культурними, літературними пам'ятками, епістолярною спадщиною, відповідно поглибити свої знання з історії, літератури, мистецтвознавства, лінгвістики, оцінити внесок видатних мовознавців і письменників у розвиток сучасної української літературної мови. Така діяльність сприятиме самоусвідомленню учнями причетності до національної і світової культурної спадщини, формуванню комунікативної, полікультурної і предметної компетентностей.

Музейно-педагогічна технологія позакласного заняття з української мови передбачає упровадження відповідних форм, методів і засобів позакласної роботи.

Інноваційні форми забезпечують урахування впливу музейного середовища, суб'єктного досвіду, можливостей учня, активної діяльності всіх суб'єктів музейно-педагогічного процесу. Перевагу слід надавати індивідуальній, груповій, колективній формам позакласної роботи, з акцентом на самостійну пошуково-дослідницьку діяльність з опанування української мови за переорієнтації пасивних форм на активну творчу співпрацю у форматі суб'єкт – суб'єктної взаємодії всіх учасників музейно-педагогічного процесу (учень – педагог – музейні працівники – батьки).

Продуктивними в аспекті музейно-педагогічної технології позакласного заняття з української мови у профільних класах, на нашу думку, є такі форми: філологічні квести, репортаж, коментар, консиліум, прес-конференція, експедиція (очна або заочна), семінар, аналіз першоджерел, віртуальна екскурсія, екскурсія-лекція, імітаційні ігри, театральні вибірки, експеримент, віртуальна подорож (наприклад, „портрети однієї вулиці” (дослідження про визначних митців, що проживали в межах вулиці міста), майстер-клас, виставка, дискусійний клуб, сіті-квест (прогулянка містом супроводжується розв'язанням мовознавчих проблем), самопрезентація, ток-шоу, фотоколаж, „діалог культур”, фестиваль мови, захист малюнків, тематична вікторина, „диктант через музей” (написання диктантів про

видатну особу, музейний експонат, пам'ятку архітектури з проведенням подальшого дослідження в музеї).

Погоджуємося із думкою О. Караманова, що МПТ передбачає взаємозв'язок традиційних методів навчання зі спеціальними, що використовують у музейній експозиції [107, с. 6]. Наприклад, такі класичні методи навчання, як розповідь і бесіда застосовують під час вивчення експоната, ознайомлення з його історією, характеристикою певної культурної доби; проблемний виклад матеріалу – для коментування експозиції, виставки; спостереження над мовою – під час ознайомлення зі зразками епістолярного стилю, наприклад листами письменника.

До спеціальних музейно-педагогічних методів дослідники [143; 144; 165 та ін.] зараховують такі: *активного випереджального заохочення* (діалог музейного працівника з групою, мета якого – заохочення та стимулювання до будь-якої активності); *проблемно-пошуковий, дослідницький* (дослідження наукових проблем, написання рефератів, наукових робіт, підготовка доповідей на основі музейного матеріалу); *інформаційний* (набуття навичок орієнтації в музейному інформаційному просторі); *асоціативний* (поєднання музейної наочності зі словом); *проектний* (розроблення навчальних проектів); *порівняльного аналізу* (зіставлення музейних експонатів, порівняння наслідків індивідуальної роботи учнів); *„занурення в епоху”* (ознайомлення з пам'ятками певної історичної епохи); *рольове „перевтілення”* („перевтілення” в певну епоху чи героїв) [107, с. 5 – 12].

Ефективність кожного з цих методів науково обґрунтована й підтверджена наслідниками експериментальних досліджень. Наприклад, у дидактичних і методичних працях доведено, що метод проектів „становить сукупність навчально-пізнавальних дій, котрі дають змогу розв'язати певну проблему на основу творчого пошуку учнів, і передбачає презентацію одержаних результатів у вигляді конкретного навчального продукту” [135, с. 125].

Слушною вважаємо думку Т. Груби, що „в центрі проектного методу – суб’єктна поведінка учнів на основі діяльнісного підходу, основою для реалізації якого є раніше набуті старшокласниками навчально-предметні і соціокультурні знання, сформовані вміння і навички самостійно (або під керівництвом учителя-словесника) планувати власну навчальну діяльність, працювати з інформаційними джерелами, аналізувати й узагальнювати отриману інформацію, на її підставі генерувати ідеї та втілювати їх” [57, с. 3].

З погляду нашого дослідження слід наголосити й на такій перевазі цього методу – він забезпечує реалізацію міжпредметних зв’язків і активізує навчально-пошуковий процес, передбачає самостійне вирішення певної проблеми з мовознавства. За використання мету проектів „учень адаптує систему навчання до себе, до своїх здібностей, характеру, темпераменту, створюючи, по суті, свою методику навчання, так само, як і свою власну систему знань, умінь і навичок” [105, с. 129].

Не вдаючися до дискусії, ми підтримуємо лінгводидактів (З. Бакум, О. Горошкіна, Т. Груба, К. Климова, Н. Солодюк та ін.) в тому, що робота над проектом передбачає розв’язання конкретної проблеми за такими етапами: підготовчий, планувальний, збір інформації, аналіз результатів, підсумок з демонстрацією результатів [8; 48; 252 та ін.].

Використання проекту в контексті музейно-педагогічної технології стимулюватиме учнів до вирішення художньо-мистецьких, лінгвістичних проблем завдяки здійсненню проектної діяльності на музейному матеріалі чи із залученням музейного ресурсу. Проектна діяльність може здійснюватися на базі кількох музеїв для зіставлення важливих фактів і активізації соціальних контактів із використанням сучасного інформаційного ресурсу для оброблення результатів. Учні отримують досвід індивідуальної, самостійної діяльності, удосконалюють навички роботи з інформаційним музейним матеріалом, бібліотечними каталогами, розвивають критичне мислення.

Вважаємо за необхідне взяти до уваги методи художньо-творчого

спрямування, виділені Т. Белофастовою: *імпресивні* (з лат. – враження, почуття) та *експресивні* (з лат. – вираження) [14], і адаптувати їх до використання в музейно-педагогічній технології позакласного заняття з української мови.

Імпресивний метод використовують під частаких масових форм позакласної роботи, як концерт у музеї, концерт з використанням елементів музейної педагогіки, свято в музеї, „ніч в музеї”, музейний фестиваль, обряд, читання листів, музейний спектакль, лекція, зустріч з митцем тощо. Аудиторія за таких умов є пасивним спостерігачем, сприймання інформації відбувається без активної участі глядачів, проте відбувається вплив на емоційну сферу особистості. Сприйнята інформація буде використана під час подальших позакласних занять.

Експресивний метод реалізуються завдяки створенню ситуацій, за яких учасник буде активним творцем музейно-педагогічного процесу. Наприклад, під час таких форм музейно-педагогічної технології: музейне свято для дошкільнят чи учнів молодшої школи (учні старших класів з визначеної теми готують музейне свято, попередньо склавши сценарій); таке свято старшокласники, за підтримки педагогів, можуть проводити для різних вікових груп; майстер-клас, написання листів, створення музейної казки, лінгвістичний фестиваль тощо. Використання цього методу сприятиме активізації естетично-творчої діяльності учнів, їхньому самонавчанню, саморозвитку, розвитку активного мислення, уяви, організаторських здібностей, здатності викликати естетичні відчуття, усвідомленню мовної і мовленнєвої гармонії. Учні набуватимуть досвіду продуктивної мовленнєвої діяльності, у них формуватиметься художнє пізнання світу, емоційно-ціннісне ставлення до мистецько-культурної спадщини.

На окрему увагу заслуговують і такі методи, як музейне моделювання, шифрування, створення проблемних ситуацій та ін. Особливості їх використання розкриті в наукових студіях українських і зарубіжних

лінгводидактів. Акцентуємо увагу лише на деяких аспектах їх застосування з погляду проблеми нашого дослідження:

– *музейного моделювання (ММ)* передбачає моделювання ситуацій, подій, процесів, станів, явищ, сприяє практичному застосуванню знань через емоційний вплив від музейного експоната, пам'ятки, експозиції, аналізу біографії визначних осіб певної історичної епохи; дає змогу задіяти всі органи відчуття, сприяє розвитку мовного чуття, мовного смаку, творчої уяви, уваги до найдрібніших деталей; є продуктивним під час проведення позакласних занять не тільки безпосередньо в приміщенні музею [73, с. 26 – 32];

– *шифрування* – полягає в навмисному зашифруванні важливого експоната (особи), близького за тематикою позакласної роботиз української мови. За ознаками потрібно визначити музейний експонат, відому особу, пам'ятку, провести паралель з темою позакласного заняття, висловити свою думку тощо. За реалізації цього методу учень набуває навичок візуального і творчого мислення, здобуває досвід художнього сприйняття, знайомиться з музейною культурою, підвищує рівень мовленнєвих умінь, поглиблює знання з української мови та ін. Як наслідок, в учнів підвищується мотивація до поглибленого вивчення української мови, усвідомлюється потреба самореалізації;

– *створення проблемних ситуацій* – спонукає учнів до вирішення складних завдань з допомогою музейного середовища, оскільки саме тут вони знайдуть необхідну інформацію. Старшокласники виявляють високу пізнавальну активність, ініціативність у творчому пошуку, самостійність. Одним з недоліків цього методу дослідники вважають значні затрати часу для досягнення цілей, а також неможливість скерувати всю пізнавальну діяльність учнів [227, с. 16];

– *дослідницький* – спрямований на виконання учнями окремих дослідницьких завдань і робіт; є одним з основних у процесі профільного навчання, оскільки сприяє виробленню в учнів інтересу до поглибленого

вивчення української мови, розвиває інтелектуальні здібності, активність, відповідальність, дозволяє здобути досвід ведення наукового пошуку, залучає до науково-дослідницької діяльності. Реалізується цей метод під час створення учнями експозицій, ознайомлення з першоджерелами, музейними архівами, написання учнівських наукових робіт. Послідовність використання цього методу така: формулювання проблеми спільно з педагогами; самостійне здобуття знань у процесі дослідження; визначення музейних об'єктів дослідження; проведення дослідження під керівництвом музейного педагога і вчителя; формулювання висновків; демонстрація результатів практичної діяльності [227, с. 6 – 18];

– *асоціативний* – полягає в установленні зв'язку між уявними образами [14]. За такого методу вчитель пропонує учням не готовий план, а незаповнену чи заповнену частково матрицю й учень заповнює відсутні елементи, шукає можливі варіанти відповіді на основі подібності зовнішніх чи внутрішніх ознак мовних засобів, понять, явищ [135, с. 19];

– *інсценізація* – втілення образу героя певної епохи, дотримуючись правил, ситуацій, дій, притаманних вибраному образу [168]; використовується під час дискусії, діалогу, театралізованої вибірки епізодів життя, подій, переважно таких, що мали місце в історії, чи взагалі вигаданих, задля розвитку творчої уяви, уваги, мислення, акторської майстерності, комунікативних навичок.

Отже, використання проаналізованих методів у системі позакласних занять з української мови в профільній школі забезпечуватиме вирішення комплексу цілей позакласної роботи, сприятиме науковій організації навчально-виховної діяльності учнів.

Складниками методу є прийоми, що допомагають варіювати під час викладу важливої інформації, визначенню основної і додаткової інформації, цілереалізації. Проаналізувавши наукові джерела [107; 143; 145 та ін.], ми дійшли висновку, що ефективними під час позакласного заняття будуть такі прийоми музейної педагогіки: *прийом показу* (акцентується увага на окремих

рисах та ознаках предметів); *коментування* (під час демонстрування експоната в русі); *локалізація* (музейний експонат характеризують через інший предмет (особу, епоху) завдяки емоційному впливу); *цитування* (увага зосереджується на якомусь факті, події тощо); *порівняння* (зіставлення різних ознак одного й того ж експоната).

Реалізація музейно-педагогічної технології на сучасному етапі пов'язана з використанням інноваційних комп'ютерних технологій, інформаційних, аудіовізуальних, електронних, мультимедійних тощо. Необхідність пошуку нових форм, стрімкий темп розвитку сучасного суспільства зумовлюють використання в позакласній роботі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Провівши наукові розвідки з теми, робимо висновок про неоднозначність у трактуванні поняття „інформаційно-комунікаційні технології” (ІКТ). На думку більшості науковців, ІКТ – сукупний засіб програмних, технічних, комп'ютерних, комунікаційних інструментів і ресурсів, а також методів їх ефективної реалізації в навчально-виховному процесі [58; 64; 89 та ін.]. Дослідники (О. Гудирева, М. Жалдак, О. Жильцов, О. Захарчук-Дуке, О. Кучерук, О. Моргун, Н. Морзе, А. Нікітіна, А. Підласий, О. Семенов, Т. Ясак та ін.) єдині в тому, що використання ІКТ в навчально-виховному процесі забезпечує ефективність, доступність, створення рівних умов самореалізації, підготовку учнів і студентів до самостійного життєвого вибору, професійної діяльності в інформаційному суспільстві.

Потенційні можливості впровадження засобів ІКТ в освітній процес профільної школи загалом і позакласну роботу зокрема окреслено в дослідженнях Ю. Балусової, Н. Голуб, О. Горошкіної, О. Кучерук та ін.

Погоджуємося з науковцями (О. Захарчук-Дуке, Н. Морзе, Л. Скуратівський, Ю. Шепетко, Т. Ясак та ін.) в тому, що використання ІКТ відіграє важливу роль у розвитку мовної особистості під час позакласної роботи, відкриває нові можливості для індивідуалізації, інтенсифікації

самостійної роботи учнів, підвищує мотивацію до вивчення української мови, пізнавальну активність, окреслює перспективи візуалізації та інтерактивності, дає змогу раціонально розподілити час і проводити віддалені лінгвістичні експерименти, моделювати об'єкти, створювати ігрові ситуації, відеозаписи, працювати з архівним матеріалом, здійснювати швидкий інформаційний пошук [90; 173; 287 та ін.].

У науковій літературі [58; 64; 89; 173 та ін.] виділено такі функції ІКТ: *інформаційна*, що забезпечує репрезентацію значних обсягів інформації, структуровану різними способами; *трансформаційна*, пов'язана з перетворенням, переробленням, застосуванням знань відповідно до логіки засвоєння: розуміння – запам'ятовування – застосування; *систематизувальна*, що забезпечує послідовність викладу навчального матеріалу в систематизованій, структурованій формі; *закріплення і самоконтролю*, спрямована на раціональну організацію навчальної діяльності, самостійне оволодіння міцними знаннями й уміннями; *самоосвітня*, що сприяє підвищенню рівня мовної і мовленнєвої компетентностей, забезпечує реалізацію бажання самостійно здобувати знання, а також формує навчально-пізнавальну мотивацію і потребу в пізнанні [90; 114 та ін.].

Скористатися можливостями ІКТ у позакласній роботі з української мови є однією з додаткових ефективних умов проведення результативних позакласних занять. Це дасть змогу сформувати вміння старшокласників правильно здійснювати інформаційний пошук, стимулюватиме їх до самостійної пізнавальної і творчої активності, викликатиме інтерес до поглибленого вивчення української мови, спонукатиме вдосконалити мовні й мовленнєві вміння й навички, а відтак, забезпечить якісну філологічну освіту в умовах профільного навчання.

Оскільки позакласна робота з української мови у процесі профільного навчання передбачає індивідуальний підхід: перевага самостійної роботи, індивідуальних творчих завдань, пошуково-дослідницької роботи,

самореалізації, самоосвіти, саморозвитку, – доцільно в контексті нашого дослідження приділити особливу увагу дистанційному навчанню в аспекті інформаційно-комунікаційних технологій.

У законодавчих документах [219] і наукових джерелах дистанційне навчання (далі ДН) визначають як перспективний індивідуалізований процес набуття необхідних знань, умінь і навичок навчальної пізнавальної діяльності учня, що реалізується без особистого контакту суб'єктів навчально-виховного процесу в умовах спеціально створеного середовища інформаційно-комунікаційної технології [88; 221; 266 та ін.]. Важливим за дистанційної системи навчання є зворотній зв'язок між викладачем і учнем, що дає змогу покроково вивчати додаткову навчальну інформацію, здійснювати корекцію, контроль і самоконтроль.

Нині використовують два основних типи ДН: синхронний і асинхронний, упровадження яких залежить від рівня розвитку ІКТ на державному та регіональному рівні, навчального закладу та професійної підготовки вчителя. Синхронний метод ґрунтується на безпосередньому контакті суб'єктів навчального процесу, асинхронний – передбачає опосередкований контакт учителя й учня [284].

Розглянемо можливості використання цих методів у системі ДН. Асинхронне навчання дозволяє учням самостійно вивчити курс лекцій, матеріал електронних підручників, виконати тестові завдання, різнопланові творчі письмові роботи, а також використати форум, чат, інструментарій електронної пошти у віддаленому режимі і в зручний для цього час [284].

Синхронне навчання потребує встановлення безпосереднього (прямого) зв'язку у форматі вчитель – учень і припускає проведення опитування, контроль знань, різнопланові вебіари (відеолекції, круглі столи, дискусії, консультації, відеоконференції); заліки, екзамени, захисти курсових робіт, рефератів, індивідуальних та групових проектів. Проте таке навчання вимагає високого технічного рівня – достатньо високої пропускної здатності

інтернету, сучасного мультимедійного обладнання та ін., що не завжди можливо в умовах навчального закладу і домашніх учня [182, с. 92].

Розрізняють різні моделі ДН. Для нашого дослідження прийнятною є класифікація за А. Хуторським у межах взаємодії учителя та учнів з інформаційними об'єктами у системі шкільної дистанційної освіти:

1) *школа – інтернет*. Основний процес відбувається в школі (очна форма навчання), доступ до інтернету становить додатковий інформаційний контент. ДН є додатковим ресурсом;

2) *школа – інтернет – школа*. Охоплює кілька навчальних закладів, що беруть участь у дистанційних освітніх проектах;

3) *учень – інтернет – учитель*. У процесі навчання епізодично використовується ДН за такими формами – дистанційні курси, семінари, консультації. ДН функціонує як додаткове і передбачає поглиблене вивчення окремих тем чи предметів, підготовку до вступу в університет;

4) *учень – інтернет – центр*. Передбачає навчання в дистанційному центрі, де створені додаткові можливості для розкриття творчого потенціалу учнів. Навчання у віртуальних класах відбувається віддалено;

5) *учень – інтернет*. Учень має змогу навчатися одночасно в кількох дистанційних та очних школах, ураховується індивідуалізація процесу. Відбувається своєрідна трансформація моделі школи в персональний освітній центр [283].

На підставі аналізу найвідоміших систем дистанційного навчання (ATutor, ILIAS, Dokeos, LON-CAPA, OpenUSS, Sakai, Spaghettilearnin, dotLRN), здійсненого зарубіжними вченими, робимо висновок, що система Moodle має більше переваг і є найбільш використовуваною у світовій електронній мережі [38; 304 та ін.]. Під Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) розуміють „модульне об'єктно орієнтоване динамічне навчальне середовище”, за світовими стандартами відома також як Open Source Course Management System (CMS), Learning Management System (LMS), або Virtual Learning Environment (VLE) [302].

Система Moodle набула активного упровадження в Київському університеті імені Бориса Грінченка (<http://e-learning.kubg.edu.ua/>) як безкоштовна, багатофункціональна, відкрита (OpenSource) система управління навчанням для створення ефективного електронного навчання. На платформі Київського університету імені Бориса Грінченка було створено електронний навчальний курс (ЕНК) „Українська мова”, який у межах теми нашого дослідження розглядаємо як зразок моделі дистанційного навчання і співпраці університету і школи.

Аналіз навчально-методичної літератури засвідчив, що існує потреба у дистанційних курсах з української мови для учнів профільної школи як додаткового навчального ресурсу, зокрема і в системі позакласної роботи. Доцільно використовувати систему Moodle, оскільки для цього передбачено різноманітні інструменти: вікі, глосарій, блоги, форуми, чати, відео- та аудіофайли, малюнки, графічну інформацію та ін., що підвищуватимуть інтерес до навчання учнів у профільній школі, позитивно впливатимуть на проведення ефективної позакласної роботи з української мови, підвищення готовності учнів до подальшого професійно зорієнтованого навчання.

Для створення ЕНК у системі Moodle на платформі Київського університету імені Бориса Грінченка пропонують різні типи електронних ресурсів. У таблиці 1.2 подано опис основних електронних ресурсів, що використовують для створення навчального курсу з української мови як особливої форми взаємодії університету і профільної школи.

Основну мету впровадження ІКТ вбачаємо у формуванні мовної особистості учня, сприянні виробленню системи сучасних знань, удосконаленні вміння застосовувати набутий практичний досвід для подальшої професійної діяльності, готовності до професійно зорієнтованого навчання, створенні умов самореалізації майбутнього конкурентоспроможного фахівця.

Опис основних електронних ресурсів у системі Moodle

Електронний ресурс	Опис
 „Сторінка”	Використовують для подання навчальних матеріалів: робочої програми, тематичного плану, списку літератури, методичних рекомендацій, інших додаткових матеріалів.
 „Форум”	Застосовують для обговорення тем і новин. Можна ставити запитання викладачеві, обговорювати з однокласниками цікаві теми, висловлювати свої думки.
 „Глосарій”	Містить основний перелік термінів з дисципліни. Учням надається можливість повторити поняття з теми, дізнатися значення незрозумілих слів. Слово, виділене синім кольором, занесене до глосарію.
 „Гіперпосилання”	Ресурс використовують для переходу на веб-сайти, додавання цікавих відомостей, покликання на електронні підручники.
 „Файл”	Використовують для прикріплення додаткових файлів (відео, аудіо тощо). Піктограма ресурсу може змінюватися залежно від типу файлу.
 „Лекція”	Ресурс містить матеріали лекцій, що подаються структуровано на окремих сторінках, переходи позначено за допомогою панелі меню чи спеціальної кнопки.
 „Завдання”	Використовують для практичних завдань, семінарів, лабораторних, самостійних робіт та ін. Передбачено такі відповіді учнів: у вигляді файлу (презентації, архіву, фото); текстом (подається покликання на виконану роботу чи друкується відповідь); поза сайтом (семінарські заняття, коли відповідь готується безпосередньо на заняття).
 „Тест”	Містить тестові завдання різного формату (додатковий тест до лекції, контрольна робота, підсумковий тест).

Інноваційні інформаційно-комунікаційні та музейно-педагогічні технології є невід’ємним складником системи позакласної роботи з української мови, оскільки забезпечують її ефективність у процесі профільного навчання.

1.2.2. Принципи, форми і методи організації позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання

Зміст позакласної роботи в профільних класах визначають мета, завдання та спеціальні принципи, а її організація й добір дидактичного матеріалу здійснюється на основі синтезу визначених у дидактиці й лінгводидактиці принципів навчання та виховання. Саме принципи зумовлюють вибір напрямку, стратегії і змісту практичної взаємодії вчителя й учнів.

Поняття „*принцип*” науковці визначають як основу, на яку треба спиратися і якою необхідно керуватися [199, с. 109].

Розробленню дидактичних принципів присвячені праці Н. Волкової, А. Кузьмінського, В. Лозової, М. Фіцули, В. Ягупова та ін. У лінгводидактиці це питання досліджували з різних позицій. Відомі методисти звертали увагу на взаємодію лінгводидактичних принципів із дидактичними (А. Богуш, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, М. Стельмахович, Л. Федоренко, О. Хорошковська та ін.).

Організовуючи позакласну роботу з української мови в профільних класах, учитель має дотримуватися загальнодидактичних і лінгводидактичних принципів, визначених чинними програмами, зокрема: взаємозв’язку навчання, виховання і розвитку; інтегративності; культуровідповідності; соціокультурного; демократизації, гуманізації; креативності; інтеграції лінгвістичних понять; органічної єдності навчання мови й мовлення; урахування поліфункціональності рідної мови; практичної спрямованості навчання [273 – 275].

Логіка нашого дослідження вимагає обов'язкового врахування виділених в українській лінгводидактиці принципів організації позакласної роботи – своєрідних правил взаємодії словесника й учнів, вихідних положень, на яких ґрунтується система позакласної роботи з української мови [213, с. 28 – 29].

У наукових джерелах виділено різні підходи до класифікації принципів позакласної роботи. Це пояснюємо впливом досвіду навчання української мови, виховання, а також психологічними закономірностями, що функціонують в різних аспектах. Розглянемо класифікації принципів організації позакласної роботи, ефективність і доцільність яких вмотивована в наукових дослідженнях і апробована в навчально-виховному процесі.

Ураховуючи вимоги сучасної лінгводидактики, О. Горошкіна виділяє такі принципи позакласної роботи з української мови: принцип зв'язку позакласної роботи з уроками української мови, принцип свідомості, комунікативної спрямованості, диференціації й індивідуалізації, принцип розважальності, поєднання індивідуальних, групових і масових форм [163].

У Словнику-довіднику з української лінгводидактики зазначено, що „позакласна робота ґрунтується на таких принципах: взаємозв'язку позакласної роботи з класними заняттями; врахування віку, ступеня підготовленості учнів, вибірковості, наукового підходу, зацікавленості, емоційності, системності, високої інтелектуальної активності учнів; мовленнєвої спрямованості” [250, с. 102].

Ми беремо до уваги виділені науковцями принципи навчання й організації позакласної роботи, ефективність яких безперечна під час організації позакласної роботи у профільних класах, і вважаємо за необхідне уточнити сутність деяких з них: *індивідуалізації навчання, наукової ґрунтовності, наочності, систематичності й послідовності, доступності, міцності й зв'язку теорії з практикою, емоційності, міжпредметних зв'язків, вибірковості, комунікативності, демократизації й гуманізації, виховання та ін.*

Принцип наукової ґрунтовності вимагає будь-який матеріал позакласних занять не перетворювати в коло розваг, „передбачає, що наукові відомості, методично адаптовані з урахуванням вікових особливостей учнів, не повинні бути спотвореними <...> Це досягається завдяки подачі історичних довідок, коментарів, методично адаптованих до вікових особливостей. Учням пропонуються додаткові відомості про мовні явища, наприклад у риторичному, стилістичному аспектах. Відповідно до цього принципу учні залучаються до систематичної наукової роботи в межах філологічних дисциплін” [53, с. 183].

Реалізація *принципу наочності* під час позакласних занять виявляється у створенні здивування, зацікавленості як важливої ланки позакласної роботи. Недотримання *принципу систематичності й послідовності* знизить ефективність позакласних занять, а сама система позакласної роботи не матиме цілісності й логічної завершеності. *Принцип доступності* передбачає добір мовного матеріалу відповідно до рівня підготовки й вікових особливостей учнів. Форми позакласної роботи та добре дібраний матеріал сприяють підвищенню рівня мовленнєвої компетентності старшокласників, що виявляється в реалізації *принципу міцності й зв'язку теорії з практикою* [164, с. 369 – 371].

У профільній школі організація позакласної роботи мусить відбуватися з обов'язковим урахуванням *принципу міжпредметних зв'язків*, що передбачає „взаємну узгодженість змісту освіти з різних навчальних предметів, добір та побудову навчального матеріалу, які визначаються як загальними цілями освіти, так і врахуванням виховних завдань, зумовлених специфікою кожного навчального предмета. Для продуктивного засвоєння учнями знань, для їхнього інтелектуального розвитку засобами різних предметів шкільного курсу надзвичайно важливо встановити широкі зв'язки як між різними розділами курсів, що вивчаються, так і між різними предметами в цілому. Велике значення для розвитку інтелектуальних творчих здібностей учнів пояснюється тим, що в сучасній науці все більше посилюється тенденція до

синтезу знань, до усвідомлення і розкриття спільності об'єктів пізнання” [40, с. 17].

Принцип демократизації й гуманізації передбачає реалізацію партнерської співпраці вчителя й учня задля досягнення освітньої мети. Відносини вчителя й учнів будуються на взаємній повазі, довірі, толерантності [177, с. 7].

Принцип індивідуалізації передбачає використання різних способів, прийомів, форм для врахування індивідуальних особливостей, запитів учнів профільної школи. Реалізація такого принципу в профільних класах, на нашу думку, забезпечить під час планування позакласної роботи врахування профілю навчання загалом та індивідуальних запитів учнів зокрема, а отже, організовувати і спрямовувати позакласну роботу на досягнення успіху. І. Зайченко пропонує спиратися на індивідуальні риси учнів, які можуть виражати спрямованість особистості, її ціннісні орієнтири, життєві плани, настанови, мотиви діяльності й поведінки, розвивати високі моральні ідеали, почуття відповідальності [198, с. 303 – 305].

Урахування *принципу вибірковості* дасть змогу вчителю обрати тему позакласного заходу, дидактичний матеріал, учнівський колектив, місце та час проведення конкретно взятого заходу.

Підтримуємо думку науковців [110; 197 та ін.], що *принцип комунікативності* сприяє успішному досягненню головної мети навчання української мови – навчити учнів правильно здійснювати мовленнєве спілкування в межах засвоєного навчального матеріалу. З погляду нашого дослідження принцип комунікативності дасть змогу зреалізувати „прагнення до максимальної адекватності процесу навчання процесу комунікації за його основними параметрами” [197, с. 118].

Принцип емоційності відносять до основних принципів позакласної роботи. На важливості пробуджувати почуття, позитивні емоції в учнів наполягали В. Сухомлинський [260, с. 46], К. Ушинський [277, с. 340],

С. Русова [233; 234]. Позитивний емоційний вплив на учнів може відбуватися засобами мистецтва, музики, музейних експонатів тощо.

Позакласна робота, побудована за *принципом виховання*, сприяє становленню світогляду і впливає на поведінку людини. Виховне значення мають і методи навчання, зокрема, вони забезпечують вироблення індивідуалізму чи схильності до співпраці, наполегливості, працьовитості, ретельності, відповідальності тощо. Г. Ващенко наголошує на завданнях виховання української молоді: „на школі лежить найвідповідальніше завдання: виховувати цю віру (у майбутнє), надихнути молоде покоління любов'ю до своєї Батьківщини, виховати свідомість високих якостей нашого народу й великої місії, що призначила йому доля” [31, с. 88]. Однією з передумов застосування принципу виховуючого навчання є висока патріотична налаштованість учителя [33].

На думку Г. Передрій, крім дидактичних, „називають ще спеціальні, властиві позакласній роботі положення”, зокрема *принцип добровільності*, урахування якого, з одного боку, полегшує роботу організатора, бо учень дотримується спеціальних вимог, виконує доручення добровільно [209, с. 11], а з іншого – активізує мотивацію старшокласників. Учні профільних класів беруть участь у систематичних позакласних заходах, керуючись не лише цікавістю до поглиблення мовних питань, а й з інших мотивів: бажання дізнатися більше про майбутню професію; написання учнівських наукових робіт; підвищення загальної успішності з української мови; бажання спілкуватися з однолітками; творча атмосфера, можливість самореалізуватися під час позакласних занять тощо.

Слушною у контексті нашого дослідження вважаємо думку О. Потапенка, висловлену в посібнику „Гурткова робота з української мови в 4 – 8 класах”, про окремий специфічний *принцип професійної спрямованості*. Дослідник звертає увагу на те, що керівник гуртка покликаний ознайомлювати учнів із професіями. Змістом такої роботи може стати опрацювання фахових журналів, додаткової літератури, редагування текстів

та ін. [216, с. 4 – 7]. У нашому дослідженні означений принцип набуває особливої ваги, оскільки йдеться не тільки про формування готовності старшокласника до вибору майбутньої професії, а й про пропедевтичне ознайомлення зі специфікою майбутнього фаху.

О. Кучерук, досліджуючи естетичне виховання в системі позакласної роботи, радить використовувати такі принципи: *принцип природовідповідності*, який полягає в урахуванні інтересів і нахилів учнів, їхніх здібностей, творчих можливостей, а отже, передбачає самостійну роботу з довідковими джерелами; підготовку дослідницьких робіт та ін.; *культурологічний принцип* орієнтує учнів на осмислення, відтворення і розвиток духовно-естетичних традицій, погляд на мову як національно-культурну спадщину; *принцип інтерактивності і змагальності* орієнтований на використання масових, групових форм позакласної роботи, передбачає пробудження активності, ініціативи, творчого мислення; *принцип співпраці і партнерства* між учнями та вчителями; *принцип інтеграції* передбачає міжпредметні та внутріпредметні зв'язки; *культурної самоідентифікації* полягає в усвідомленні національних цінностей, уведенні учня в етнокультурне середовище [133, с. 167 – 169].

Деякі методисти виділяють *принцип захоплення* – основну характерну ознаку позакласної роботи, що передбачає нетрадиційне навчання (цікаве, проблемне, активне, ігрове) [224, с. 2 – 3].

Ми беремо до уваги всі обґрунтовані науковцями й практично апробовані вчителями-словесниками принципи організації позакласної роботи і враховуватимемо їх під час моделювання методики організації позакласної роботи з української мови в профільній школі.

Узагальнення сформульованих у наукових студіях позицій українських лінгводидактів [133; 209; 216; 250 та ін.] дозволяє дійти таких висновків:

– усі принципи позакласної роботи знаходяться у взаємозв'язку, доповнюють одне одного і становлять цілісну систему принципів позакласної роботи у профільній школі;

– суть взаємозв'язку і взаємозумовленості полягає в цілеспрямованому, послідовному і систематичному впливі на формування мовної особистості, підвищенні мотивації, визначенні орієнтації учнів на майбутню професію;

– успішна реалізація принципів позакласної роботи залежить від правильної організації змісту позакласної роботи, вибору адекватних її меті форм, методів і засобів.

Опрацювання наукових джерел у ретроспекції засвідчує, що в педагогічній науці обґрунтовано систему поділу форм позакласної роботи за кількісним складом її учасників, частотою проведення, способом репрезентації мовного матеріалу. Н. Грицай слушно зауважує: форми позакласної роботи повинні бути гнучкими й різноманітними, враховувати індивідуальність кожного школяра [56]. Водночас кожна з форм має певні особливості організації. Їх ми і розглянемо.

За кількісним складом виокремлюють *індивідуальні, групові й масові форми* позакласної роботи (Г. Аркушин, Г. Грибан, Г. Передрій та ін.). Науковці вважають *індивідуальні форми* позакласної роботи найефективнішими, оскільки вони дають змогу „педагогу краще пізнати і розкрити індивідуальність, сутнісні сили, здібності і нахили учня, спрямовувати його розвиток, а сам учень матиме нагоду отримати кваліфіковану консультацію, конфіденційну пораду педагога...” [78, с. 966].

Автори посібника „Позакласна робота з рідної мови в школі” за редакцією К. Голобородька наголошують, що саме індивідуальні форми позакласної роботи передбачають самостійне виконання окремими учнями завдань, доручень учителя або колективу, пов'язаних з такою діяльністю: рольові ігри, читання текстів, написання заміток, доповідей, оформлення альбомів, виготовлення дидактичного матеріалу, участь у художній самодіяльності. Учитель надає допомогу індивідуально: вивчає з учнями темп мовлення, вимову українських звуків, наголошення слів, інтонацію тощо, допомагає кожному учневі відтворити повідомлення радіо, телебачення, охарактеризувати відому подію, дати оцінку фільмові тощо.

Дослідники переконані, що „індивідуальні форми позакласної роботи є невід’ємною частиною організаційної структури позакласних занять і підготовчим етапом до проведення інших, більш складних форм – групових і масових” [213, с. 17].

Такої думки дотримується О. Кучерук, називаючи індивідуальну форму роботи „підготовчою ланкою” до масової та групової. У її працях визначено такі індивідуальні форми позакласної роботи: підготовка учнем виразного читання текстів, складання індивідуальних повідомлень про стилістичні особливості тексту, підготовка окремого виступу на конференцію, творчий переклад іншомовних текстів українською мовою, написання індивідуальних творчих робіт, наукових досліджень [133, с. 181].

С. Караман у статті „Позакласна робота з української мови” зазначає, що завдання вчителя під час планування індивідуальної позакласної роботи полягає у врахуванні інтересів учнів, допомоги у виборі додаткової літератури, написанні сценаріїв. Учні із задоволенням готують повідомлення про знаменні дати, події, розповіді про видатних людей, митців, декламують вірші, уривки із творів українських поетів і письменників, знайомлять із учнівськими авторськими творами. Учителеві необхідно допомогти скласти графік виступу учнів на радіо, проконтролювати зміст виступу чи повідомлення. Аналогічно можна організовувати роботу прес-центру, інформаційного центру, лінгвістичного. Учений ґрунтовно розробляв методику організації позакласної роботи в гімназіях, зокрема у статті подає схему індивідуальної позакласної роботи [103, с. 45 – 47].

На нашу думку, основною перевагою індивідуальних форм позакласної роботи можна назвати можливість індивідуалізувати зміст і темп освітньої діяльності, корегувати діяльність і учня, і вчителя відповідно до ситуації, яка „постійно змінюється, але залишається контрольованою з боку вчителя і з боку учня” [198], спрямовувати на досягнення результату.

Водночас ретроспективний аналіз наукових досліджень переконав, що індивідуальні форми навчання загалом і організації позакласної роботи зокрема в дидактиці критикували через ряд недоліків. Серед таких називають неекономність, обмеженість учителя у виборі видів завдань, відсутність чи обмеженість співпраці з іншими учнями, що зменшує їхню комунікативну активність [198, с. 199 – 200].

У лінгводидактиці індивідуальні форми позакласної роботи поступаються місцем груповим формам, які передбачають обмежений склад і спільність інтересів учнів. Постійний склад учнів працює в різноманітних гуртках, клубах, товариствах і за складеним планом, а змінний – у межах підготовки до проведення свята, вечора, ювілею тощо. Під час добору мовного матеріалу враховують програмовий матеріал і лінгвістичну підготовку учнів. Перевагою групової роботи вважають чітку організаційну структуру, що дозволяє координувати всю систему позакласної роботи. Головною перевагою дослідники називають упорядкованість, орієнтацію, ширше охоплення мовленнєвої сфери, активізацію спілкування [213, с. 17 – 25].

До найпоширеніших групових форм позакласної роботи науковці (А. Гамалій, Л. Григорян, В. Мельничайко, Г. Передрій, М. Ушаков, А. Текучев та ін.) відносять *гуртки рідної мови*. Дослідники надавали перевагу гуртковій роботі саме за наявності продуманого чіткого плану, систематичності проведення, сталого складу учнів, їхньої активної співпраці. „Мовний гурток є центром, навколо якого базуються, існують і організовуються всі інші форми систематичної та епізодичної позакласної роботи з української мови”, – зазначено в посібнику для вчителя Г. Передрій [209, с. 35].

Одним із перших про важливу роль мовних гуртків під час вивчення української мови заговорив І. Огієнко. У розділі „Найперші рідномовні обов’язки” автор зазначає, що „кожний свідомий громадянин мусить дбати, щоб навіть у найменших оселях закладалися „Гуртки плекання рідної мови”,

які повинні активно діяти при церковних парафіях та закладах освіти” [186, с. 32 – 39]. Душею таких гуртків професор вважав саме вчителя, покликаного залучати молодь до активної співпраці. Основні завдання гуртка, на думку вченого, такі: плекання рідної літературної мови; збільшення культури рідної мови; спілкування рідною літературною мовою; опрацювання мовознавчої літератури; передплата рідномовного друкованого органу та ін. Одним із напрямів діяльності гуртка називав „Свята рідної мови”, зокрема розробив методику організації, зазначав, що обов’язковим складником свята має бути гімн українців, який повинен закликати учнів вивчати і шанувати рідну мову [186, с. 42].

У посібнику з методики викладання української мови в середній школі за ред. І. Олійника звернено увагу на тематику гуртків, сформульовано методичні рекомендації до організації роботи гуртка з української мови, зокрема автори пропонують охоплювати кілька мовознавчих проблем: походження мови, виникнення і розвиток писемності, походження імен, географічних назв, розвиток значень слова, розвиток і збагачення словника в певну епоху. Заняття гуртка може містити такі основні структурні елементи: вступне слово педагога, виступи гуртківців, виконання практичних завдань, відповіді на запитання [158, с. 281 – 290].

Ефективність гурткової роботи певним чином залежить від актуальності тематики, доступності мовного матеріалу, що покладений в основу заняття, зв’язку з навчальною тематикою, відповідності тематики віку учнів, їхнім інтересам і нахилам. З-поміж інших вимог до організації гурткових занять відзначають такі: „зверненість тематики роботи гуртка, його форм і методів до різних сторін пізнавальної діяльності учнів, зокрема інтелектуальної (активний пошук, здогад, розуміння цільових установок, готовність до їх виконання), емоційної (радість пізнання, переживання емоцій здивування, очікування нового, успіху, задоволення і т. ін.), вольової (ініціативність, здатність до формулювання й вирішення задач, готовність довести справу до логічного завершення тощо);

врахування у визначенні тематики гурткової роботи „запитів учнів” [112].

Серед актуальних групових форм О. Кучерук називає *лінгвістичні наукові товариства*, до складу яких можуть входити не тільки учні, а й вчителі-словесники, викладачі вищих закладів освіти. Товариства організовують виставки учнівських наукових робіт, конференції, підготовку доповідей, рефератів, рецензій, анотацій, статей, проведення дискусій, виготовлення збірників, словників тощо [133, с.181].

Масові форми, на думку сучасних методистів, є найважливішою формою позакласної діяльності. До масових форм зараховують дні і тижні української мови, олімпіади, фестивалі, свята, конференції, зустрічі, конкурси, вікторини, бесіди. До їх проведення періодично залучають велику кількість учнів. Ефективність масових заходів залежить від добре спланованої підготовчої роботи, спрямованої на розвиток української мови, вдосконалення комунікативних умінь і навичок учнів. Масові форми часто проводять за межами школи, області, а то й країни (спілкування з членами діаспори США, Канади, Євросоюзу) [213, с. 28 – 29].

Однією з ефективних масових форм позакласної роботи вважають мовний тиждень, організаторами якого є члени гуртка, але до участі в цьому заході залучають не лише гуртківці. Це учні різних класів, які допомагають учителеві добирати потрібний матеріал, виготовляти таблиці, плакати, альбоми, стіннівки тощо. Мовний тиждень охоплює різні види позакласної роботи – заняття гуртка, випуск радіожурналів, проведення конкурсів, вікторин, олімпіад тощо. Завершується вечорами, присвяченими підсумкам проведеної роботи [250, с. 160].

За частотою проведення розрізняють *систематичні* й *епізодичні форми* позакласної роботи. До *систематичних* зараховують мовні гуртки, клуби, ведення блогу, веб-сторінки або сайту, членство в Малій академії наук (МАН), які проводяться постійно зі сталим складом учнів та ін.

Упродовж останніх років у нашій країні широко використовується виховний потенціал науково-дослідницького напрямку позакласної освіти,

представленого Малою академією наук учнівської молоді, яка у 2010 році набула статусу Українського державного центру „Мала академія наук України разом з низкою позашкільних закладів є ініціатором щорічного Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідних робіт учнів, що стала активним засобом реалізації державного замовлення на пошук, розвиток і подальшу підтримку обдарованої молоді“ [111].

Мета роботи МАН полягає в органічному доповненні мовної освіти учнів, виробленні загальнонаукових і окремих (мовних, мовленнєвих, творчих) умінь і навичок. З мети випливають пізнавальні завдання:

- Ознайомити учнів з найважливішими відомостями про українське мовознавство й літературознавство, їх розвиток, традиції, сучасний стан, історію розвитку української мови й літератури.

- Поглибити знання учнів з української мови й української літератури, що не передбачені чинними програмами для середньої школи.

- Ознайомити учнів з основними методами наукового дослідження в мовознавстві й літературознавстві, виробити вміння й навички користуватися цими методами, зокрема збирати й обробляти текстовий матеріал, аналізувати усне та писемне мовлення різних стилів і жанрів тощо.

- Навчити учнів вільно користуватися всіма багатствами виражальних засобів української мови, викладати свої думки в усній і письмовій формі, відстоювати свої наукові погляди.

- Удосконалювати культуромовні, стилістичні, риторичні, правописні уміння й навички.

- Активізувати розумові здібності учнів, їхню вольову сферу, сприяти усвідомленню мотивації науково-дослідницької діяльності, формувати позитивні емоції.

- Прищеплювати навички самостійної роботи з науковою літературою, словниками, довідниками [218, с. 319; 296, с. 181–182].

Профільні секції працюють за спеціально розробленими програмами,

які передбачають залучення учнів до роботи, спрямованої на розвиток наукового мислення, формування власної позиції. Підсумком роботи учнів-членів МАН є захист науково-дослідницьких робіт [218].

До *епізодичних форм* відносять олімпіади, тиждень української мови, свята, екскурсії, конкурси, виставки, мовні олімпіади, презентації лінгвістичної літератури, Міжнародний дитячий конкурс з української мови імені Петра Яцика, захист робіт у системі Малої академії наук. Своєрідною рисою епізодичних форм науковці називають масовість, проте ефективнішими є ті, де робота відбувається систематично.

Однією з важливих форм, що проводиться з метою розвитку пізнавальних інтересів, творчих здібностей, визначають *олімпіаду з української мови* – систематичну форму позакласної й позашкільної роботи учнів, що проводиться задля розвитку пізнавальних інтересів, творчих здібностей учнів, а також для виявлення кола інтересів, розвитку учнів; своєрідне філологічне випробування, що полягає у виконанні учнями ряду творчих завдань підвищеної складності, що вимагають широкої ерудиції, кмітливості, розвинуеного мовного чуття [250, с. 188]. Результати олімпіади дають змогу вчителю побачити результат своєї роботи, виявити талановитих дітей, критично оцінити свою роботу. Визначальною рисою такої форми є „широке охоплення учнів і дух змагання”. Олімпіада, як правило, проводиться в кілька етапів: загальношкільний, районний, обласний, Всеукраїнський. З метою підготовки завдань і перевірки робіт створюється журі, у вимогах до підготовки завдань вказується кількість (від 4 до 7), розташування за складністю (останні 2 – підвищеної складності). Завдання будуються на матеріалі, вивченому в поточному році, подаються в цікавій формі і вимагають роздумів, зіставлень, ерудиції [77; 105; 164 та ін.].

З 2001 року проводиться *Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика*, у якому беруть участь учні 1 – 11 класів. Конкурс покликаний підносити престиж української мови, сприяти утвердженню

державного статусу української мови, шанувати звичаї та традиції українського народу. Завдання конкурсу містять відмінний характер від олімпіадних, передбачають вияв творчості, знання мовних тонкощів [218].

Елемент змагання містить поширена форма роботи – *мовна вікторина*, пізнавальна гра, що пропонує ряд цікавих завдань, високої складності, вимагає глибоких знань з предмета, кмітливості. Вікторина дає змогу повторити, узагальнити, систематизувати відповідні знання з мови, удосконалити вміння й навички, формувати пізнавальні здібності учнів, бажання вивчати мову [250]. Зрозуміло, що такій формі позакласної роботи надають перевагу в середніх класах, проте ми переконані, що певні елементи мовної вікторини можна використати і під час позакласних занять в старших профільних класах.

Поширеним видом позакласної роботи методисти називають *презентацію лінгвістичної літератури* – урочисте представлення авторським колективом своїх творів. Важливу роль при цьому мають відігравати шкільні бібліотеки як сучасні комп'ютеризовані центри, у яких концентрується інформаційно-пошукова діяльність учнів [119]. Значні можливості в організації й проведенні презентацій лінгвістичної літератури має відеозв'язок скап, завдяки якому учні матимуть змогу наживо поспілкуватися з авторами, поставити їм запитання.

Екскурсія як вид позакласної роботи набуває останнім часом високої популярності, передбачає колективну подорож до музеїв, підприємств, визначних місць тощо. Екскурсії збагачують життєві враження учнів, розвивають спостережливість, комунікативні, творчі вміння [164, с. 372 – 376]. Як показують наші спостереження, особливе місце в системі позакласної роботи з української мови посідають заочні або віртуальні екскурсії, наприклад, до музеїв вишивки, стародруків або книги і друкарства. Користь від такої організаційної форми в тому, що учень виконує роль не пасивного слухача, а екскурсовода або архіваріуса та ін.

Однією з найпоширеніших епізодичних форм позакласної роботи є

тиждень української мови та літератури, основна мета якого – створення такого розвивального середовища, що дасть змогу учням реалізувати здобуті знання, підвищити рівень комунікативної компетентності, викликати інтерес до позакласної роботи, самоосвіти, поглибити знання з української мови, виховувати повагу до національних мовних традицій.

Аналіз наукової літератури [250] й спостереження за практикою проведення тижня української мови в профільних класах дали змогу уточнити функції цієї форми позакласної роботи: *організаційна* – дозволяє вдосконалити організаційні здібності педагогів і учнів завдяки впровадженню цікавих інноваційних технологій у навчально-виховний процес; *діагностична* – дає змогу простежити динаміку професійного зростання вчителів та особистісного розвитку старшокласників; *моделювальна* – передбачає моделювання заходів відповідно до навчально-виховної мети і запитів; *профорієнтаційна* – зміст роботи під час тижня дає змогу отримувати інформацію про нові наукові досягнення в галузі мовознавства, про майбутню професію.

На нашу думку, тиждень української мови є провідною комплексною формою, що має складну структуру й дає змогу інтегрувати різні форми позакласної роботи: систематичні (гурток, МАН, випуск стіннівок, мовні радіопередачі та ін.), епізодичні (олімпіади, мовні конкурси, екскурсії до музеїв, бібліотек, редакцій, презентації, виставки); індивідуальні (підготовка до олімпіад, конкурсів), групові, роботу в парах (підготовка до мовних вечорів, свят, КВК та ін.).

Аналіз наукових студій дав змогу переконатися, що структура тижня української мови повинна містити 4 основні етапи підготовки: *інформаційний* – оголошують час проведення і терміни підготовки, визначають напрями роботи; *підготовчий* – обговорюють і затверджують план роботи на засіданні МО вчителів української мови, визначають оргкомітет, проводять підготовчу роботу; добирають дидактичний матеріал; *основний* – власне проведення загальношкільних масових позакласних

заходів; *завершальний* – випуск інформаційного бюлетеня, звіт про проведення тижня, фотозвіт (див. рис. 1.1.).

Тиждень української мови як провідна комплексна форма у профільних класах повинен сприяти цілеспрямованій організації і систематизації позакласної роботи, активізації гурткової роботи, удосконаленню мовних і мовленнєвих умінь і навичок старшокласників, розвиткові вмінь і навичок дослідницької роботи.

За способом транслявання мовного матеріалу розрізняють усні та письмові форми позакласної роботи. Науковці зазначають, що усні форми переважають над писемними, що пояснюється практичною спрямованістю процесу навчання.

Погоджуємося з думкою науковців [213, с. 29 – 30], що названі форми можуть комбінуватися та переходити одна в одну на основі взаємозв'язку, утворюючи загальну систему позакласної роботи з української мови, ефективність якої залежить від оптимального використання різноманітних форм, методів і прийомів, наповнених оригінальністю й новизною.

Використання різноманітних форм позакласної роботи в профільних класах передбачає співпрацю вчителя та учнів, активізацію творчої пізнавальної діяльності, самостійності старшокласників, посилення виховного компонента у позакласній роботі, взаємозв'язок навчання і виховання, відповідальність за результат роботи, активізацію мовленнєвої діяльності, формування у здібних і обдарованих учнів стійкої мотивації до самостійного пошуку, саморозвитку та самореалізації. Водночас, обираючи форму позакласної роботи з української мови в профільних класах, учитель мусить забезпечити формування в учнів умінь вільно й доречно користуватися українською мовою в різних життєвих ситуаціях, репрезентувати себе засобами мови в подальшому професійному спілкуванні, дотримуючись національних мовних традицій, норм сучасної української літературної мови й правил мовленнєвого етикету.

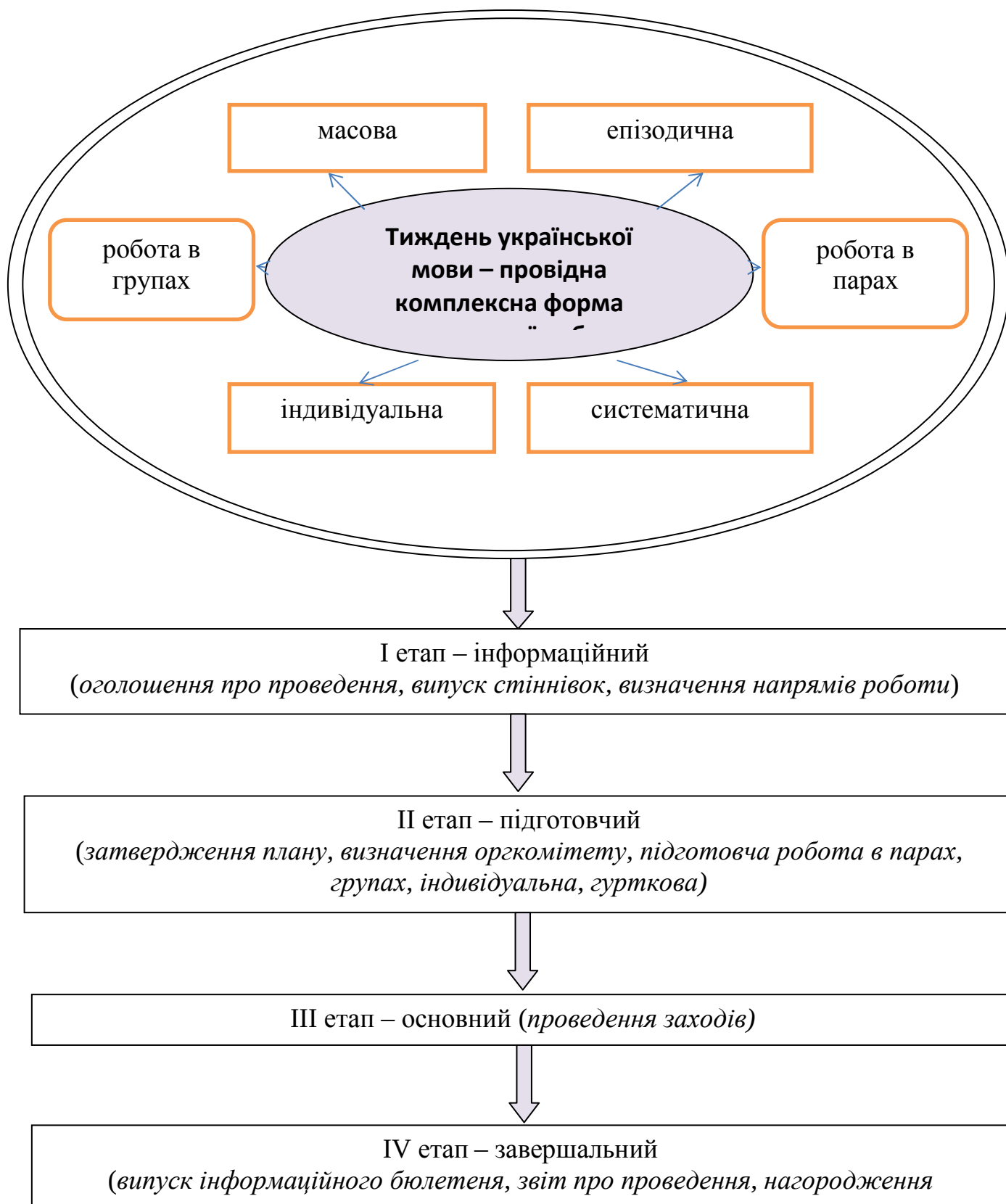

Рис. 1.1. Структура тижня української мови як форми позакласної роботи

Організація процесу позакласної роботи з української мови в профільній школі потребує використання певних методів, прийомів і засобів навчання. Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури підштовхує до висновку, що не існує єдиного визначеного підходу до методичної організації позакласної роботи з української мови, зокрема таких її складників, як методи, прийоми і засоби. Розкриємо суть цих дефініцій і підходи до класифікацій на основі теоретичного аналізу та педагогічного досвіду.

Аналізуючи методи і прийоми, ми будемо виходити з їх загальноприйнятого визначення: методи навчання – „це упорядковані способи взаємопов’язаної діяльності вчителя й учнів, спрямовані на розв’язання навчально-виховних завдань, реалізацію вимог чинних навчальних програм” [250, с. 144], прийоми навчання □ „система дій та операцій взаємозв’язаної діяльності вчителя й учнів, спрямована на досягнення часткової мети; входять до структури методів навчання” [250, с. 196]. Таку думку пояснюємо тим, що позакласна робота з української мови є складником системи навчання української мови загалом і її завдання полягають у збагаченні і розширенні знань учнів з рідної мови; створенні інтелектуального фону, що сприяє свідомому і глибокому засвоєнню навчального матеріалу; вдосконаленні набутих знань; розвитку вмінь і навичок усного і писемного мовлення [201, с. 125], що ще раз підкреслює не лише виховну її мету, але й навчальну.

Отже, ми переконані, що організовуючи позакласну роботу з української мови в профільних класах, необхідно використовувати виділені в науковій літературі й практично апробовані методи навчання української мови, враховуючи при цьому своєрідність позакласної роботи, її мету і завдання, адаптуючи дібраний дидактичний матеріал до потреб, індивідуальних особливостей учнів і обраного ними профілю навчання.

У Практикумі з методики навчання української мови автори узагальнили класифікації методів навчання української мови, розроблені українськими й

зарубіжними лінгводидактами [218]. Аналіз цих класифікацій дав нам змогу дійти висновку, що найбільш умотивованою є класифікація методів за *способом взаємодії вчителя й учнів*, до яких відносять *розповідь, бесіду, спостереження над мовою, роботу з підручником, метод вправ*. Особливості кожного з цих методів вичерпно розкрито в численних наукових працях українських лінгводидактів. Ми зупинимося на більш ґрунтовному аналізі методу вправ з погляду нашого дослідження.

М. Пентилюк наголошує на ефективності вправ у позакласній роботі з української мови і зауважує, що вправи повинні відповідати вимогам принципу комунікативності, мати мовленнєве завдання, бути ситуативно адекватними, концентруватися на змісті висловлювання [201, с. 135]. Під час планування позакласної роботи необхідно дотримуватися балансу між усними й письмовими вправами: перші, спрямовані на систематизацію та вдосконалення вмінь орієнтуватися в ситуації спілкування, створювати усне висловлювання, ураховуючи тему й головну думку, прогнозуючи його зміст, тип, стиль і жанр мовлення, адекватні їм мовні засоби, здійснювати самоконтроль за власним мовленням, інші □ забезпечать формування писемного мовлення учнів, міцність і системність в опануванні української мови, удосконалення правописних умінь і навичок.

Ми погоджуємося з думкою О. Ковтун, що найефективнішими методами і прийомами позакласної роботи, зокрема гуртка, є короткі захоплюючі розповіді вчителя про мову, повідомлення учнів реферативного характеру, інформація про наслідки збору матеріалу з живої розмовної або з книжної мови, спостереження над спеціально дібраними й продемонстрованими мовними явищами з наступними висновками, цікаві бесіди, вправи, лабораторні роботи, мовні ігри тощо. У роботі, що спрямована на розвиток творчо-мовленнєвих здібностей учнів, доцільними будуть написання і зачитування повідомлень лінгвістичного характеру, розповідей про попередній досвід, складання загадок, завдань з цікавої граматики, чайнвордів, шарад тощо [112].

Одним із першочергових завдань позакласної роботи з української мови в профільних класах вважаємо формування культури мовлення учнів. З огляду на це, важливим буде використання таких видів вправ: лексико-фразеологічних (добір семантичного ряду слів, робота над синонімами, антонімами, порівняннями, фразеологізмами, словами, ужитими у переносному значенні); орфоепічних вправ (сприяють засвоєнню норм вимови, наголошування, інтонації); вправ з вироблення навичок монологічного, діалогічного мовлення (складання ліричних етюдів; вправи ситуативного характеру, вправи з використанням дидактичної гри; редагуванням речень, текстів; взаєморецензування; вправи проблемно-пошукового характеру, нові форми диктантів □ акцентологічний, асоціативний, авторський, програмований; складання діалогів, різних видів описів тощо) [242, с. 33].

Зважаючи на те, що завдання є частиною вправи, ми проаналізували пропонувані науковцями й учителями-словесниками завдання, ефективність яких підтверджена наслідками експериментального навчання. Зокрема, О. Біла у своєму дослідженні переконливо обґрунтувала доцільність використання таких завдань:

- завдання на мовне вправління (виконання різноманітних вправ, відгадування мовних загадок, ребусів, кросвордів, участь у мовних іграх, конструювання лінгвістичних задач тощо);
- творчі завдання (написання творів, конструювання діалогів і полілогів, заміток у стінгазету тощо);
- робота з довідковою літературою; вивчення наукового доробку вчених-мовознавців, підготовка розповідей про них, підготовка доповідей на мовознавчі теми;
- робота з лінгвокраїнознавчим і фольклорним матеріалом (дослідження мовного матеріалу з погляду його територіальної приналежності, сучасності-застарілості, походження; аналіз малих фольклорних жанрів тощо);
- аналіз мови художніх творів (з погляду експресивності, стилістичної

забарвленості, територіальної, професійної приналежності тощо);

- поглиблене опрацювання теоретичних питань мовної структури; підготовка настінної преси, передач радіомовлення;

- робота над мовленнєвим етикетом;

- пошуково-дослідницька діяльність (вивчення топонімів і андронімів, аналіз художніх творів з погляду наявності в них певних мовних явищ (фразеологізмів, неологізмів, стилістично-забарвлених слів тощо), дослідження локалізмів регіону, етимологічні розвідки і т. ін.) [17, с. 11].

Профільне навчання передбачає практичну спрямованість мовної освіти в старших класах, тому доцільним є використання інтерактивних методів і прийомів навчання в цілісній системі, а також різноманітних комбінаціях. Зауважимо, що в науковій літературі відсутня єдина позиція щодо кваліфікації деяких інтерактивних форм, методів і прийомів навчання. Наприклад, Н. Солодюк вважає, що під час навчання української мови в старших класах ефективним буде використання інтерактивних методів ситуативного моделювання та опрацювання дискусійних питань, зокрема імітаційні ігри, ПРЕС, займи позицію, зміни позицію, ток-шоу, дискусія, метод проектів тощо, і колективно-групового навчання, як-от: мікрофон, лінгвістична дуель, мозковий штурм, метод проектів [253, с. 16].

О. Пометун, Л. Пироженко виділяють чотири групи технологій залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів: інтерактивні технології колективно-групового навчання (передбачають одночасну спільну (фронтальну) роботу всього класу); інтерактивні технології кооперативного навчання (робота в парах, карусель, робота в малих групах, акваріум тощо); технології ситуативного моделювання (ігрове моделювання явищ, що вивчаються); технології опрацювання дискусійних питань – широке публічне обговорення якогось суперечливого питання [96, с. 33]. Не вдаючися до дискусії, ми вважаємо беззаперечною ефективність використання в організації позакласної роботи з української мови в профільній школі імітаційних ігор, ток-шоу, дискусій, методу проектів, мікрофону,

лінгвістичної дуелі, мозкового штурму та ін.

Для нас цінною є думка З. Бакум, О. Барахтяна, О. Караман, С. Карамана про врахування під час вибору методів навчання української мови дидактичних (*дотримання єдності змістової і процесуальної сторін*) і лінгводидактичних (*міжпредметних, різнорівневих зв'язків*) принципів, оскільки мова містить логічно довершену структуру мовних понять, міжпонятійних зв'язків, які посилюють функцію методів, сприяють їх самостійному творчому вибору [164, с. 108 – 136].

Ефективність методу навчання залежить від системи дидактичних і специфічних прийомів, закономірностей принципів навчання, змісту самого предмета, характеру знань і вмінь. У сучасній лінгводидактиці виділяють:

- прийоми мовленнєвого характеру (*аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, конкретизація, узагальнення, індукція, дедукція*);
- специфічні прийоми (*різні види розбору (фонетичний, лексичний, граматичний, синтаксичний; усний, писемний; графічний, моделювання, стилістичні експерименти, алгоритмізація; членування тексту, композиційне оформлення*) [155–164].

Використання кожного із зазначених прийомів навчання можливе під час позакласних занять з української мови.

Отже, під час організації позакласної роботи з української мови в профільній школі раціональним вважаємо використання таких методів та прийомів: метод вправ, бесіда, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, усний виклад учителем матеріалу, імітаційні ігри, ПРЕС, займи позицію, зміни позицію, ток-шоу, дискусія, метод проєктів, мікрофон, лінгвістична дуель, мозковий штурм та ін.

Вибір методу й ефективного його застосування під час позакласної роботи залежить від вікових особливостей школярів; рівня розвитку дитячого колективу й кожного учня зокрема; індивідуальних особливостей; доцільності педагогічного впливу [211, с. 74].

Варто зазначити, що ми не ставили за мету проаналізувати всі методи

навчання, наше завдання – розробити й обґрунтувати систему методів, спрямованих на результативність їх у позакласній роботі. Підкреслимо, що студіювання системи методів навчання дає змогу розглядати їх як основу для розроблення варіативних методик організації позакласної роботи відповідно до мети і змісту шкільної профільної освіти.

Під час організації і проведення позакласної роботи з української мови застосовують різноманітні засоби навчання, що „активізують мовленнєву й пізнавальну діяльність старшокласників, допомагають учителям керувати їхньою пізнавально-практичною діяльністю, формуючи при цьому відповідні вміння й навички, впливати на процес виховання” [296, с. 66]. До засобів навчання належать підручники, дидактичний матеріал, наочність, технічні засоби.

Дидактичний матеріал ілюструє теоретичні положення певної теми чи розділу. Він має відповідати принципам навчання, бути бездоганим щодо нормативності мови і мовлення, містити тексти, спрямовані на розвиток і виховання особистості учня. Наочність на уроках української мови повинна чітко визначати найголовніші властивості мовних одиниць, адекватно відтворювати їх, забезпечувати доступність розуміння для учнів. Технічні засоби навчання забезпечують слухове та зорове сприйняття [250, с. 87].

Студіювання наукових досліджень українських лінгводидактів дозволило зрозуміти, що основним засобом під час позакласних занять з української мови є текст, сприймаючи, аналізуючи і творчо інтерпретуючи який, учні поступово набувають навичок текстосприйняття і текстотворення.

Не можна не погодитися з думкою О. Кучерук, що робота з текстом дає змогу сформувати відповідний комплекс умінь:

– загальні (організаційно-діяльнісні, когнітивні, комунікативні, креативні, дослідні, інформаційно-комунікаційні, естетико-етичні, рефлексійні);

– навчально-предметні (навчально-мовні, правописні, мовленнєво-рецептивні, мовленнєво-продуктивні, мовленнєві комунікативно-ситуативні) [134, с. 83].

Нині все більшої популярності набувають засоби навчання, що дозволяють унаочнити пропоновану для засвоєння або ознайомлення навчальну інформацію. До таких відносять відеофрагменти, електронні підручники, посібники і словники, відеопрезентації, твори мистецтва тощо. Погоджуємося з лінгводидактами в тому, що необхідно методично правильно й дозовано застосовувати допоміжні технічні засоби. Наприклад, на заняттях мовного гуртка можна запропонувати старшокласникам за допомогою програми PowerPoint створити презентацію для учнів 5 класу з теми „Однозначні і багатозначні слова”, розробити електронний орфографічний словник тощо. Виконання подібних завдань сприятиме розвитку творчих здібностей учнів, навчить реалізовувати себе креативно, оригінально, нестандартно.

Особливості організації позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання вимагають створення сприятливих умов для навчально-виховної праці. Центром наукової співпраці вчителя і учня на позакласних заняттях, своєрідною творчою лабораторією, що забезпечує неперервний процес формування мовної особистості старшокласників, високий рівень викладання української мови, професійне зростання педагога, є кабінет української мови, оформлений відповідно до вимог [170].

Отже, аналіз досліджень з лінгводидактики переконав нас у необхідності розроблення методичної моделі позакласної роботи з української мови у профільних класах. Складність проблеми полягає у виникненні комплексу питань, що стосуються вікових особливостей, специфіки викладання української мови у профільних класах, вибору форм, методів і засобів організації позакласних занять, недостатньої розробленості цих питань у лінгводидактиці.

1.3. Психолого-педагогічні основи організації позакласної роботи з української мови у профільних класах

Система організації позакласної роботи, зорієнтована на підвищення загальнолінгвістичного рівня старшокласників і формування їхніх мовних і мовленнєвих умінь і навичок, передбачає обов'язкове врахування вікових, психологічних особливостей, механізмів мовлення і мислення.

Задля обґрунтування змісту дослідної методики організації позакласної роботи в інноваційній парадигмі профільної освіти, орієнтованої на всебічне вивчення особистості, звертаємося до наукових студій психологів, психолінгвістів і дидактів про закономірності психічного розвитку й формування особистості на різних вікових етапах (Л. Виготський, І. Зимня, І. Кон та ін.); фізіологічні механізми (П. Анохін, В. Бойко, К. Ізард, І. Павлов, Г. Сельє, З. Фрейд та ін. (емоції і почуття); Р. Ассаджолі, В. Іванніков, Дж. Роттер та ін. (вольова діяльність); психологічні властивості (Е. Кречмер, О. Леонтьєв, В. Небиліцин, І. Павлов, Б. Теплов, У. Шелдон та ін. (темперамент, характер, здібності), О. Тимченко, В. Шапар та ін. (пам'ять), К. Бюлер, Ж. Піаже, А. Пономарьов, В. Штерн та ін. (мислення), І. Бех та ін. (наукові інтереси), І. Мартинюк, Є. Мілерян, В. Шапар та ін. (увага), Л. Виготський, С. Рубінштейн та ін. (самосвідомість), А. Еймс, Г. Костюкта ін. (сприймання); психологічний механізм мовленнєвої діяльності (В. Гумбольт, Н. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв, Ф. де Соссюрта ін.); лінгвістичні аспекти мовленнєвої діяльності (Б. Баєв, М. Бахтін, Ф. Лаунсбері, Дж. Міллер, О. Потебня, С. Рубінштейн, Л. Щербата ін.); психологія внутрішнього мовлення (Б. Баєв, В. Бехтерєв, Л. Виготський, М. Жинкін, А. Погодін, І. Сеченова ін.), діяльнісний підхід у розвитку особистості (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Костюкта ін.); інтелектуальне виховання (Г. Ващенко, Ю. Гільбухта ін.); психологічні фактори цілеспрямування в навчальній діяльності (Б. Бадмаєв, В. Давидова ін.).

Урахування вікових та індивідуальних особливостей старшокласників,

що формуються на психологічних засадах, зумовлює розроблення ефективної методики позакласної роботи з метою забезпечення високої результативності.

Специфіка *пізнавальної діяльності* старших підлітків розкрита в дослідженнях психологів (Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, П. Гальперін, І. Зимня, І. Кон, Г. Костюк, С. Рубінштейн та ін.).

Віковий період з 15 до 18 років (10 – 11 класи) – *старший шкільний вік, або ранньої юності*, характеризується формуванням характеру, світогляду, переконань, зростанням самосвідомості, спрямованістю в майбутнє, мрій, сподівань, пошуками життєвого самовизначення. Погоджуємося з висновками Р. Кулакоча, який вважає, що саме у вік ранньої юності бере свій початок становлення свідомого ставлення особистості до свого минулого, теперішнього та найближчого професійного майбутнього. Це ставлення до свого теперішнього „Я” і майбутнього „Я у майбутній професії”, які є підґрунтям для систематизації й узагальнення уявлень старшокласника про себе та професійний світ загалом, його закони і вимоги, особистісну та соціальну готовність до майбутнього життя та професійної праці, які є необхідною умовою і важливим чинником професійного самовизначення. Активізуються ці процеси завдяки розвитку в юнаків і дівчат рефлексивної здатності розмірковувати над своїм внутрішнім станом та сформованими в них на попередніх етапах вікового розвитку вміннями аналізувати вчинки інших людей, події і явища навколишнього світу, оцінку їх і своє ставлення до них [126, с. 342].

Протягом цього вікового періоду спостерігається загальний розвиток, функціонування психічних процесів: тривалість і довільність уваги, логічна пам'ять, абстраговане й узагальнене мислення. Учні цього віку понад усе прагнуть проникати в сутність природи, суспільного життя, намагаються виробити свою власну точку зору, часто відмінну від загальноновизнаної.

Самостійність мислення є необхідною умовою самоутворення особистості у старшокласників. Моральні і соціальні якості вивершуються в

загальному розвитку за сприяння сензитивного періоду моральної зрілості, нових обставин: зміна оточення за характером діяльності, інтенсивність спілкування. Проявляється почуття дорослості, з'являється прагнення виразити свою індивідуальність, часто привернути до себе увагу будь-яким способом, утвердитись. Виникає свідомий інтерес до етичних проблем, зміцнюються соціальні мотиви поведінки, підвищується критичне ставлення до дійсності [198, с. 66 – 69].

Учні цього віку вимагають доказів, прикладів, контраргументів, додаткової інформації. Переконані, такі вікові особливості створюють передумови для додаткової спеціальної інформації з української мови, яка є складником позакласної роботи, що може реалізовуватися в інноваційних проектах, дискусіях, різноманітних дослідженнях і спонукати до самопізнання і самовираження.

Крім загальних типових рис, учням притаманні індивідуальні особливості, оскільки психологічний чинник лежить в основі формування мовної особистості випускника профільної школи.

Провідною ланкою на завершальному етапі шкільного навчання стає навчально-фахова діяльність, пов'язана із професійним самовизначенням: формуються пізнавальні і професійні інтереси, елементи дослідницьких умінь, моральні й етичні якості, світогляд, самостійність свідомого вибору, змінюється ставлення до засобів мотивації [292, с. 17 – 19].

Формування мотивації до вибору подальшої освітньої чи професійної діяльності – одне із основних завдань, вирішення якого планується у профільній школі. Мотивація у психології пояснює, які чинники спонукають особистість до творчої активності, успішності. Часто випускники не готові до реалізації потреб сучасного суспільства, виникають труднощі у процесі проектування особистісних досягнень, вибору подальшого освітнього шляху, з'являється неадекватна самооцінка на шляху дорослого життя. Причинами такої поведінки старшокласників є недосконала програма профорієнтації чи взагалі відсутність її проведення в загальноосвітніх навчальних закладах.

Методично правильна організація системи позакласної роботи у профільних класах спрямована на подолання таких проблем.

Нині навчання у профільних класах формується на основі свідомого вибору і передбачає цілеспрямований розвиток особистості майбутнього фахівця в контексті посилення значущості професійних знань. У дисертаційній праці О. Горошкіної зазначено, що навчання в 10 – 11 класах можна вважати початковим етапом професійної підготовки [51].

Узагальнюючи наукові студії з означеної проблеми [126; 198; 292 та ін.], стверджуємо, що навчання в старших класах характеризується стійким інтересом до розумової діяльності, самостійністю, бажанням отримувати інформацію не тільки на уроках, а й під час позакласних занять. Отже, навчання набуває мотивації, смислу, складаються оптимальні умови для розвитку особистості.

На відміну від уроку, що містить дозовану систему засвоєння навчального матеріалу, позакласна робота має науково-пошуковий, творчий характер, часто пов'язаний з глибоким самостійним засвоєнням учнями знань, готовністю опановувати нові прийоми дослідницької діяльності, розширенням сфери інтересів гуманітарного циклу тощо. Усе це сприяє підготовці випускників до подальшого вибору освітньої траєкторії. „У розвитку нервової системи виникають відмінні від урочної діяльності нові структури: певні зв'язки умовних рефлексів, що утворюються завдяки постійній зміні в одному і тому ж порядку одних і тих же дій, засобів, вчинків, змінюються новими; розпочинається процес пристосування, перебудови всієї діяльності до готовності вступу в новий віковий період” [199, с. 77].

Оскільки позакласна робота передбачає реалізацію принципу добровільної участі старшокласників, основною умовою при цьому є формування стійкого наукового інтересу до української мови, поглиблення мотивації до вивчення. За нашими спостереженнями, у старшокласників більш розвинена навчальна мотивація, у структурі якої спостерігаються

яскраво виражені пізнавальний (бажання здобути глибокі й різнобічні філологічні знання) і комунікативний (спілкування з однолітками, авторитетними особистостями) мотиви. Водночас пріоритетним лишається професійний, пов'язаний зі вступом до вишу, вибором майбутнього фаху.

Навчальну мотивацію визначають [125; 150 та ін.] як таку, що характеризується складною структурою, системністю, динамічністю, пов'язана з рівнем інтелектуального розвитку і характером навчальної діяльності, до складу якої входять потреби в навчанні, мета, емоції, ставлення та інтерес. Виділяють [146; 193 та ін.] три основні джерела активності: внутрішні (пізнавальні й соціальні потреби); зовнішні (умови життєдіяльності учня: вимоги, очікування, можливості); особистісні (інтереси, потреби, установки, ідеали, стереотипи, що зумовлюють прагнення до самовдосконалення, самоствердження, самореалізації у навчальній діяльності).

На основі джерел активності в педагогічній психології розрізняють групи мотивів, що можуть поділятися на навчально-пізнавальні (допитливість, формування пізнавальних здібностей, інтерес до поглиблення знань); соціальні (різні соціальні взаємодії, усвідомлення соціального значення учіння, розвиток світогляду); особистісні (почуття власної гідності, самоствердження, бажання мати авторитет серед однолітків) [125, с. 8].

На основі аналізу психологічних, педагогічних праць (В. Бондаря, І. Зимньої, О. Леонтєва, О. Пометун, О. Рудницької, О. Степанова, Н. Тализіної та ін.), теорії і практики мовної освіти О. Кучерук визначає такі умови формування інтересу до учіння й збагачення навчально-пізнавальних мотивів учня:

- з'ясування співвідношення між власними мотивами й цілями учіння;
- активізація навчальної діяльності учнів у єдності її компонентів – розуміння навчального завдання, здійснення активних навчально-предметних дій, дій самоконтролю, самооцінювання;
- формування елементів мотиваційної сфери (мотивів, мети навчання,

емоцій, смислів учіння), які утворюють внутрішні механізми розвитку інтересу до навчального предмета;

- добір сучасного змісту на заняття, застосування моделювання, укрупнення навчальних одиниць, пояснення значення певного навчального матеріалу для опанування інших тем шкільного курсу української мови, для успішної життєдіяльності, поєднання традиційних і інноваційних методів, засобів, технологій навчання;

- виокремлення в тематичному матеріалі ключових понять, основних одиниць засвоєння, постійний перехід від ключових ідей до їх конкретизації і навпаки, по чергове використання репродуктивних і творчих завдань, проблемних, тренувальних ситуацій, здійснення оцінювання, самооцінювання не лише результату роботи, а й методів досягнення мети;

- застосування індивідуального і диференційованого підходів у навчальній роботі, що передбачає врахування пізнавально стильових уподобань учнів і визначення індивідуальної траєкторії учіння;

- наявність належного рівня навчально-предметних досягнень, уміння вчитися й загального розвитку учня;

- виявлення достатнього для педагогічної практики рівня методично-технологічної майстерності, творчості вчителя [131, с. 4–5].

Слід взяти до уваги й те, що в підлітковому віці змінюються мотиви, пов'язані з навчальною діяльністю, зокрема „їхній розвиток має кілька напрямів: інтерес до окремих фактів поступається місцем інтересу до закономірностей, яким підпорядковуються явища природи; інтереси стають стійкішими, активнішими, дієвішими; інтереси диференціюються за сферою знань і набувають особистісного характеру” [295, с. 3].

У психології *інтерес* визначають як емоційне переживання пізнавальної потреби, компонент навчальної мотивації. Інтерес людини передусім „пов'язаний з тим, у чому вона відчуває потребу, що для неї самої відіграє істотну роль. Лише тоді, коли той чи інший предмет, явище, подія, вид

діяльності уявляються людині як щось важливе, значне, вона з особливим захопленням пізнає або займається цим” [21, с.33].

Необхідною умовою для створення інтересу до змісту самого навчання, навчальної діяльності є можливість виявити розумову самостійність та ініціативність. Психологи переконані: чим активніші методи навчання, тим легше викликати інтерес до них. Основними засобами виховання сталого інтересу до навчання можуть бути такі завдання і питання, що потребують активної пошукової діяльності [92, с. 225 – 227].

Позакласна робота з української мови у профільній школі передбачає використання інтерактивних методів навчання, музейно-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема дослідження музейних першоджерел, організацію самостійної роботи над створенням веб-сайту або електронного словника, відеопрезентації або репортажу тощо. Такий синтез форм, методів і прийомів розвиває у старшокласників внутрішню потребу навчатися, самостійно здобувати додаткові знання і вміння, спонукає до творчості, формує пізнавальні інтереси, бажання навчатися, прагнення до самовдосконалення, самоствердження.

Важливу роль у формуванні *інтересу до навчання* відіграє створення проблемних ситуацій, що вимагають від учня застосування не вже набутого арсеналу знань, а прагнення поглибити власні знання з української мови, реалізувати сформовані вміння в новій комунікативній ситуації. Викликає інтерес така діяльність (пошукова, пізнавальна, творча, креативна), що потребує постійного розумового напруження, аналізу, зіставлення й узагальнення навчально-наукової інформації, викликає позитивні емоції, дає змогу спрогнозувати її наслідки, які стануть для учня основою у формуванні в майбутньому професійного досвіду.

Позитивні емоції, які повинна викликати в учня участь у позакласній роботі, формуються на основі участі в новій (або частково новій) діяльності, при цьому значення має не сама діяльність, а усвідомлення нової мети, прагнення вирішення питань; підвищення загального інтелектуального рівня

розвитку [229, с. 436]. Людина реалізує свій інтерес у процесі основної діяльності, тому що найсильнішим мотивом у навчанні є саме пізнавальний інтерес, який активно взаємодіє із системою ціннісних орієнтацій, метою, результатами діяльності, відображає всі складові особистості: інтелект, волю, почуття. За певних умов інтерес є засобом захоплюючого навчання, визначає інтенсивний і зосереджений розвиток пізнавальної діяльності, переростає в стійку рису характеру [21, с. 33].

На думку І. Березіної, пізнавальний інтерес до мови має особливий характер, на відміну від інтересу до знань узагалі, зміщується об'єкт уваги з самої дійсності до мовленнєвої форми вияву дійсності, мови як системи [12, с. 28 – 32].

Процес засвоєння учнями мови як системи і формування мовленнєвих умінь і навичок взаємопов'язаний із розвитком їхнього мислення.

Мислення – це складний процес узагальненого й опосередкованого відображення предметів і явищ у їх взаємозв'язку і взаємовідношеннях, пізнання нового, невідомого [30]. У мовленні людина розширює свої пізнавальні можливості, удосконалює мислення. Розумова діяльність спрямована на пізнання законів об'єктивного світу. Шлях пізнання дійсності спирається також на досвід, нагромаджений попередниками, та засоби пізнання, до яких відносять мову як засіб вираження, узагальнення результатів пізнавальної діяльності [146, с. 168 – 169].

Існують різні підходи до визначення видів мислення (К. Бюлер, П. Гальперін, О. Леонтьєв, Ж. Піаже, С. Рубінштейн, Н. Талізін, В. Штерн та ін.). Узагальнюючи погляди науковців, ми розглянемо такі види мислення, урахування особливостей яких викликане умовами організації позакласної роботи з української мови в профільних класах.

Залежно від пізнання та засобів вирішення практичних і теоретичних завдань розрізняють три основні види мислення: *наочно-дійове, наочно-образне, словесно-логічне, або абстрактне* [255, с. 139].

До найпростішого виду відносять *наочно-дійове*, яке дає змогу

сприймати відношення і зв'язки між предметами, вирізняється внесенням у саму діяльність розв'язання завдань. *Наочно-образне* характеризується застосуванням образного матеріалу, що дозволяє здійснювати аналіз, порівняння, узагальнення предметів і явищ. Образне мислення застосовується в усіх видах діяльності, особливо творчого характеру [32].

Найбільш складним є *абстрактне*, або *словесно-логічне*, що відтворюється у словесній формі за допомогою понять. Процес пізнання при цьому набуває узагальненого й абстрактного характеру, з'являється можливість відображати не тільки зовнішні, але й внутрішні зв'язки між предметами і явищами. Знання набувають не тільки практичного, а й наукового змісту [255, с.139 – 142].

Для вирішення складних завдань у позакласній роботі з української мови доцільно розглянути процес *творчого* мислення. *Творче* мислення функціонує за наявності проблемних ситуацій, що містять нове, невідоме, здатне породжувати систему незвичайних, неординарних способів і засобів вирішення. Пізнання невідомого можливе тільки через відоме, застосовуючи складні розумові дії. Такими діями є: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрактне і конкретне. Існують психічні ознаки, що характеризують творчий тип мислення: самостійність, інтелектуальна незалежність, критичність, швидкість, винахідливість [255, с. 142 – 144].

В. Дружиніна, Є. Ільїн звертають увагу на вміння старшокласників керувати процесом дискурсивного (розмірковувального) мислення, власного процесу контролю й рефлексії [95; 298, с. 27]. Г. Костюк зазначає, що старшокласники здатні до аналізу процесу мислення, вербальної форми думок, їх контролю [226, с. 189 – 200]. Такої думки дотримується й К. Плиско, акцентуючи увагу на вміннях старшокласників „користуватися індуктивними і дедуктивними висновками” [212, с. 83].

Підґрунтям до розвитку мислення учнів у позакласній роботі є правильний добір дидактичного текстового матеріалу. Методика роботи з науково-навчальними, художніми текстами з урахуванням психологічних

особливостей стимулює до пізнання нового, сприяє виробленню вмінь систематизувати одержану інформацію і на основі цього формувати індивідуальну думку, активізувати всі можливі види мислення, розвивати творчі й мовні здібності. Такий текстовий матеріал, на думку Л. Бондарчук, буде основою для забезпечення співтворчості, вирішення логічних завдань, пізнанням нового, умінням оперувати власними поняттями [23, с. 20].

Погоджуємося з висновками В. Заєць про важливість урахування міжпредметних зв'язків. Така потреба, переконана дослідниця, зумовлена виробленням практичних умінь і навичок саме для узагальнення, взаємодії діалектичного мислення шляхом синтезу, розкриття об'єктів пізнання, інтеграції здібностей учнів, підвищення рівня загальних та гуманітарних розумових здібностей [80].

Отже, мислення є основою свідомої діяльності особистості, формування її розумових особливостей. Саме рівень розвитку мислення визначає, наскільки старшокласник здатен орієнтуватися в сучасному суспільстві, як володіє обставинами, собою, а відтак його готовність до вибору професійної діяльності, конкурентоспроможність на ринку праці в майбутньому.

Завдяки мисленню відбувається передача інформації, зумовлюється можливість її фіксації вербальними засобами. Мислення окремого індивіда опосередковане розвитком мислення всього людства. Саме у процесі розвитку пізнання й відбувається збагачення та оновлення структури мислення [11, с. 44]. Зважаючи на це, розвиток мислення учнів профільних класів залежить від розвитку таких психічних процесів, як пам'ять, уява, увага та ін.

Пам'ять є найважливішим інтелектуальним процесом, характеризується можливістю накопичувати досвід і використовувати в житті. У пізнавальній діяльності пам'ять виконує три основні функції: закріплення та відбір необхідної інформації; накопичення і збереження інформації; відтворення у майбутній діяльності [255, с. 124 – 125].

Пам'ять класифікують за різними критеріями: *за характером*

психічної активності – моторна (рухова), емоційна, словесно-логічна, образна, зорова, нюхова, смакова, тактильна (дотикові відчуття), ейдетична (високий рівень образної, характеризується здатністю запам'ятовувати яскраві образи); *за характером мети діяльності* – мимовільна, довільна; *за тривалістю утримання інформації* – довготривала, короткочасна, оперативна [193, с. 204 – 207].

Спостерігають у старшокласників індивідуальні особливості пам'яті, що знаходять вияв у швидкості, точності, міцності запам'ятовування, відтворенні мовного матеріалу (пригадування необхідності лінгвістичних відомостей). Індивідуальні відмінності залежать від типів нервової діяльності, а також образного словесного запам'ятовування. Залежно від цього психологи розрізняють *типи пам'яті*: наочно-образний, словесно-абстрактний, змішаний або проміжний [146, с. 206 – 207].

Важливо враховувати індивідуальні особливості пам'яті задля продуктивного використання потенційних можливостей учнів у позакласній роботі з української мови.

Учні періоду ранньої юності мають високий рівень розуміння і запам'ятовування складного навчального матеріалу, отже, і достатньо високі можливості для розвитку *абстрактно-логічної пам'яті*, використання різноманітних методик запам'ятовування складних лінгвістичних правил, термінів, понять, законів. Старшокласники здатні виявляти більшу самостійність у навчальному процесі, особливо в позакласній діяльності (робота з словниками, довідниками, написання конспектів, розв'язування ребусів, лінгвістичних задач, складання кросвордів, написання рефератів, робіт МАН, класифікація орфограм, укладання невеликих словничків, написання творчих робіт, робота з текстом, дослідження на основі музейного матеріалу та ін.). Це сприяє підвищенню *довільного запам'ятовування*, поліпшенню *абстрактно-логічної пам'яті*.

Набуває особливої уваги розвиток *емоційної пам'яті* старшокласників, що вирізняється створенням позитивного емоційного фону позакласних

занять, формує стійкий інтерес до української мови, стимулює активну діяльність. П. Сорокун характеризує емоційну пам'ять як таку, що заснована на здатності організму відтворювати той стан, емоції, почуття, які раніше були пережиті, а також впливає на моральне виховання учнів: в пам'яті залишаються почуття сорому, совісті, обов'язку, відповідальності [255, с. 131].

Учні здатні краще запам'ятовувати й відтворювати необхідну навчальну інформацію, що викликала позитивні емоції. Це ще раз підтверджує важливість урахування принципу емоційності: текстовий дидактичний матеріал, репрезентований на позакласних заняттях для повторення та засвоєння української мови, повинен ретельно добиратися з урахуванням способу його репрезентації, можливості викликати позитивні емоції і почуття.

Дослідники зазначають, що виробленню високого рівня пам'яті сприяє вміння керувати цим процесом, розвиток самої особистості, повноцінна продуктивна діяльність суб'єкта. Знижується процес запам'ятовування саме від недостатнього використання пам'яті [30, с. 276 – 278]. Більш високий результат запам'ятовування можливий за умови входження особистості в продуктивну навчальну діяльність, актуалізації самопізнання, досягнення нових результатів своєї діяльності, створення педагогом динаміки навчального процесу, спонукання учнів до самостійного запам'ятовування навчальної інформації, відповідальності, виховання позитивних мотивів навчання. До основних чинників розвитку пам'яті науковці [30; 92; 116 та ін.] відносять сприйняття органами чуття, враження, певний інтерес, попередній досвід, зв'язок з майбутньою професійною діяльністю, постійні тренування до вироблення звички, впевненість, наполегливість, воля, сприятливий психічний стан організму.

Для організації позакласної роботи з української мови важливими виявилися правила ефективного запам'ятовування, сформульовані М. Варій: застосовувати мнемотехнічні (аналіз, осмислення, порівняння) прийоми;

намагатися пов'язати матеріал за змістом, значення; формування вмінь запам'ятовування, відтворення матеріалу; не перевтомлюватися; з боку вчителя важливим є врахування індивідуальних (рівень продуктивності пам'яті, переважання тієї чи іншої модальності, рівень розвитку різних типів пам'яті) особливостей учня, мнемічних властивостей; зацікавлення учнів навчальним матеріалом; залучення самих учнів до процесу запам'ятовування; активізація пізнавальної діяльності [30, с. 277 – 278].

Процес розумової діяльності залежить і від *уваги*, яку розуміють як „психічний пізнавальний процес, що полягає у спрямованості і зосередженні свідомості на певному об'єкті” [193, с. 232]. Увага посідає особливе місце серед психічних процесів, відтак входить до різних видів діяльності (сенсорної, інтелектуальної, рухової), впливає на пізнавальні інтереси, є основним чинником засвоєння знань, спонукає до самовдосконалення й саморозвитку особистості.

Важливою закономірністю уваги С. Максименко називає вибірковість, що виявляється в зосередженні суб'єкта на одному, не помічаючи іншого. *Уважність* (здатність довільно спрямовувати увагу на об'єкти) є особливою властивістю у навчальній діяльності учнів старшого віку, виявляє здатність своєчасно зосереджуватися, керувати процесами. Увага залежить від спрямованості діяльності та психічних процесів, велику роль відіграє значущість предметів. Інколи людина, зосередившись на об'єкті, не звертає уваги на подразнення [146, с. 125]. Не викликає заперечень твердження, що рівень уважності учня можна виявити за зовнішніми ознаками: уважність – напруження м'язів, зміна виразу обличчя, особливі рухи. Швидка зміна уваги залежить від нервової системи організму: із збудливим типом – пришвидшується; інертним – уповільнюється [146, с. 127 – 130].

Психологи класифікують увагу за такими критеріями: *за активністю* – *мимовільна* (несвідома), *довільна* (свідома), *післядовільна* (докладання вольових зусиль надалі підтримується інтересом до об'єкта); *за спрямованістю* – *зовнішня* (фізична діяльність), *внутрішня* (усвідомлення

особистісної діяльності, самосвідомість); за *формою прояву* – колективна, групова, індивідуальна. Результати навчання залежать від основних властивостей уваги: *стійкості, нестійкості, концентрації, коливання, переключення, розподілу, обсягу* [193, с. 232 – 234].

Усі показники уваги важливі для сприйняття навчального мовного матеріалу під час позакласних занять. Водночас слід надавати перевагу *внутрішній* (інтелектуальній) увазі, що спрямована на аналіз діяльності психічних процесів, органів і переживань; має вагоме практичне значення; за такої уваги поліпшується процес запам'ятовування і відтворення інформації, здатність подумки аналізувати, уявляти предмети та процеси. При цьому важливу роль відіграє внутрішнє мовлення: без зосередження на внутрішньому суб'єктному стані, індивідуальних особливостях психічної діяльності неможлива самосвідомість – основна ознака навчання [146, с. 133].

Погоджуємося з науковцями [146; 193; 225 та ін.], що концентрація уваги має динамічний характер, залежить від багатьох чинників, і виявляється найбільше за умови проведення цікавого заняття, коли учень зможе виявити творчі мовні здібності, реалізувати себе як мовна особистість. Стійкість уваги буде тривалою за таких умов: усвідомлення учнем значущості виконуваних завдань, установлення терміну виконання, наявність у діяльності елементів активізації.

Старшокласники здатні володіти власною увагою, усвідомлювати послідовність своїх навчальних дій, хоча деяким притаманний низький рівень утримання уваги. Тому виникає потреба підтримати розумову діяльність допоміжними засобами (унаочнення); активізувати інтерес до пропонованих завдань; змінювати види діяльності, чергувати прийоми репрезентації навчального матеріалу □ зорові і слухові [146, с. 134 – 137].

Ефективність організації позакласної роботи з української мови залежить від розвитку *уяви* старшокласників. У психології уяву визначають як психічний процес відтворення людиною нових предметів і явищ, чи таких, що уже сприймалися раніше, і характеризують за різними ознаками: за

характером продуктивності – відтворювальну (репродуктивну), творчу (продуктивну); *за мірою свободи, довільності* – пасивну (без усвідомлення мети), активну; *за характером образів* – конкретну, абстрактну; *за відношенням до актуальної ситуації* – сприймаючу, творчу. Процес створення образів може бути *мимовільним* (не переслідує мети) або *довільним* (передбачає спеціальну мету) [30, с. 323 – 325].

Опанування навчального матеріалу в старших класах вимагає активізації *репродуктивної* (відтворювальної) уяви, підґрунтям якої є образи предметів та явищ, що сприймалися. Учням доводиться уявляти незнайомі предмети і явища на основі їх опису. Читаючи художню літературу, вивчаючи різні наукові тексти, учні відтворюють образи, відображені в них.

Ми переконані, що творча уява, порівняно з іншими видами, домінує в позакласній роботі з української мови, оскільки різнобічна діяльність набуває творчого характеру. Творча діяльність базується на відкритті нового, створенні оригінальних творів, матеріальних та духовних цінностей. С. Рубінштейн визначав силу творчої уяви та її рівень за такими показниками: об'єктивна значущість, новизна, оригінальність. Психолог наголошував на обов'язковій реалізації їх у творчому процесі: за інших умов уява буде творчо безплідною [229, с. 313].

Отже, уяву можна характеризувати в кількісному (продуктивність) та якісному (осмисленість, оригінальність) аспектах. Аналіз творчої уваги дає змогу визначити чинники взаємодії цього явища: інтелектуальний, емоційний, несвідомий, органічні умови, початок єдності (за Т. Рібо). Дослідники виокремлюють різну кількість стадій творчого процесу. Автор теорії творчості П. Енгельмеєр називає три стадії творчого процесу: зародження задуму, дискурсивне мислення, підпорядкування матерії. Інші дослідники виділяють більшу кількість стадій: постановка завдання, аналіз, гіпотеза, обговорення, оцінка рішень (за теорією Дж. Дьюї) [30, с. 327 – 329].

Перевагу в моделі творчого процесу надають [226; 228; 229 та ін.] мисленню, але на стадії гіпотез обов'язковим є врахування наслідків уяви та

інтуїції. Творча і репродуктивна уява взаємопов'язані та мають здатність переходити одна в одну. Особливим видом уяви є *мрія* – бажання майбутнього. Мрія взаємопов'язана з потребами, почуттями, прагненнями, є рушійною силою у творчій діяльності старшокласників [30, с. 326 – 327].

Беручи за основу психологічні передумови засвоєння знань з предмета, сформульовані в науковій літературі, можемо визначити психологічні умови засвоєння знань, формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок у процесі позакласної роботи за такими основними критеріями: мотивація до активної участі в позакласній роботі з української мови, процес емоційного сприйняття, процес мислення, запам'ятовування, збереження і відтворення інформації (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Психологічні умови засвоєння знань, формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок у процесі позакласної роботи

<i>Мотивація до активної участі у позакласній роботі з української мови</i>	<i>Процес емоційного сприйняття матеріалу</i>	<i>Процес мислення</i>	<i>Запам'ятовування, збереження, відтворення інформації</i>
1	2	3	4
Інтерес до мови як науки	Процес безпосереднього чуттєвого ознайомлення	Активізація конкретного, абстрактного мислення	Запам'ятовування
Підтримання сталої уваги	Доступність інформації	Понятійне, художнє мислення	Збереження
Усвідомлення мовленнєвих процесів у контексті сучасності	Словесна, схематична наочність	Сприйняття	Відтворення інформації на основі індивідуальних мовленнєвих здібностей

1	2	3	4
Практична спрямованість	Інформаційно-комунікаційні технології	Осмислення	
Реалізація власних потенційних можливостей.	Використання сучасного музейного ресурсу.	Розуміння матеріалу.	

На підставі аналізу й синтезу наукових студій ми дійшли висновку, що інтелектуальний розвиток учнів старшої школи взаємозалежний від рівня понятійного й образного мислення, умовних рефлексів, самого розуміння мовлення. Інтерес і пізнавальні потреби підлітків можуть знижуватися, якщо є недостатнє розуміння життєвого призначення знань, тому необхідно для позакласних занять добирати матеріал практично адаптований до вимог сучасного освітнього процесу, спрямовуючи учнів на моделювання власної траєкторії саморозвитку й самовдосконалення.

Психологічні основи організації позакласної роботи з української мови у профільних класах не вичерпуються наведеними основними характеристиками й висновками науковців, а знаходяться в русі, потребують оновлення, збагачення, розширення й творчого переосмислення і будуть враховані під час розроблення методики організації позакласної роботи з української мови в профільних класах.

Висновки до першого розділу

Ретроспективний аналіз і синтез наукових студій з проблеми організації позакласної роботи з української мови в аспекті профільної освіти підтвердили її актуальність, оскільки ефективність поєднання урочної і позакласної діяльності сприятиме продукуванню якісних знань з української мови, впливатиме на вироблення готовності до подальшого професійно зорієнтованого навчання, самоосвіти, саморозвитку, самореалізації, самооцінки, інтелектуального розвитку, засвоєння загальнолюдських цінностей, розвиток пізнавальної пошукової активності, формування національної мовної свідомості.

На основі студіювання наукових досліджень з дидактики й лінгводидактики уточнено сутність поняття *„позакласна робота з української мови у процесі профільного навчання”* і визначено його як особливий складник профільної освіти, що проводиться в позаурочний час і взаємопов’язаний за змістом з уроками української мови і профілем навчання, характеризується добровільним виявом, скерований на формування мовної особистості учня профільної школи, усвідомлення ним загальнолюдських цінностей, розвиток творчих умінь і навичок, пізнавальної пошукової активності, готовності до подальшого професійно зорієнтованого навчання.

Теоретичним узагальненням наукових досліджень встановлено, що висока результативність позакласної роботи залежить від вікових та індивідуальних особливостей старшокласників, що формуються на психологічних засадах, механізмах мовлення і мислення. За активної участі учнів в позакласній діяльності з’являється інтерес, підвищується мотивація, виникає внутрішня потреба самостійно здобувати додаткові знання і вміння, створюються оптимальні умови для розвитку особистості.

На основі аналізу і синтезу наукових досліджень, присвячених проблемі упровадження музейно-педагогічної та інформаційно-комунікаційної технологій навчання, зроблено висновки, що їх

застосування під час організації позакласної роботи з української мови в профільній школі дасть змогу індивідуалізувати й активізувати самостійну навчальну діяльність учнів, забезпечить підвищення мотивації до вивчення української мови і пізнавальної активності.

Вивчення наукової літератури з проблеми дослідження переконало, що для ефективної позакласної роботи в системі профільної освіти, обов'язкове дотримання науково обґрунтованих загальнодидактичних і лінгводидактичних принципів у поєднанні зі специфічними принципами навчання, зокрема індивідуалізації навчання; науковості; наочності; активності й свідомості; систематичності й послідовності; емоційності; креативності; демократизації й гуманізації; міжпредметних зв'язків; вибіркової; взаємозв'язок урочної і позакласної роботи; наукового поглиблення; практичної спрямованості; професійної спрямованості; добровільності; культурологічний; комунікативної спрямованості. Усі принципи знаходяться у взаємозв'язку, доповнюють одне одного і становлять систему принципів позакласної роботи з української мови в профільній школі. Успішна реалізація такої системи принципів залежить від правильної організації змісту позакласної роботи, основу якого можуть складати додаткові наукові знання про лінгвістику, історію української літературної мови, відомих мовознавців та їх праці, культуру мовлення, риторику тощо.

Закономірності процесу навчання в умовах позакласної роботи визначають її зміст, форми, методи, прийоми і засоби. Суть такого взаємозв'язку і взаємозумовленості полягає в цілеспрямованому, послідовному і систематичному впливі на формування мовної особистості, підвищенні мотивації, визначенні орієнтації на майбутню професію.

Установлено, що традиційним в методиці позакласної роботи для учнів профільних класів є використання таких форм: за кількісним складом (індивідуальні, групові, масові); частотою проведення (систематичні, епізодичні); способом передачі мовного матеріалу (усні, письмові). Форми поділяються на види, що відрізняються методикою проведення, обсягом

матеріалу, характеристикою участі учнів. До найбільш використовуваних форм науковці відносять: мовні гуртки, клуби, фестивалі, конкурси, олімпіади, захист робіт у системі МАН, свята, тиждень філології, конференції, доповіді, радіопередачі, екскурсії та ін.

Успішна реалізація форм позакласної роботи з української мови залежить від використання різноманітних методів, прийомів і засобів навчання, що характеризуються інноваційним змістом і спрямовані на результативність, розв'язання основних завдань сучасної профільної освіти – створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів старшої школи в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки; виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їхнього життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією; забезпечення наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю [122].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Навчально-методичне забезпечення організації позакласної роботи у профільних класах

В умовах становлення і розвитку профільної шкільної освіти в Україні, прагнення до європейського рівня викладання мов змінюються вимоги до навчання української мови у профільних класах, посилюється увага до компетентнісного та особистісно зорієнтованого підходу до навчання української мови. Головним завданням шкільної профільної освіти є підготовка мовної особистості з високим рівнем комунікативної компетентності, мотивації до постійного самовдосконалення і здатності підвищувати власний рівень професіоналізму впродовж життя [274].

У Білій книзі національної освіти України, підготовленій фахівцями Академії педагогічних наук України, увагу акцентовано на сутнісних інноваційних змінах у процесі профільного навчання: „реальну конкуренцію знанням становлять цінності, що визначають орієнтацію людської діяльності, є предметом виховання і вповні можуть реалізовуватися в методично правильно організованій позакласній роботі з предмета” [16, с. 159 – 167].

Дослідники переконливо доводять, що розвивальний ефект позакласної роботи залежить від індивідуальних психологічних особливостей учнів, надання їм свободи приймати рішення щодо своєї діяльності, урахування здатності кожного, зміщення акцентів з мовного (лінгвістичного) складника на розвиток здатності успішно користуватися мовою в реальному житті. Отже, позакласна робота з української мови у процесі профільного навчання сприяє вибору майбутньої професії, робить навчальний процес цілісним, індивідуально-особистісним, гармонійно-комплексним.

У Законі України „Про загальну середню освіту” наголошено на вагомому впливі правильно організованої позакласної роботи на гармонійний розвиток особистості [83]. Основні напрями і завдання організації позакласної роботи в освітніх закладах України виділено в Концепції позакласної роботи, зокрема наголошено, що одним з пріоритетних завдань є поглиблення знань, набутих у процесі навчання [120, с. 48 – 55].

Зважаючи на те, що навчання української мови в старших класах відбувається відповідно до обраного учнями профілю, ми проаналізуємо Концепцію навчання української мови в профільній школі і чинні програми з української мови для профільних класів з погляду теми нашого дослідження.

Автори Концепції [205] чітко зазначають, що профільне навчання української мови – це різновид диференційованого навчання, що передбачає врахування освітніх потреб, нахилів і здібностей учнів з метою професійного самовизначення старшокласників і реалізується через мету, завдання, зміст і структуру з використанням своєрідних антропоорієнтованих технологій навчання, зокрема активного та інтерактивного спрямування.

Мета курсу української мови в школах (класах) філологічного профілю полягає в підвищенні загальнолінгвістичного рівня учнів, розширенні диференційованого навчання відповідно до запитів і здібностей старшокласників, формуванні вмінь самостійно здобувати лінгвістичні знання, працювати з науковою й довідковою філологічною літературою, стимулюванні інтересу до слова, розвитку гуманітарного мислення й мовного чуття, що спирається на філологічну компетентність; нефілологічного – в узагальненні й систематизації знань, набутих учнями у процесі вивчення основного курсу української мови, а також їх поглибленні відповідно до вимог, що ставляться перед абітурієнтами і студентами середніх та вищих навчальних закладів нефілологічного профілю, піднесенні культури мовлення учнів, насамперед через удосконалення вмінь ефективного оперування мовними й мовленнєвими знаннями, зокрема стилістичними, текстотворчими, дискурсними, риторичними [205].

Напрями реалізації окреслених цілей профільного навчання української мови розкрито в чинних програмах. Для нашого дослідження важливим є врахування деяких положень чинних програм, оскільки їх зміст і завдання зумовлюють визначення змісту і завдань позакласної роботи з української мови.

Автори програми рівня „Стандарт” наголошують на методично правильній організації самостійної роботи учнів з української мови □ одному із основних видів навчальної роботи, успіх якого залежить від організації активної діяльності старшокласників. Самостійна робота старшокласників, на думку авторів, повинна забезпечити формування в них умінь слухати й конспектувати лекції, об’єктивно й критично оцінювати виступи однокласників на семінарах, працювати з лексикографічними й довідковими виданнями, електронними джерелами інформації, глибоке й детальне вивчення окремих положень, насамперед з риторики, культури мовлення, допомагати закласти основи мовної й загальнокультурної підготовки учнів, широко використовувати їхні індивідуальні особливості [275]. Реалізація самостійної роботи може відбуватися в межах таких форм позакласної роботи, як мовні гуртки, презентації досліджень з мовознавства, розроблення сценарію мовної вікторини для учнів 5 – 7 класів, укладання словника термінів (відповідно до обраного профілю), створення веб-сторінки або блогу тощо.

Автори програми з української мови для академічного рівня підкреслюють домінантність особистісної орієнтації навчання, що передбачає „забезпечення оптимальних умов для різнобічного мовленнєвого розвитку кожного учня, урахування його індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів, прагнень, заохочення до самостійності у вивченні мови, самопізнання і саморозвитку” [273, с. 2]. Цієї ж позиції дотримуємося і ми в організації позакласної роботи для профільних класів, оскільки особистісна орієнтація, зокрема під час занять мовного гуртка, забезпечить учневі вільний вибір змісту заняття для задоволення власних

освітніх запитів, сприятиме становленню його як індивідуальності й розвитку можливості самореалізуватися в освітньому просторі.

Викладання української мови у профільних філологічних класах передбачає вирішення таких завдань: виховання істинного патріота держави, формування духовної моральної цінності, потреби знати сучасну українську мову і досконало володіти нею; готовності до вибору майбутньої професії; поглиблення знань про мову; формування дослідницької компетентності.

Програмою передбачено використання на заняттях з учнями філологічних класів різноманітних форм та методів: тематичні екскурсії; семінари-дискусії; вивчення наукових джерел; завдання дослідницько-пошукового характеру; підготовка настінної преси; творчі роботи; підготовка проектів з використанням індивідуальних, групових форм; робота з філологічними інтернет-ресурсами, web-сторінками мовознавців, електронними словниками; тренінги; інтернет-конференції; інтерактивні ігри; робота над відеосюжетами, відеороликами; участь у наукових конференціях, предметних олімпіадах, конкурсах [274]. Використання таких форм і методів вважаємо методично обґрунтованим і під час організації позакласної роботи з української мови.

Порівнюючи зміст чинних програм і розроблені вчителями-словесниками програми позакласної роботи з української мови для профільних класів, ми дійшли висновку: зміст позакласної роботи становлять визначені чинними програмами теми, які вимагають поглиблення знань з тем, вивчення яких не передбачено на уроках української мови, але сприяє формуванню лінгвістичного світогляду учнів, дає змогу вдосконалити мовленнєві вміння й навички (наприклад, основи мовленнєвого ділового етикету, опанування мовленнєвих жанрів, пов'язаних з обраним профілем тощо), ураховує „експліцитну та імпліцитну професіоналізацію” [275, с. 3].

Отже, мета, завдання і зміст кожної з програм з української мови для профільних класів зумовлюють мету і завдання позакласної роботи з української мови в старших класах, дають змогу спрогнозувати зміст занять,

визначити напрями дослідної роботи учнів залежно від обраного ними профілю, диференціювати дидактичний матеріал відповідно до інтересів і запитів старшокласників.

Практика показує, що в освітніх закладах позакласна робота проводиться відповідно до планів виховної роботи, складених учителями-словесниками і класними керівниками. Учитель визначає модель роботи, шляхи її виконання, види контролю, критерії оцінювання, форми, методи, засоби тощо. Така організація позакласної роботи вимагає відповідних особистісних і професійних якостей педагога, індивідуального стилю мислення, спрямованого на творчий пошук ідей, оригінальних рішень, виховання мовної особистості старшокласника профільної школи.

Орієнтиром у побудові власної моделі позакласної роботи, підготовці до позакласних занять слугуватимуть побудовані на нових концептуальних засадах мовної освіти в Україні підручники і посібники з методики навчання української мови [77; 155–164].

У збірнику методичних рекомендацій до курсів за вибором і факультативів з української мови за редакцією К. Таранік-Ткачук подано перелік програм, над змістом яких активно працювали методисти (О. Авраменко, О. Глазова, В. Заєць, Л. Кочергіна, Ю. Кузнецов, Л. Кузьменко, С. Омельчук, М. Пентиліук та ін.) [223].

У підручнику з методики навчання рідної мови в розділі 8 „Позакласна робота з рідної мови” викладено теоретичні положення з методики позакласної роботи, визначено принципи, цілі, завдання, оптимальні шляхи їх реалізації, порядок організації окремих форм позакласної роботи, зокрема гурткової роботи. Особливої уваги заслуговує методичний коментар щодо відбору, організації, структури навчального матеріалу й різновидів вправ, системи взаємодії вчителя й учнів.

Автори переконані, що в структурі позакласних занять (усієї системи позакласної роботи) можна виділяти навчальні матеріали кількох рівнів: формування мовленнєвої компетентності (навчальні діалоги, тренувальні

вправи, ділові ігри); активізація розумової діяльності і формування навичок оцінки результатів своєї діяльності (бесіди, дискусії, конференції); мотивація до вивчення рідної мови (рецензії, творчі вечори, КВК, МАН).

Акцентовано увагу на проведенні таких поширених групових форм, як тематичні комплексні гуртки (гурток лексики і фразеології, культури мовлення, топоніміки тощо). Запропоновано таблицю тематичної співвіднесеності уроків і позакласних занять української мови в гімназії (10 клас).

Тема уроку	Тема для розвитку мовлення	Термін виконання	Тема для вдосконалення навичок	Лексика і фразеологія	Позакласна робота	Види ПР

У підручнику з методики навчання української мови [162] розкрито роль і місце позакласної роботи в системі навчання української мови, охарактеризовано принципи, форми, зміст; подано методичні поради щодо організації окремих форм позакласних занять (мовні гуртки, олімпіади, тиждень української мови, презентація, екскурсії, мовна вікторина, діяльність Малої академії наук України (МАН); наведено зразок орієнтованого плану проведення предметного тижня, приклад розробки засідання мовного гуртка з теми „Аналіз рекламних текстів” (10 клас).

Доповнюють поданий у підручнику навчальний матеріал методичні коментарі, сформульовані в Практикумі з методики навчання української мови. Методичні поради, контрольні завдання, проблемні питання, план лабораторного заняття з теми „Систематичні форми позакласної роботи”, практичні завдання, перелік рекомендованих джерел, поданий у кінці параграфів – усе це стане потужним інформаційним блоком для вчителів-словесників. Наведений варіант планування позакласного заняття мовного гуртка „Звичаї та традиції українського народу” з урахуванням тем, що вивчають за програмою на уроках, можна використати як зразок конспекту

заняття [162, с. 217 – 233].

Значний внесок у методику гурткової роботи з української мови має посібник практичного спрямування О. Потапенка, що вміщує зразки планів, розробки позакласних занять, приклади пошукових завдань і різнорівневих вправ тощо. Водночас зауважимо, що пропонований дидактичний матеріал дещо втратив свою актуальність, проте методичні рекомендації, сформульовані автором, і до сьогодні методично доцільні [216, с. 111].

Продовженням практичних рекомендацій щодо організації позакласної роботи з української мови можна розглядати Практикум з методики викладання української мови (О. І. Потапенко, Г. І. Потапенко) [217, с. 101 – 110]. Студентам пропонують проблемні, аналітичні й творчі завдання, що передбачають відповіді на проблемні запитання, аналіз занять мовного гуртка, розроблення дидактичного матеріалу з теми „Земля говорить” про походження назв дерев і квітів, складання плану проведення мовного тижня „Коштовний скарб народу”, заняття факультативу з української мови з теми „Культура мовлення” та ін. Хочемо зауважити, що пропоновані авторами вправи і завдання зорієнтовані на формування вмінь і навичок студентів організовувати позакласну роботу з української мови для учнів 5 – 11 класів.

У посібнику „Методика викладання української мови. Практичні та лабораторні заняття” за редакцією професора І.С. Олійника [187] студентам запропоновано вправи і завдання, під час виконання яких вони матимуть змогу засвоїти відмінності між формами позакласної роботи (впр. 3, 13, 14, 23 та ін.), зіставляючи різні погляди на мету і зміст позакласної роботи, висловити власне ставлення до них (впр. 6 та ін.), розробити проблемні й пізнавальні завдання й під час педагогічної практики апробувати їх (впр. 8, 9, 17 та ін.).

На особливу увагу заслуговує посібник учителя-словесника Г. Середюк „Позакласна робота з української мови” (2007), основу якого становлять орієнтовні плани тематичних і предметних тижнів, розробки усних журналів, конференцій, сценарії літературних свят, літературний календар, план роботи

гуртка „Юний кореспондент”, а також поданий до кожної методичної розробки список літератури. Пропонований посібник претендує на використання педагогами у підготовці до позакласної роботи, відтак автор використовує праці видатних мовознавців, науковців, письменників, краєзнавців, що мають значний емоційний вплив, підвищують мотивацію учнів до самостійної пошуковою роботи, стимулюють до поглиблення знань з української мови, удосконалення вмінь текстосприйняття і текстотворення [240].

Додатковим навчальним матеріалом стане посібник за ред. М. Баган (Бібліотека „Шкільного світу”), що вміщує цікавий матеріал з української мови, який може становити зміст позакласних ігрових занять: методичні матеріали до мовних змагань, кросворди, сценарії, лінгвістичні ігри та конкурси [6]. У посібнику „Тиждень української мови та літератури в школі” Т. Тюріної подано авторську модель проведення предметного тижня з використанням різноманітних заходів, відкритих уроків, інтерактивних методик, інноваційних технологій [270].

Спостереження за навчально-виховним процесом у профільних класах переконало, що найбільші складнощі вчителів-словесників викликає організація й проведення олімпіади з української мови і літератури, науково-дослідної роботи. Подолати їх спрямований посібник „Позакласна робота з української мови і літератури: олімпіади, науково-дослідницька робота” [27]. Пропонований посібник призначений учням і вчителям-словесникам, покликаний розв’язати такі завдання: допомогти старшокласникам підготуватися до традиційних філологічних випробувань – олімпіад і конкурсних іспитів з української мови й літератури в межах Малої академії наук України; поглибити знання учнів з української мови та літератури; інтегрувати відомості, отримані на уроках української мови й літератури про загальний предмет – слово. Завдання підготовлені відповідно до чинних програм з української мови та української літератури.

У посібнику для вчителів (упорядник К. Голобородько) детально висвітлено методику проведення окремих видів позакласних занять: предметний тиждень, лінгвістичні ранки й вечори, читацькі конференції, вікторини, олімпіади, прес-центр, клуб знавців української мови, стінна преса тощо. Подамо фрагмент методичних рекомендацій щодо проведення лінгвістичних ранків і вечорів.

Лінгвістичні ранки

Мета: систематичне повторення в цікавій формі вивченого матеріалу („Цікава фонетика”, „У світі коренів і префіксів” тощо).

Друга частина ранку – олімпіада з використанням веселих конкурсів.

Лінгвістичні вечори

Головна мета – удосконалення мовлення учнів.

Мікротема – зв’язок з літературою, мистецтвом, контроль самостійного читання.

Виховна мета – естетичне і моральне виховання учнів.

Етапи підготовки:

- 1) визначення теми, мети, змісту, структури, епіграфа;
- 2) збір матеріалу і колективне обговорення його з учнями, складання сценарію;
- 3) конкурс на кращу емблему;
- 4) розподіл доручень, репетиції учасників художньої самодіяльності;
- 5) робота з оформлення приміщення;
- 6) випуск шкільної преси, стіннівок;
- 7) словниково-фразеологічна робота.

Відзначаємо постійну увагу авторів до навчально-методичного забезпечення, наприклад, у методичних рекомендаціях проведення лінгвістичних ранків і вечорів для педагогів запропоновано таку літературу: Іржі Томан „Мистецтво говорити” (К.: Вид-во політичної літератури, 1989), Б. Антоненко-Давидович „Як ми говоримо” (К.: Либідь, 1991), М. Пентилюк „Культура мови і стилістика” (К.: Вежа, 1994), Г. Ващенко „Виховний ідеал”

(Полтава: Полтавський вісник, 1994), М. Грушевський „Про українську мову і українську школу” (К.: Веселка, 1991) та інші [213].

Варто сказати про посібник за загальною редакцією О. Сербенської „Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитися і правильно говорити”, що висвітлює загальні питання культури мовлення, може слугувати підґрунтям у підготовці до уроків і позакласних занять, використовуватися для підвищення рівня культури мовлення учнів. Важливо, що видання вміщує словник ненормативних слів і словосполучень, навчальний матеріал щодо роботи над помилками („Правильно – неправильно”), складні випадки вживання кличного відмінка, деякі правила відмінювання частин мови, правильне вживання безособових форм, особливості наголошення слів, чергування голосних тощо [3]. Друга редакція книги (2011) хоча і не зазнала концептуальних змін, однак суттєво доповнилася новим матеріалом: збільшено кількість пояснень у розділі „Коментарі”, внесено нові слова у словник-довідник, подано зразки тестових завдань з культури мовлення [2].

Підготуватися до проведення позакласних завдань допоможуть такі словники й посібники: „Практичний словник синонімів української мови” (Л., 2012) С. Караванського (лексична робота) [98], „Українське слово у вимірах сьогодення” (К., 2014) К. Городенської (складні питання слововживання, словотворення, правопису, відмінювання, пунктуації, передавання слів іншомовного походження) [47], „Словник-довідник з правопису та слововживання” (К., 2000) С. Головащука (проблемний правопис і слововживання у сучасній мовній практиці) [41], посібник „Культура наукової української мови” (К., 2012) О. Семеног (культура мовлення) [239], словник-довідник з культури української мови (2006) автори Д. Гричишин, А. Капелюшний, О. Сербенська (особливості вживання в українській мові прийменникових сполук, форм звертання, ввічливості), навчальний посібник „Культура української фахової мови” (К., 2007) Л. Мацько, Л. Кравець (особливості культури публічного виступу, діалогу) [152], два посібники О. Глазової для 10 та 11 класів з орфографії та

пунктуації (Х., 2004) [39], енциклопедія „Українська мова” (2011) за редакцією І. Муромцева (орфографія, пунктуація, життєвий шлях найвизначніших мовознавців) [276].

Окремі аспекти організації позакласної роботи з української мови висвітлено у збірниках наукових праць, фахових періодичних виданнях: „Дивослово”, „Вивчаємо українську мову і літературу”, „Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах”, „Урок української”, газета „Українська мова і література”, „Методичні діалоги” та ін.

Аналіз публікацій учителів-словесників у періодичній пресі, інтернет-виданнях, на освітніх порталах, форумах педагогічних ідей дозволяє зробити висновок про активне використання під час проведення предметного тижня української мови різних видів робіт: засідання гуртка, написання диктантів, радіодиктантів, мовне свято, концерт, екскурсії, інтелектуальні конкурси („Знавці української мови”, „Юні філологи”), розгадування кросвордів, ребусів, мовні вікторини, КВК, флешмоби, проекти, презентації, тематичні виставки, випуск шкільної преси, стіннівки, опитування, дискусії у соцмережах.

Певним аспектам організації позакласної роботи як обов’язкового складника навчально-виховного процесу у профільній школі присвячено низку дисертацій.

У дисертації С. Карамана розкрито певні аспекти організації позакласної роботи у гімназіях. Автор обґрунтував основні завдання, назвав форми і методи, запропонував новий зміст позакласної роботи для філологічно обдарованих гімназистів. Значна увага зорієнтована на комунікативній та функціонально-стилістичній спрямованості навчання, що забезпечує підготовку сучасного учня до професійно зорієнтованого навчання [104].

О. Горошкіна розробила методiku навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах III-го ступеня природничо-математичного профілю. Автор звертає увагу на виховання мовної

особистості за спеціальною системою, скерованою на формування комунікативної компетентності завдяки впровадженню комунікативно-когнітивної методики [51].

Важливою для нашого дослідження виявилася запропонована Н. Солодюк система використання інтерактивних методів навчання на уроках української мови, що може бути реалізованою у позакласній роботі зі старшокласниками профільної школи. Дисертантка акцентує увагу на результативності інтерактивного навчання, яка залежить від взаємодії вчителя і учнів, полягає в забезпеченні пошукової спрямованості, орієнтації на реалізацію пізнавальних інтересів, можливості для самореалізації, формуванні мовної особистості старшокласників [254].

Оскільки обов'язковим складником комунікативної моделі навчання української мови в профільній школі є текстотворча компетентність, вважаємо доцільним для нашого дослідження опрацювання дисертаційних робіт О. Андрієць і Н. Перхайло. У дисертації О. Андрієць „Методика опрацювання науково-навчальних текстів у старших класах з поглибленим вивченням української мови” [1] теоретично обґрунтовано і створено методику роботи з науково-навчальним текстом у старших класах, орієнтовану на забезпечення відповідності технології навчання української мови індивідуальним особливостям учнів філологічного профілю. Навчання на текстовій основі поширене під час позакласних занять, створення різноманітних вправ і завдань. Відтак, зміст позакласної роботи можуть складати науково-навчальні тексти, спрямовані на підвищення комунікативної компетентності учнів профільних класів.

Актуалізовано проблему формування текстотворчої компетентності старшокласників у процесі профільного навчання на основі сучасних підходів (системно-синергетичного, особистісно-орієнтованого, компетентісного та ін.) у дисертації Н. Перхайло, також розроблено структурно-функційну модель формування текстотворчої компетентності старшокласників [210].

Цікавою для нас видається наукова робота О. Садовнікової „Розвиток творчої самостійності учнів колегіумів у процесі вивчення української мови”, у який звертається увага на актуальні питання стимулювання учнів до самостійної пізнавально-творчої діяльності, мотивації до самовизначення, самостійної пошукової діяльності, розв’язання проблемних завдань з української мови, підвищення культури мовлення учнів. На наш погляд, вирішення цих питань можливе шляхом проведення не тільки самостійної творчої роботи на уроках, а й систематичної позакласної роботи з української мови. У запропонованій методичній системі варті уваги методи стимулювання, система різнорівневих вправ і завдань: творчі, стимулювально-діагностичні, контролювально-рефлексивні [238].

Окремі аспекти теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування творчих здібностей старшокласників у процесі розвивального потенціалу позакласної роботи висвітлено в науковому дослідженні Л. Якубової [297]. Автор обґрунтувала й експериментально перевірила педагогічні умови розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку у процесі позакласної роботи, визначила потенційні можливості позакласної роботи щодо розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку, з’ясувала, що значними потенційними можливостями щодо розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку володіє позакласна робота, яка завдяки своїм особливостям уможливорює створення навчально-виховного середовища, сприятливого для творчого самовираження школярів.

Логіка нашого дослідження вимагає врахування висновків, зроблених А. Возняк у дисертаційній праці „Формування творчої особистості підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи (1946 – 2006 рр.)” [34]. Автор обґрунтувала етапи становлення і розвитку проблеми формування творчої особистості підлітка в позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи, кожен з яких відображає генезу поняття „формування творчої особистості” і позначений відповідними тенденціями; здійснила ретроспективний аналіз змісту позакласної виховної роботи з досліджуваної

проблеми, уточнила форми і методи позакласної виховної роботи з метою формування творчої особистості підлітків.

Результати дисертаційної праці В. Зінченко „Методика формування мовно-мовленнєвих компетентностей на засадах системного підходу учнів старших класів гімназії” мають практичне спрямування, активізують мовленнєву діяльність і можуть використовуватися для розроблення експериментальних програм, конспектів позакласних занять з української мови у філологічних класах з поглибленим вивченням української мови. Автор визначила лінгводидактичні умови формування комунікативної компетентності учнів профільної школи, запропонувала конкретну методику навчання та систему вправ для формування мовно-мовленнєвої компетентності учнів старших класів гімназії [93].

У дисертації, присвяченій проблемі реалізації „рідномовних обов’язків” Івана Огієнка в позакласній роботі з учнями 5 – 7 класів, О. Біла зауважує, що значну увагу вчений приділяє позакласній та позашкільній освіті, яку він називав „могутнім двигуном розвитку мови”. Фундаментальними засадами позакласної рідномовної роботи Іван Огієнко вважав залучення народу до активного використання рідної мови в усіх сферах мовної комунікації; організацію широкої мережі популярних курсів літературної мови для широкого громадянства; заснування й підтримку „Гуртків плекання рідної мови”; поширення товариствами позашкільної освіти знань найголовніших рідномовних обов’язків [17].

Для нашого дослідження важливою виявилася наукова праця М. Якимчук „Розвиток творчих здібностей лінгвістично обдарованих старшокласників гімназії у процесі навчання української мови”, у якій обґрунтовано теоретично та експериментально перевірено ефективність методики розвитку творчих здібностей лінгвістично обдарованих старшокласників гімназії у процесі навчання української мови. Дисертантка акцентує увагу на таких ефективних формах позакласної роботи, що сприяють розвитку творчих здібностей учнів: олімпіада з української мови,

робота в Малій академії наук, мовно-літературні конкурси, подає методичні рекомендації до їх проведення, наводить приклади олімпіадних і конкурсних завдань; зазначає доцільність використання проблемних, дослідницьких, пошукових методів і прийомів, орієнтованих на практичний результат, удосконалення культуромовних, стилістичних, риторичних, правописних умінь і навичок, активізацію розумових здібностей, мотивацію науково-дослідницької діяльності, розвиток творчого потенціалу особистості [296].

Результати вивчення методики організації та проведення позакласних занять з української мови у загальноосвітніх навчальних закладах України, власний досвід викладання дозволяють констатувати, що сучасна інформаційно-технічна та навчально-методична бази ЗНЗ з позакласної роботи у профільних класах потребують належного забезпечення. У зв'язку з модернізацією профільної освіти, змінами в інформаційному суспільстві, як засвідчив аналіз навчально-методичного забезпечення з досліджуваної проблеми, методика позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання, вочевидь, потребує подальших розробок та удосконалення.

2.2. Сучасний стан організації позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання

Аналіз наукових студій з психології, дидактики, лінгвістики, психолінгвістики, лінгводидактики дав змогу виявити, що організація позакласної роботи є важливим і надзвичайно потрібним складником навчально-виховного процесу з української мови у процесі профільного навчання. Щоб з'ясувати реальний стан досліджуваної проблеми на цьому етапі педагогічного дослідження ми вдалися до констатувального експерименту, що допоміг зібрати відомості про рівень знань учнів профільних класів з української мови і сформованості пізнавальних здібностей, домінантні способи їхньої діяльності.

Задля виявлення ставлення вчителів-словесників до позакласної роботи з української мови і сучасного стану її організації у процесі профільного навчання використано такі методи експерименту: спостереження за навчально-виховним процесом, анкетування й опитування вчителів та учнів з метою визначення ролі позакласної роботи у формуванні комунікативної компетентності, підвищенні грамотності, поглибленні знань з української мови тощо; бесіди (індивідуальні, колективні) для уточнення й доповнення, корегування програми дослідного навчання; аналіз навчальної документації, метод експертних оцінок; математичного оброблення інформації про рівень сформованості мовної і мовленнєвої компетентностей учнів.

В анкетуванні взяли участь 110 учителів української мови зі стажем педагогічної діяльності від 1 до 45 років (80,4 % мали стаж більший 5 років) та 302 учні профільних класів загальноосвітніх навчальних закладів України.

Результати опитування були такими: майже всі респонденти позакласну роботу розглядають як діяльність учнів, що здійснюється на основі добровільної участі і сприяє поглибленню знань з української мови, загальному розвитку особистості, формуванню мовної особистості учня в процесі профільного навчання (Додаток А).

Відповіді педагогів на питання про систематичність і системність в організації позакласної роботи показали, що систематично проводять позакласну роботу лише 16,9 % опитаних, часто – 11,6 %, рідко – 9,8 %, 1 – 2 рази на рік під час предметних тижнів – 9,8 %. Решта – проводять 1 – 4 рази на місяць заняття мовних гуртків, а деякі тільки під час канікул – (1,8 %). Значна кількість педагогів (34,6 %) ототожнювали позакласну роботу з української мови з позаурочною (факультативи, курси за вибором) чи навіть з виховною діяльністю класного керівника. Проте 64 % опитаних визнали позакласну роботу важливим складником навчально-виховного процесу з української мови, такою, що впливає на формування мовної особистості, якість навчальної та професійної діяльності.

Варто зазначити, що більшість учителів зазначили, що в навчально-виховній роботі з української мови в профільних класах особливе місце посідають позаурочна (факультативи, курси за вибором, елективні курси) та позашкільна (підготовчі курси української мови в спеціальних позашкільних закладах, різноманітні гуртки) робота, на відміну від позакласної.

На нашу думку, таку неоднозначність відповідей на питання анкети зумовила недостатня фахова підготовка педагогів, надання пріоритету у формуванні мовної особистості випускника профільної школи класно-урочній системі, а не синтезу позакласної, позашкільної і класної роботи тощо.

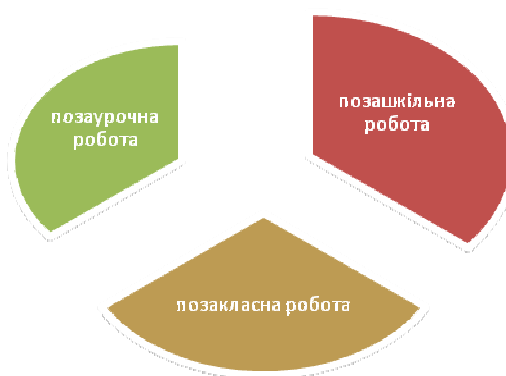

Рис. 2.1. Розподіл навчально-виховної системи з української мови в 10 – 11 класах профільної школи

На запитання „Яка мета позакласної роботи?” відповіді вчителів були такі: у вихованні інтелектуальної, духовно, морально багатой мовної особистості (13 %), у формуванні вмінь дослідно-пошукової діяльності (9 %), розвитку мовних і мовленнєвих умінь учнів профільної школи (12 %), формуванні предметних компетентностей учнів (16 %), у поглибленні знань учнів з української мови (23 %), розвитку інтересу до української мови (13 %), професійній орієнтації учнів (14 %).

Наступне питання „Чим Ви керуєтеся, обираючи зміст і форми позакласної роботи з української мови в профільних класах?” дало змогу виявити, що більший відсоток респондентів основою позакласної роботи вважають поглиблення знань з певних тем (33 %), а також можливість

надолужити брак часу на уроці (20 %), інтересами і пізнавальними можливостями учнів (19 %), індивідуальними запитами учнів (18 %) і лише 10 відсотків – вибраним учнями профілем навчання.

Однією з найпоширеніших форм позакласної роботи, згідно з відповідями вчителів (26 %), є мовні гуртки різного спрямування опитуваних. Наступне місце посідають шкільні мовні вечори, тижні української мови (23%), далі □ мовні конкурси і олімпіади (21%). Майже порівно розподілилися відсотки респондентів щодо науково-дослідної роботи (МАН), проектної роботи та проведення конференцій, семінарів, диспутів, обговорень (11 %), використання інформаційно-комунікаційних технологій (12 %) і музейного ресурсу (7 %).

Відповіді на питання „Які інноваційні технології є, на Вашу думку, найбільш ефективними для формування мовної особистості у процесі позакласної роботи учнів профільних класів?” розподілилися так: найбільш ефективними було названо інформаційно-комунікаційні технології (35 %), інтерактивні – 24 %, ігрові – 17 %, проектні – 16 %, проблемне навчання – 10 %. Однак за нашими спостереженнями у практичній діяльності інформаційно-комунікаційні та інтерактивні технології застосовують менше 20 % словесників.

Задля мотивації старшокласників до активної позакласної діяльності словесники (25 %) застосовують інноваційні технології, самостійні пізнавальні вправи і завдання – 21 %, принцип міжпредметних зв'язків – 17 %, завдання проблемного характеру – 15 %, завдання для формування рефлексивних навичок самоконтролю та самооцінки – 12 %, а ситуативні імітаційні вправи, зорієнтовані на готовність до професійного самовизначення, □ 10 % опитуваних. Активними учасниками позакласної роботи 29 % словесників вважають найбільш ініціативних учнів, усіх охочих – 18 %. 53 % респондентів ініціативу в організації й проведенні позакласної роботи віддають педагогам.

Результати анкетування вчителів виявили реальний стан організації і проведення позакласної роботи з української мови, що дає підстави констатувати неготовність учителів до проведення систематичної позакласної роботи у профільних класах, відсутність у більшості педагогів чіткого уявлення про методику організації позакласної роботи, труднощі у виборі форм, методів і прийомів. Це, у свою чергу, негативно позначається на формуванні мотивації учнів до вивчення мови, удосконаленні їхніх мовних і мовленнєвих умінь і навичок, готовності до професійного самовизначення, обмежує вибір форм і методів позакласної роботи.

Для визначення вихідних положень експериментального дослідження було проведено опитування учнів 10 – 11 класів (Додаток Б).

За анкетуванням більшість старшокласників вказали на важливість позакласної роботи з української мови і бажання брати в ній участь. На питання анкети „Чи задовольняють Ваші інтереси уроки української мови?” ствердно відповіли 12 % опитуваних. На запитання „Чи проводиться у Вашому навчальному закладі позакласна робота з української мови?” дали позитивну відповідь 43 % старшокласників, 2 % зазначили, що така робота не проводиться, решта відповіли, що проводиться епізодично (зокрема участь у конкурсах, олімпіадах і тижні української мови).

В анкетах учні зазначили, що небагато часу витрачають на позакласну роботу. Цікавими виявилися відповіді на запитання „Чи задовольняє Ваші інтереси позакласна робота з української мови, що проводиться у Вашому навчальному закладі?": 56 % респондентів відповіли – „ні” , 30 % – „так”, були й такі відповіді: „Я брала участь лише в мовно-літературному конкурсі та 2 рази виступала на святі української мови” (Катерина С.), „Відвідував впродовж місяця гурток, а потім стало не цікаво” (Андрій М.), „Задовольняє частково, бо хотілося б більше розкривати себе, займатися науково-дослідницькою роботою, а ще відвідувати музеї, виступати на семінарах, конференціях” (Карина Д.).

Щодо наступного питання, то 32 % опитуваних учнів відповіли, що

позакласна робота для них є можливістю поглибити знання і цікаво провести дозвілля, розвинути практичні вміння і підготуватися до професійного самовизначення – 19 %, спілкування з однолітками – 17 % опитуваних.

Результати відповідей учнів на шосте питання анкети покажемо в таблиці 2.1. Отримані дані дають змогу дійти висновку, що більшість учнів надають перевагу проектній діяльності в позакласній роботі, хочуть працювати з електронними інформаційними засобами.

Таблиця 2.1

Результати анкетування учнів щодо надання переваги окремим формам позакласної роботи

Питання	Відповіді респондентів %
Яким видам позакласної роботи з української мови Ви віддаєте перевагу?	
– мовні гуртки різного спрямування	39%
– науково-пошукова робота в музеях, екскурсії (музейний ресурс)	53%
– створення бюлетенів, стіннівок, рукописних журналів	29 %
– вікторини, конкурси, олімпіади, конкурс-захист науково-дослідницьких робіт (МАН), КВК	62 %
– створення веб-сторінок, блогів, сайтів, вебінари та ін. (інформаційний ресурс в мережі інтернет)	94 %
– лінгвістичні дослідження	58 %
– учнівські дослідницькі проекти	79%
– доповіді, реферати, мультимедійні презентації	43 %
– мовні вечори, свята, тижні української мови	69 %
– організація та проведення мовних конференцій, семінарів, диспутів, обговорень	30 %
– організація зустрічі учнів з цікавими людьми	26 %
– дистанційне електронне навчання	18 %

На сьоме питання анкети про функціонування у школах гуртків з української мови майже всі учні (99 %) відповіли позитивно. Наступне питання „Які інтернетні ресурси Ви використовуєте в позакласній роботі з української мови?” дало підстави стверджувати, що 86 % учнів використовують переважно соціальні мережі (Facebook, Twitter, Вконтакте, Google, YouTube), мультимедійні презентації (PowerPoint) – 68 %, додатки Веб 2.0 (блоги, онлайненциклопедії (wiki) – 10 %, хмарні технології (Office 365) – 7 %, електронне дистанційне навчання у системі Moodle – 5 %.

Позакласною роботою в музеї хотіли б займатися 67 % респондентів, не визначилися – 12 % і не хотіли б займатися такою роботою 2 % опитуваних.

Результати відповідей про участь у науково-дослідницькій роботі показали, що 58 % учнів хочуть займатися такою діяльністю, однак 30 % – не визначилися і 12 % – не виявили такого бажання.

Найбільш цікавими видами дослідницької діяльності за результатами відповідей учнів стали інтернет-проекти (89 %), розроблення мовних проектів – 79 %, участь у лінгвістичних експедиціях – 56 %, музейна робота – 48 %, робота з науковими лінгвістичними джерелами – 41 %.

Свідченням недостатньої обізнаності з іншими формами позакласної роботи стали відповіді учнів на питання „Які інноваційні форми навчання у позакласній роботі викликають у Вас найбільший інтерес?": 23 % респондентів зазначили, що не розуміють поняття „інноваційні форми” і тому перевагу віддали роботі з інтернетними ресурсами – 86 %, проектній діяльності – 70 %.

Останнє запитання анкети дало змогу визначити бажання учнів займатися позакласною роботою. Свою перевагу учні надали окремим формам, методам і прийомам навчання української мови в такій пріоритетності (див. табл. 2.2).

Результати опитування учнів стосовно надання переваги окремим формам, методам, прийомам

Питання	Відповіді респондентів %
Яким формам, методам і прийомам навчання української мови Ви віддасте перевагу в позакласній роботі?	
– колективне навчання у співпраці (ігри, змагання)	89 %
– робота в групі	82 %
– розв’язування проблемних питань, лінгвістичних задач	71 %
– дискусія, колоквиум, семінар	63 %
– робота з лінгвістичними джерелами, словниками	47 %
– самостійний пошук проблем з мовознавства	42 %
– опрацювання художніх творів на мовознавчу тематику	40 %
– самостійна робота, написання творів на лінгвістичну тематику	38 %
– самостійна робота	34 %
– індивідуальна робота	30 %

Отже, опитування дало змогу дійти висновку, що пропоновані форми й методи позакласної роботи викликають зацікавлення в учнів, оскільки під час їх використання надається максимальна свобода інтелектуальної діяльності, створюються умови для взаємодії, співпраці. Інтерес в учнів формує самостійне здобуття нових знань з української мови, розвиток критичного мислення, вміння репрезентувати себе засобами мови, важливе для старшокласника і накопичення досвіду науково-дослідницької діяльності з актуальних проблем мовознавства, а також сформованість умінь орієнтуватися в інформаційному просторі.

Наслідки анкетування ми врахували під час розроблення

експериментальної методики організації позакласної роботи з української мови в профільних класах.

Аналіз документації ШМО та районних семінарів дає підстави стверджувати, що проблема організації позакласної роботи у профільних класах розглядається епізодично. Учителі надають перевагу таким формам позакласної роботи: олімпіадам, Міжнародному дитячому конкурсу української мови імені Петра Яцика, захисту робіт в системі МАН, мовному гуртку. Як з'ясувалося, учителі не використовують достатньою мірою можливості позакласної роботи у профільній школі, пояснюючи браком часу, відсутністю належного методичного забезпечення.

Упродовж експерименту ми відвідали позакласні заняття, методичні семінари в загальноосвітніх навчальних закладах, опитали вчителів, а також урахували власний досвід голови ШМО та РМО вчителів української мови та літератури. Це дає підстави робити висновки, що організація позакласної роботи на високому методичному рівні залежить від професійної компетентності педагога, його особистісного рівня, активного використання в практиці позакласної навчальної діяльності вдалого поєднання традиційних та інноваційних форм і методів.

Учителі Т. Яковчук, Н. Лимар, Ю. Ільченко спеціалізованої школи № 252 імені В. Симоненка з поглибленим вивченням української мови та літератури м. Києва пропонують активно залучати до вибору заходів проведення предметного тижня учнів профільних філологічних класів. Наприклад, у формі проведеної ділової гри з'ясовуються пропозиції учнів, а відтак, створюються відповідні суб'єкт – суб'єктні відношення педагогічного спілкування у позакласній роботі.

У спеціалізованій школі № 177 м. Києва створені динамічні групи учителів-словесників, що працюють над різновекторними педагогічними проектами, зокрема під час проведення предметного тижня. Динамічні групи зосереджені на глибокому й різнобічному вивченні актуальних досягнень педагогічної науки, апробації у практичній діяльності, набутті досвіду.

Наведемо план проведення тижня української мови у Спеціалізованій школі № 177 міста Києва (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Орієнтовний план проведення тижня української мови в
спеціалізованій школі № 177 м. Києва**

<i>День тижня</i>	<i>Зміст роботи</i>	<i>Відповідальні</i>
1	2	3
Понеділок	1. Відкриття тижня. Лінгвістичні поради. Засідання динамічних груп учителів. 2. Радіогазета „Моя Україна – єдина Батьківщина”. 3. Презентація тематичної фотогазети „Як парость виноградної лози, плекайте мову...” 4. Відкриття виставки „Шевченко – художник”. 5. Відкриття виставки дитячих малюнків до творів Т. Г. Шевченка. 6. Бесіди, вікторини, конкурси за творчістю Т. Г. Шевченка. 7. Концерт „Пісні на слова Т. Г. Шевченка” 8. Екскурсії до музею Т. Г. Шевченка та музею літератури.	Голова МО Члени кафедри
Вівторок	1. Проведення олімпіад з української мови та літератури (шкільний етап). 2. Участь учителів школи в міському науково-практичному семінарі в Будинку вчителя (презентація педагогічного досвіду). 3. Літературні читання з використанням елементів театралізації за творчістю Л. Костенко. 4. Лінгвістична гра „Найрозумніший”. 5. Конкурс фотогазет на тем: „Книги – діти розуму”; „Найголовнішого очима не побачиш”; „Вчимося, жартуємо, розмірковуємо”; „Україна в долі зарубіжних письменників”. 6. Захист презентацій старшокласників „Юний редактор”.	Голова МО Члени кафедри

1	2	3
Середа	1. Написання диктантів. 2. КВК (команди старшокласників). 3. Проект-дослідження з теми „Чергування приголосних”. 4. Зустрічі з цікавими людьми. 5. Урок-мандрівка інтернет-бібліотекою.	Учителі української мови та л-ри
Четвер	1. Виставка лінгвістичних словників „Не бійтесь заглядати у словник...”. 2. Брейн-ринг. 3. Екскурсія до музею Книги. 4. Мистецька студія „Твої таланти, школо!” 5. Мовний турнір. 6. Відкрите засідання мовного гуртка. 7. Конкур творчих робіт „Моя рідна мова”.	Голова МО Члени кафедри
П'ятниця	1. Відкриття виставки „Корифеї українського театру”. 2. Участь у районному етапі фестивалю театральних колективів „Срібне джерело” (мистецька студія „Творча свічка”). 3. Конкурс читців творів Т. Г. Шевченка. 4. Мовний вечір. 5. Підсумки тижня. Нагородження переможців.	Завуч з НВР Голова МО

Учителі ЗНЗ Оболонського району м. Києва в позакласній діяльності використовують роботу в парах або малих групах, діалог, пошук лінгвістичної інформації, „коло ідей”, „мікрофон”, „мозковий штурм”, дискусії, дебати тощо. На позакласних заняттях старшокласники почуваються більш впевнено, не бояться висловлювати власні думки, спільно працюють над втіленням ідей, вирішенням суперечливих питань, удосконалюють навички пошуково-дослідницької роботи.

Узагальнення наслідків спостереження за навчально-виховним процесом, опитування й анкетування вчителів-словесників дає змогу дійти таких висновків:

- учителі епізодично використовують індивідуальні форми позакласної роботи з української мови, орієнтовані на підготовку до олімпіад з предмета, мовних конкурсів, захист науково-дослідницьких робіт (МАН); свій вибір пояснюють тим, що підготовка до проведення таких форм вимагає додатково часу;

- серед вправ і завдань педагоги надають перевагу тренувальним різнорівневим диференційованим вправам, роботі з довідниками, словниками, що сприяє формуванню стійких професійних інтересів учнів, підвищує їхній загальнолінгвістичний рівень;

- попри достатню кількість наукових і науково-методичних студій, розроблень позакласних заходів, опублікованих у фахових періодичних виданнях, у більшості словесників виникають складнощі під час організації позакласної роботи з української мови.

Розроблення експериментальної програми педагогічного дослідження потребує встановлення рівнів сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів профільних класів і на цій підставі виявлення рівнів готовності до організації позакласної роботи, визначення особливостей її проведення у процесі профільного навчання. Задля цього ми запропонували учням виконати вправи і завдання. Це дало змогу визначити рівень знань учнів з української мови і сформованість мовних і мовленнєвих умінь і навичок, мотивацію до участі в позакласній роботі тощо.

Констатувальний зріз був проведений у профільних класах загальноосвітньої школи № 256 м. Києва, спеціалізованої школи № 76 з поглибленим вивченням української мови імені О. Гончара, гімназії „Межигірська” № 19 м. Києва, гімназії № 5 м. Прилуки Чернігівської обл., Сумської спеціалізованої школи № 3, загальноосвітньої школи № 3 м. Кременця, Роменської загальноосвітньої школи № 10. Усього взяли участь 600 старшокласників.

Для аналізу отриманих даних з урахуванням вимог чинних навчальних програм та концепцій, думок експертів (методистів-практиків) було

визначено такі критерії: мотиваційний (готовність учнів до участі в позакласній роботі з української мови і професійно зорієнтованій діяльності; бажання вдосконалювати знання з предмета; усвідомлення інтелектуального, творчого і морального саморозвитку); продуктивно-когнітивний (володіння знаннями з української мови і нормами сучасної української літературної мови); креативний (сформованість умінь і навичок використовувати здобуті знання в різних видах мовленнєвої діяльності) (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Критерії і показники сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів профільних класів у позакласній роботі

Критерій	Показник	Метод визначення
мотиваційний	важливість позакласної роботи з української мови; визначає готовність учнів до участі в позакласній діяльності з української мови; бажання вдосконалювати знання і навички з української мови; усвідомлення інтелектуального, творчого і морального саморозвитку; готовності до професійно зорієнтованої діяльності	1. Анкета для вивчення мотивів навчальної діяльності учнів (за Б. Пашнєвим) 2.Методика „Вивчення мотивації до позакласної діяльності з української мови”, розроблена на основі методики Г. Казанцевої, призначеної для якісного аналізу і вивчення мотивів навчання).
продуктивно-когнітивний	володіння нормами усного і писемного мовлення, наявність міцних знань, умінь і навичок з української мови	Тестові завдання різних форм
креативний	сформованість умінь і навичок використовувати здобуті знання в різних видах мовленнєвої діяльності	Анкетування, спостереження, бесіда

Мотиваційний критерій є основним в організації позакласної роботи з української мови, що ґрунтується на добровільній основі і передбачає

розвиток внутрішньої мотивації учнів. Важливо було виявити ступінь мотивації учнів до участі в позакласній роботі з української мови та відповідність її змісту їх потребам.

Задля достовірності отриманих даних ми зверталися до студіювання досліджень психолого-педагогічної науки у галузі діагностики мотивації (С. Гочаренко, Г. Казанцева, А. Мудрик, Б. Пашнєв, Н. Подласий та ін.) [59]. Також використовували різноманітні додаткові форми і способи перевірки: суб'єктивна самооцінка учнів власного рівня готовності до участі в позакласній роботі, об'єктивні спостереження за навчально-виховним процесом тощо.

Було проведено анкетування задля вивчення мотивів навчальної діяльності, розроблене Б. Пашнєвим (Додаток В), що дало змогу з'ясувати загальну мотивацію до вивчення предметів учнями профільної школи, на основі якої формується ставлення до позакласної роботи з української мови. Анкета дозволила виявити вподобання за вісьмома основними мотивами навчальної діяльності: мотив зовнішнього примусу, соціально-орієнтований, мотив престижу, матеріального добробуту, отримання інформації, пізнавальний, досягнення успіху, орієнтація на соціально залежну поведінку. Ієрархію навчальних мотивів старшокласників покажемо в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Ієрархія навчальних мотивів старшокласників за результатами
анкетування**

№ з/п	Мотиви навчальної діяльності	Показник у відсотках %
1	2	3
1.	отримання інформації	78
2.	пізнавальний	73
3.	досягнення успіху	52
4.	соціально-орієнтований	41

1	2	3
5.	мотив матеріального добробуту	40
6.	мотив престижу	21
7.	орієнтація на соціально залежну поведінку	18
8.	мотив зовнішнього примусу уникнення покарання	7

Важливість позакласної роботи з української мови, готовність учнів профільної школи до участі в позакласній діяльності з української мови, бажання вдосконалювати знання і навички з української мови, готовність до професійно зорієнтованої діяльності, саморозвитку перевіряли за методикою, розробленою на основі методики якісного аналізу і вивчення мотивів Г. Казанцевої (Додаток Г).

На основі проведеного опитування зроблено висновок про достатню мотивацію учнів профільної школи до позакласної діяльності з української мови. Учні назвали основні мотиви організації позакласної роботи: можливість поглиблено вивчати українську мову з орієнтацією на індивідуальні здібності (78 %); пізнавальний інтерес (51 %); науково-дослідницьку діяльність (49 %), використання інформаційно-комунікаційних технологій як допоміжного засобу (44 %), професійну спрямованість (40 %); музейний ресурс (28 %), розважальний компонент (15 %).

Перевірка продуктивно-когнітивного критерію проводилася тестуванням (тести відкритої і закритої форми). Мета тестових завдань – перевірити рівень фонологічних, орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних, граматичних, лексичних, стилістичних знань і вмінь, володіння нормами усного і писемного мовлення, на основі яких формується мовна компетентність учня профільного класу. Наведемо як приклад один з пропонованих учням варіантів і узагальнимо результати виконання учнями завдань в таблицях 2.6 □ 2.7.

Варіант 5**10 клас**

1. Визначте однакову кількість звуків і букв у кожному слові рядка
 - а) симпатія, військкомат, сніданок, навчання, професія;
 - б) вітер, наслідування, музей, історія, уподобання;
 - в) Україна, кохання, звіт, солодощі, радість;
 - г) можливість, п'ятниця, суниця, вулиця, гість;
 - г) сонячний, навчатися, єдність, щедрість, пам'ять.
2. З'ясуйте, у якому рядку відбулося в усіх словах уподібнення звуків
 - а) зшити, свято, лічба, повсякденний, милуєшся;
 - б) ллється, мрієш, забуття, доріжка, хвиля;
 - в) відповідь, просьба, вогкість, мороз, шука;
 - г) течія, тиждень, сонце, здається, дігтяр;
 - г) подружці, звісно, смієшся, навчається, тітчин.
3. Оберіть рядок, у якому всі слова мають наголос на першому складі
 - а) вітчим, босоніж, запонка, фольга, олень;
 - б) краса, обігріти, сонце, кропива, довго;
 - в) центнер, глибоко, урочисто, дрова, ненависть;
 - г) колесо, решето, спина, колія, разом;
 - г) урочистий, приятелька, перепис, ознака, предмет.
4. Позначте, у яких реченнях допущено лексичні помилки
 - а) на цій неділі, мабуть у вівторок, ми надішлемо вам інформацію;
 - б) ми працювали наполегливо над усуненням недоліків;
 - в) нарешті розкрили зошити і почали писати, старанно виводячи цифри;
 - г) учні взяли участь у районній олімпіаді з математики;
 - г) терміново просили переказати кошти за зворотною адресою.
5. Позначте рядок, у якому всі слова – синоніми
 - а) надмірний, надлишковий, залишковий, перебільшений, переповнений;

- б) завзято, наполегливо, напористо, надзвичайно, синхронно;
- в) розпорядитися, наказати, звеліти, промовити, виголосити;
- г) завзятий, наполегливий, напористий, рішучий, настирливий;
- г) дивовижно, красиво, бездоганно, фантастично, неповторно.

6. Позначте рядок, у якому подано антонімічні пари

- а) бадьорий – утомлений, багач – бідняк, безмежний – далекий;
- б) альтруїст – егоїст, синтез – аналіз, безсмертя – забуття;
- в) мокрий – сухий, ощадливий – бережливий, хліб – сіль;
- г) передовий – авангардний, активний – пасивний, абсолютний –

відносний;

- г) архаїзм – неологізм, блискучий – матовий, важливий – дріб'язковий.

7. Позначте рядки, у яких допущено помилки під час відмінювання числівника

- а) дев'ятьмастами сорока сьома, шістьмастами дев'яноста дев'ятьма;
- б) вісьмастами п'ятидесяти шістьма, сімохсот сорока семи;
- в) трьомстам шістдесяти двом, (у) семистах вісімдесяти двох;
- г) сімомстам сорокам шести, трьомстам шестидесяти двом;
- г) чотирьомстам восьмидесяти двом, двомста сорокам сімома.

8. Визначте, у яких рядках всі дієслова належать до Підєвідміни

- а) читати, любити, возите, чарує, говорити;
- б) стелите, мовчу, бігти, котити, верещати;
- в) клеїти, лечу, сидіти, боїмося, стоїть;
- г) кликати, спати, розказати, викрити, писати;
- г) подорожувати, червоніти, учити, радіти, класти.

9. Позначте рядки, у яких порушено орфографічні норми

- а) смітт'юзбиральний, мавпячий, тьмянний, перед'ювілейний, масний;
- б) тижневий, призедентський, від'їзд, навмання, панна;
- в) фігурисці, соняшник, піч, нянчин, дит'ясла;
- г) виїжджати, під'южувати, ганнуся, прив'ялий, пів-Японії;
- г) недочувати, військовополонений, пів'яблука, інновація, попідтинню.

10. Не потрібно ставити коми між частинами складносурядного речення (розділові знаки пропущено)

- а) Тепло було і вишні цвіли рясно.
- б) Вітер віє і сади квітнуть.
- в) Квітує жито і ячмінь колос викидає.
- г) Хай наше слово не вмирає і наша правда хай живе!
- г) Чужих два слова в пісні буде і пісня вся тоді чужа!

11. Тире між підметом і присудком обов'язково ставимо в реченні

- а) Мова не полова.
- б) Мова одяг думок.
- в) Яблука в саду червоні.
- г) Усе вкрите пухнастим снігом.
- г) Квітки кульбаби ніби сонечка маленькі.

11 клас

1. Уподібнення приголосних відбувається в усіх словах рядка

- а) завітчана, смієшся, сонце, ручці;
- б) принісши, коритце, робиться, пісня;
- в) коротший, кузня, доріжка, мотузка;
- г) боротьба, екзамен, вести, дігтяр;
- г) якби, радість, крига, доріжка.

2. Визначте рядок, у якому немає лексичних помилок

- а) виключення із списку, зупинка на вимогу, пізнати за назвою;
- б) рухатися за курсом, відкрити двері, відсутній по хворобі;
- в) ухвала за клопотанням, відсутній через хворобу, згідно з вимогами;
- г) співставляти результати, збігаються погляди, згідно вимог;
- г) подбати за брата, оточуюче середовище, підписка на журнали.

3. Знайдіть рядок, у якому допущено лексичні помилки

- а) нагальна справа, душевна біль, післяплата;
- б) гарний тюль, розгорнути журнал, згідно з вимогами;
- в) зіставляти результати, завдяки підтримці, пізнати з назви;

- г) рухатися курсом, дякувати батькові, наступна зупинка;
- г) ухвала на клопотання, дбати про рідних, упродовж місяця;

4. У якому рядку вжиті у реченнях складені підмети

- а) Чимало людей зібралося сьогодні. Людина має душу.
- б) Пошепки розмовляти усі ми. Тисячі квітів радо вклонялися їм.
- в) Там були батько з сином. Ми швидко гайнули лісом.
- г) Згряя птахів піднялася в небо. Тихо стало навкруги, і ми задрімали.

г) Краса панувала в цьому лісі. І кожен з нас усвідомлював свою провину.

5. У реченні *Благословенна (1) будь, моя незаймана дівчице Десно, що, (2) згадуючи (3) тебе вже (4) много літ, я завжди добрішав, почував себе (5) невичерпно багатим і (6) щедрим* визначено правильно частини мови (цифра позначає кожне наступне слово)

а) 1 – дієслово, 2 – дієприслівник, 3 – займенник, 4 – числівник, 5 – прислівник, 6 – прикметник;

б) 1 – дієприкметник, 2 – дієприслівник, 3 – іменник, 4 – частка, 5 – прислівник, 6 – прикметник;

в) 1 – дієслово, 2 – дієприслівник, 3 – займенник, 4 – числівник, 5 – дієприкметник, 6 – прикметник;

г) 1 – дієслово, 2 – дієприслівник, 3 – іменник, 4 – прислівник, 5 – прикметник, 6 – дієприкметник;

г) 1 – прислівник, 2 – дієслово, 3 – займенник, 4 – числівник, 5 – прислівник, 6 – прикметник.

6. Складним є речення

- а) Хто в себе не вірить, тому ніхто другий не повірить.
- б) Усі, окрім студентів першого курсу, зібралися на майдані.
- в) Книга – вікно до знань, скарбниця народної мудрості і моралі.
- г) Ріка дитинства, Дніпре сивий, тобі мої вітання щирі!

г) Пройшли ліс, а потім звернули на стежку понад нивами, крокуючи уже веселіше до рідної хати.

7. Назвіть рядок, у якому всі слова записані правильно

- а) дит'ясла, тьмянний, панно, пів-європи, сузір'я, рибалці;
- б) шістдесят, кузня, різьбяр, радість, контрастний, проїздний;
- в) тижневий, лукьянчук, різдвяний, сопільці, хворостняк;
- г) кар'єристці, піаністі, мавпячий, тьмянний, мадонна;
- г) пестливий, нездоланний, одеський, туреччина, серцевий.

8. Укажіть, які вислови є фразеологізмами, складіть речення, підкресліть члени речення.

Комар носа не підточить, чути запах носом, сунути свого носа, ніде голці впасти, ніде голки взяти, як нитка за голкою, бити тривогу, бити в барабан, бити по кишені.

9. Укажіть складне безсполучникове речення

а) Не забувайте того доброго, що вмієте, а чого не вмієте, того навчайтеся.

- б) Один одного хваліте, тоді й Бог вас похвалить.
- в) Не має бути щось одне на серці, а інше на вустах.
- г) Приходь до своє віри добрими справами.
- г) Сама природа дбає, аби між людьми не було рівності.

10. Допущено помилку у відмінюванні числівника

- а) сорока п'яти, на сімдесяти шести, двадцятьма вісьма;
- б) на сімдесяти п'яти, дев'яноста трьома, ста сорока;
- в) вісімдесятьма трьома, двомстам шести, двадцяти семи;
- г) ста сімдесяти семи, тридцяти чотирьом, двом третім;
- г) чотирмастами двома, шестидесяти семи, сто сорок семи.

11. Форму кличного відмінка утворено неправильно у рядку

- а) Олю, Наталю, Сергію, лікарю;
- б) Маріє, Києве, добродію, кобзарє;
- в) Андрію, Максиме, мріє, надіє;
- г) радосте, мудросте, земля, Катерина;
- г) бабусю, Георгію, пане, Наталко.

Таблиця 2.6

**Результати виконання тестових завдань діагностичного зрізу
в 10 класі**

Номер завдання	Зміст завдання	Кількість правильних відповідей у відсотках %
1	Визначте однакову кількість звуків і букв у кожному слові рядка	53,5
2	З'ясуйте, у якому рядку в усіх словах відбулося уподібнення звуків	35
3	Оберіть рядок, у якому всі слова мають наголос на першому складі	37
4	Позначте, у яких реченнях допущені лексичні помилки	35,5
5	Позначте рядок, у якому всі слова – синоніми	66
6	Позначте рядок, у якому подано антонімічні пари	52
7	Позначте рядки, у яких допущено помилки під час відмінювання числівника	17
8	Визначте, у яких рядках всі дієслова належать до Підєвідміни	20
9	Позначте рядки, у яких порушено орфографічні норми	46,6
10	Не потрібно ставити коми між частинами складносурядного речення	24
11	Тире між підметом і присудком обов'язково ставимо в реченні	23

**Результати виконання тестових завдань діагностичного зрізу
в 11 класі**

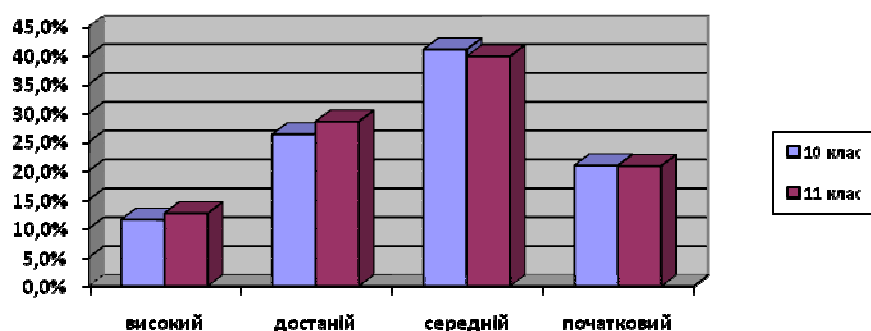
Номер завдання	Зміст завдання	Кількість правильних відповідей у відсотках %
1	2	3
1	Визначте, у якому рядку в усіх словах відбулося уподібнення звуків	30,4
2	Визначте рядок, у якому немає лексичних помилок	41,2
3	Визначте рядок, у якому допущено лексичні помилки	31,9
4	Визначте, у якому рядку вжито у реченнях складені підмети	45,8
5	У реченні <i>Благословенна (1)будь, моя незаймана дівице Десно, що, (2)згадуючи (3)тебе вже (4)много літ, я завжди добрішав, почував себе (5)невичерпно багатим і (6)щедрим</i> визначено правильно частини мови (цифра позначає кожне наступне слово)	21,3
6	Визначте, у якому рядку вжито складне речення	31,4
7	Назвіть рядок, у якому всі слова записані правильно	23,5

1	2	3
8	Укажіть, які вислови є фразеологізмами, складіть речення, підкресліть члени речення.	56,9
9	Визначте, у якому рядку вжито складне безсполучникове речення	30,4
10	Визначте, у якому рядку допущено помилку під час відмінювання числівника	27,8
11	Визначте, у якому рядку форму кличного відмінка утворено неправильно	56,3

Перевірку за креативним критерієм проводили шляхом написання учнями творчих робіт з таких тем: „Вибір життєвої дороги – це духовне устремління людини” (Р. Іваничук), „Чи є майбутнє в дистанційного навчання?”, „Сучасна школа: здобутки і перспективи”. Письмові роботи учнів перевіряли за критеріями, визначеними чинними програмами з української мови. За кожну правильну відповідь тестового завдання нараховувався 1 бал. Результати виконання завдань покажемо в таблиці 2.8. і діаграмі 2.1.

Результати виконання письмових завдань діагностичного зрізу

Номер завдання	Критерії оцінювання у відсотках %			
	Високий рівень (12 – 10 балів)	Достатній рівень (9 – 7 балів)	Середній рівень (6 – 4 балів)	Початковий рівень (3 – 1 балів)
10 клас	11,5 %	26,3 %	41 %	20,9%
11 клас	12,6 %	28,5 %	39,8 %	20,8 %

Діаграма 2.1. Результати виконання діагностичного зрізу

На основі аналізу результатів діагностичного зрізу було визначено рівні сформованості мовної і мовленнєвої компетентностей учнів профільних класів у позакласній роботі.

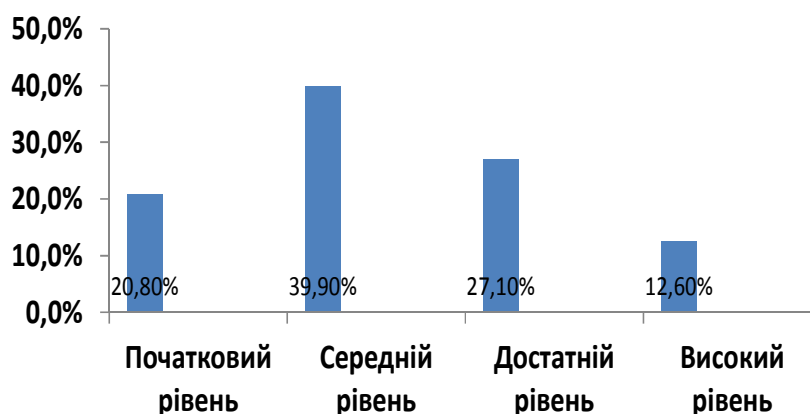
Високий рівень характеризується наявністю глибоких і стійких знань і вмінь з української мови, сформованістю мовної і мовленнєвої компетентностей, високою мотивацією до проведення позакласної роботи. Усвідомленням взаємозв'язку між поглибленням знань з української мови у процесі позакласної роботи і використанням їх на практиці, готовністю до подальшого професійно зорієнтованого навчання, здатністю до самонавчання, саморозвитку.

Достатній рівень характеризується значним обсягом знань і вмінь учнів з української мови, достатньою сформованістю мовної і мовленнєвої компетентностей; розумінням важливості позакласної роботи для

подальшого професійно зорієнтованого навчання, недостатньо сформованою здатністю усвідомлювати свої можливості для поглиблення знань, розвитку умінь і навичок.

Середній рівень характеризується недостатнім рівнем знань і вмінь з української мови; учні припускаються помилок в усному й писемному мовленні; переконаність у необхідності поглиблювати знання з української мови у процесі позакласної діяльності перебуває на стадії формування. Учні мають труднощі з оцінюванням власних можливостей та результатів практичної діяльності.

Для *початкового рівня* характерні низький рівень знань з української мови, несформованість умінь створювати усне або письмове висловлення. Учні порушують норми сучасної української літературної мови, мають недостатньо розвинуті вміння і навички дослідницької діяльності, низьку мотивацію до вивчення української мови у процесі позакласної діяльності. Відсутня здатність до самонавчання, самоаналізу, саморозвитку. Ілюструють неготовність до подальшого професійно зорієнтованого навчання.

Діаграма 2.2. Аналіз результатів діагностичного зрізу

Результати діагностичного зрізу, опитування й анкетування вчителів-словесників і учнів профільних класів переконали в необхідності розроблення експериментальної методики організації позакласної роботи з

української мови в профільних класах.

Висновки до другого розділу

Аналіз науково-методичного забезпечення і методики організації позакласної роботи з української мови дають змогу констатувати, що сучасна інформаційно-технічна й навчально-методична бази потребують належного забезпечення у зв'язку з модернізацією системи освіти загалом і профільної зокрема, змінами в інформаційному суспільстві.

Анкетування вчителів-словесників засвідчило, що вони мають труднощі в організації та проведенні позакласної роботи з української мови, бо недостатньо обізнані з методикою проведення позакласної роботи у процесі профільного навчання. Більшість респондентів не усвідомлюють необхідності впровадження систематичної позакласної роботи, не мають практичного досвіду її організації.

Відповіді вчителів-словесників на питання анкет показали реальний стан проведення позакласної роботи з української мови у профільній школі, що дає нам підстави для таких узагальнень: виникла потреба у розробленні методики позакласної роботи у процесі профільного навчання з використанням інноваційних методів і форм позакласної роботи, потенціалу музейно-педагогічної й інформаційно-комунікаційної технологій.

Респонденти-старшокласники зазначали, що відчують потребу в організованій позакласній роботі, яка сприятиме формуванню мовної і мовленнєвої компетентності, інтересу до активної пізнавальної діяльності, готовності до професійно зорієнтованого навчання.

За результатами контрольного зрізу можна сформулювати такий висновок: значна кількість учнів припускається помилок під час написання контрольної роботи, їхній словниковий запас невеликий.

Результати анкетування, аналіз відвіданих позакласних занять, вивчення педагогічного досвіду показали необхідність розроблення ефективної методики позакласної роботи з української мови в профільних класах,

оскільки позакласна робота в аспекті профільної освіти знаходиться ще на стадії становлення, багато проблемних питань з методики організації позакласної роботи не були порушені і не були розкриті в науковому полі лінгводидактики, а відтак, потребують доопрацювань.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ НАВЧАННЯ ЗА РОЗРОБЛЕНОЮ МЕТОДИКОЮ

3.1. Зміст і організація експериментальної методики позакласної роботи

Результати аналізу теоретичних і практичних напрацювань з методики навчання української мови у процесі профільного навчання дали підстави для розроблення науково обґрунтованої методики організації позакласної роботи з української мови в профільних класах.

Експериментальною методикою передбачено реалізацію таких умов: формування в учнів стійкої мотивації до навчально-пізнавальної діяльності з української мови під час позакласної діяльності; урахування обраного учнями профілю навчання у процесі вибору змісту позакласної роботи, зокрема тематики занять, дидактичного матеріалу, напряду науково-дослідної роботи; інтеграції змісту уроків української мови і позакласних занять; оптимального взаємозалежного використання традиційних та інноваційних форм, методів і прийомів позакласної роботи; використання потенціалу музейно-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Завданнями експериментального дослідження визначено такі:

- 1) розробити методику організації позакласної роботи з української мови у профільних класах і перевірити її ефективність;
- 2) створити комплекс позакласних заходів, зокрема електронний навчальний курс, спрямованих на формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів профільних класів;
- 3) перевірити ефективність застосування музейно-педагогічної та інформаційно-комунікаційної технологій навчання під час позакласної роботи з української мови в профільних класах.

Пріоритетними завданнями розробленої методики визначено не стільки вдосконалення знань з української мови, скільки розвиток особистості старшокласника через здобуті на уроках знання, власний практичний досвід, формування наукового світогляду, спрямування творчих здібностей на опанування нових видів діяльності, пов'язаних з майбутньою професією. Оскільки позакласною роботою з української мови було охоплено учнів з різним профілем навчання, під час розроблення методики експерименту враховано основні положення інтегрованого і професійно зорієнтованого навчання.

Професійно зорієнтоване навчання української мови ґрунтується на зумовленій особливостями майбутньої спеціальності або фаху потребі учнів у вивченні української мови, зокрема засвоєнні професійної лексики і термінології, основ професійного спілкування й етики у сфері обраної фахової діяльності, сприяє ґрунтовному оволодінню рідною мовою як засобом спілкування, значущими вміннями, необхідними для подальшого фахового становлення [105, с. 238]. Мета професійно зорієнтованого навчання української мови полягає в інтеграції зі спеціальними дисциплінами для отримання додаткових професійних знань і формування професійно важливих умінь і навичок, а його завданнями, відповідно, є формування комунікативних умінь і навичок, що дозволять учневі в майбутньому репрезентувати себе як кваліфікованого спеціаліста, який може ефективно здійснювати професійні контакти українською мовою, реалізувати себе як сильну мовну особистість у професійно значущих мовленнєвих ситуаціях і жанрах професійно зорієнтованої мовленнєво-мисленнєвої діяльності [141, с. 126].

Урахування вимог професійно зорієнтованого навчання дозволить зацентувати увагу учнів на самостійній переробці та засвоєнні інформації, оволодінні мовними й мовленнєвими вміннями та навичками. Вчитель стає організатором творчого процесу, керівником розумової та дослідницької діяльності учнів, консультантом їх самостійної роботи, створює навчальний

комунікаційний простір, організує індивідуальну та групову роботу з використанням активних методів навчання [113].

Під час розроблення методики організації позакласної роботи з української мови в профільних класах ми врахували певні аспекти інтегрованого навчання. Це дало нам змогу „нівелювати деякі недоліки предметної системи навчання, якими є розрізнення і фрагментарність викладу, та залучити потрібні відомості з суміжних предметів, що сприяє різнобічному і цілісному засвоєнню знань” [20, с. 62].

Зрозуміло, що вибір виду інтеграції, внутрішньодисциплінарна або міждисциплінарна, залежав від обраного учнями профілю навчання. Наприклад, обираючи завдання для учнів філологічного напрямку навчання, ми інтегрували мову й літературу, оскільки зміст мовного й літературного компонента спрямований на досягнення належного рівня сформованості вміння користуватися мовними засобами в усіх видах мовленнєвої діяльності, читати й усвідомлювати прочитане; розвиток інтересу до художньої літератури і системного читання; формування гуманістичного світогляду особистості, розширення її культурно-пізнавальних інтересів, виховання в учнів любові, поваги до традицій свого народу, толерантного ставлення до культурних традицій інших народів [63, с. 21; 129, с. 89].

Обираючи зміст позакласної роботи для учнів, які вивчають українську мову за академічним рівнем і рівнем стандарт, ми враховували вихідні положення міждисциплінарної інтеграції, визначені О. Кучерук: функційний підхід до вивчення мовних явищ, що передбачає розгляд мовних засобів у структурі комунікативних одиниць – речення або тексту; комплексний підхід до вивчення мовних понять, що забезпечить, з одного боку, вивчення мовних одиниць у різних зв'язках і відношеннях цілісної системи, а з іншого – взаємодію внутрішньопредметних мовних знань і їх складників – соціокультурних, мовленнєвих та ін.; аксіологічний підхід, що передбачає цілісне формування особистості школяра на основі єдності почуття і розуму – створення умов для розвитку понятійно-образного мислення,

збагачення духовного світу, вироблення ціннісних орієнтацій і самореалізації в пізнавальній і мовленнєвій діяльності; інтеграція мовно-мовленнєвих і естетичних знань на основі зв'язків мови і мистецтвознавчих предметів; кожне мистецтво має свої специфічні виражальні засоби для відображення дійсності, та потенціал їх дієвої сили на розвиток культури мовлення і, взагалі, формування гармонійно розвиненої особистості буде ефективнішим, коли вони діють у єдності за одними законами естетики [134, с. 101].

Особливе місце в експериментально-дослідній методиці посіли проаналізовані нами в підрозділі 1.2.1 музейно-педагогічні й інформаційно-комунікаційні технології, перша ґрунтується на інтеграції суспільно-гуманітарних наук: історії, музеєзнавства, мистецтвознавства, природознавства, культурознавства, лінгвістики, соціології, психології, філософії, сприяє розвиткові творчих здібностей учнів, є мережею, що стримує бездуховність дитини, яка прагне через почуття „розворушити душу” [144, с. 428], друга забезпечувала формування вмінь учнів використовувати різні інформаційні ресурси для поглиблення знань з української мови.

Під час організації експериментальної методики позакласної роботи ми враховували сучасні лінгводидактичні підходи до навчання української мови у профільній школі, виділені й науково обґрунтовані дослідниками (Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, О. Кучеренко, Л. Мамчур, Л. Мацько, С. Омельчук, М. Пентилюк та ін.):

- компетентнісний – спрямовує навчально-виховний процес на досягнення результатів у формуванні комунікативної, мовної, мовленнєвої, соціокультурної, діяльнісної (стратегічної) компетентностей; передбачає вироблення практичного досвіду застосування вироблених умінь і навичок;
- особистісно зорієнтований – передбачає індивідуалізацію освітнього процесу, реалізується у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, забезпечує розвиток особистості педагога і учнів на основі рівності у спілкуванні;
- діяльнісний – передбачає розвиток умінь і навичок учнів,

застосування їх на практиці, вміння адаптуватися у соціумі, самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності і самоосвіти [63; 200 та ін.].

Під час розроблення експериментальної методики ми спиралися на виокремлені й проаналізовані детально в підрозділі 1.2.2 такі загальнодидактичні й лінгводидактичні принципи: принцип індивідуалізації навчання; науковості; наочності; активності й свідомості; систематичності й послідовності; емоційності; креативності; демократизації й гуманізації; міжпредметних зв'язків; вибірковості; взаємозв'язок урочної і позакласної роботи; наукового поглиблення; практичної спрямованості; професійної спрямованості; добровільності; культурологічний; комунікативної спрямованості.

Своєрідність експериментальної методики позакласної роботи з української мови у профільних класах зумовили загальнодидактичні, лінгводидактичні й специфічні принципи, які ми виділили під час аналізу фахової літератури, узагальнення досвіду вчителів-словесників:

- *самоорганізації* (орієнтує педагога на внутрішній вплив, на узгодження розвитку учнів з власними тенденціями розвитку, а також на необхідність „збуджувати” й ініціювати творчу активність, зважаючи на те, що управління повинно бути непомітним, мінімальним за своїм зовнішнім впливом і здійснюватися опосередкованими методами) [296];

- *принцип співпраці і співтворчості всіх суб'єктів навчально-виховного процесу* (учнів, учителя, батьків, музейних педагогів, інших зацікавлених осіб);

- *перспективного використання засобів музейно-освітнього середовища* (сприяє формуванню соціальної свідомості школярів, збагаченню словникового запасу, підвищує інтерес до історії, літератури тощо; учні швидше оволодівають складними поняттями, краще слухають, виявляють більшу спостережливість та активність, вступають у дискусії) [144];

- *принцип професійно інформативної значущості пропонованої учням інформації*(реалізуються під час добору професійно зорієнтованих текстів, що містять актуальну для старшокласників інформацію).

За результатами даних констатувального експерименту ми виділили три етапи формування експерименту, сформулювали цілі, визначили завдання, очікувані результати, обрали ефективні технології, форми, методи, прийоми, засоби навчання.

Перший етап дослідного навчання (*мотиваційно-пропедевтичний*) орієнтований на визначення структури позакласної роботи, мотивований вибір форм позакласної роботи (систематичних, епізодичних, індивідуальних, групових, масових тощо), їх співвідношення; підвищення мотивації до активної участі та співпраці в позакласній діяльності, самовдосконалення, саморозвиток, пізнавальну діяльність, коригування вже набутих умінь і навичок у попередніх класах задля формування мовної і мовленнєвої компетентностей старшокласників.

Основну увагу приділяли вибору дидактичного матеріалу для позакласних занять, від змісту якого залежить ефективність пропонованої методики. На основі аналізу наукової літератури, власного педагогічного досвіду, вивчення пропозицій учителів було визначено критерії добору навчального матеріалу: зразковість, інформативність, функціональність, спрямованість на поглиблене вивчення української мови, формування інтересу, національно-патріотичних почуттів, дослідницьких умінь, профорієнтація.

У визначенні основних напрямів роботи ми керувалися розробленою модульною програмою позакласної роботи для профільних класів, орієнтованою на чинну програму з української мови для 10 – 11 класів, ураховували професійну орієнтацію старшокласників, які обрали цей профіль навчання, їхні мовні здібності, вікові та індивідуальні особливості, інтереси, бажання брати участь у позакласній роботі.

Загальна структура навчально-виховного процесу передбачала

вдосконалення попередньо набутих учнями знань, практичних умінь і навичок; підвищення культури мовлення; роботу з мовознавчим матеріалом; розвиток усного і писемного мовлення; активізацію розумових і творчих здібностей; активізацію пошуково-дослідницької діяльності; організацію проектної діяльності; використання засобів музейної педагогіки. На цьому етапі визначали орієнтовний зміст позакласних занять, відповідно до запитів учнів добирали дидактичний матеріал і навчально-методичне забезпечення, зокрема можливість використання інформаційно-комунікаційних і музейно-педагогічних технологій, обговорювали тематику науково-дослідних робіт тощо.

Другий етап – *основний* – мав на меті перевірити вплив використання в умовах позакласної роботи традиційних та інноваційних форм, методів, прийомів і засобів навчання із залученням інформаційно-комунікаційного та музейного ресурсу на формування мовної і мовленнєвої компетентності учнів профільних класів.

На основному етапі, мета якого полягала у виробленні практичних умінь і навичок учнів оперувати мовним матеріалом, пропонували різновекторні завдання на аналіз мовознавчих питань, формування пошуково-дослідницьких умінь, комунікативної і правописної компетентності, розвитку культури мовлення.

Особливості розробленої авторської модульної програми для 10 – 11 класів профільної школи зумовили основні завдання:

- 1) формування наукового світогляду учнів, пізнання мови в її суспільному використанні;
- 2) удосконалення комунікативної компетентності старшокласників;
- 3) збагачення словникового запасу;
- 4) корекція грамотності;
- 5) сприяння життєвому і професійному самовизначенню, залучення до самопізнання, самоосвіти;
- 6) розвиток творчого потенціалу учнів за активної участі в позакласній

роботі;

7) розвиток пізнавальних і дослідницьких умінь;

8) формування навичок роботи з довідкової літературою, словниками, музеєзнавчими джерелами, електронними посібниками, інформаційними засобами.

Виокремлено чотири модулі, відповідно до їх змісту запропоновано форми, методи, прийоми, які вчителі обирали самостійно, ураховуючи побажання учнів.

На основному етапі пропонували вправи і завдання, спрямовані на формування здатності до самонавчання, самовдосконалення, самооцінювання, активізацію готовності до самостійного вибору майбутньої професії. Критерієм відбору таких завдань були цільові настанови, зокрема враховували дидактичну мету заняття, зміст, характер навчального матеріалу, емоційний вплив на розвиток учня, власний досвід, навчально-матеріальну базу ЗНЗ (використання комп'ютерних технологій, інтернету, дистанційних курсів, електронних засобів тощо), зв'язок з університетами, інститутами, іншими підприємствами, а також запити і побажання старшокласників.

Під час цього етапу позакласна робота проводилася за розробленою модульною програмою. Після кожного модуля застосовувалися тести для самоперевірки. Основний етап передбачав використання електронного навчального курсу, розробленого на платформі дистанційної освіти Moodle, що містить:

- загальну інформацію про позакласну навчальну діяльність (пропоновану навчальну програму, критерії оцінювання, друковані та інтернетні джерела, музейно-педагогічний довідник, новини);

- навчально-методичні матеріали до кожного модуля (зразки сценаріїв проведення масових форм позакласної роботи, навчальних проєктів, мультимедійні презентації, електронні навчальні матеріали, список друкованих та інтернетних джерел);

- практичні (зразки завдань до олімпіад, мовних конкурсів, рекомендації до написання науково-дослідних робіт, зразки індивідуальних завдань, критерії оцінювання);
- тести для самоперевірки;
- матеріали для підсумкового контролю (контрольні запитання, тести для контролю).

Під час основного етапу дослідного навчання набуло ваги використання *дидактичних ігор* (ділових і рольових ігор, ігрових ситуацій, імітаційного моделювання), що забезпечило розвиток інтелекту учнів, пізнавальної активності, творчого мислення, формування професійно важливих комунікативних умінь, спонукало їх до самостійного пошуку нової інформації. Навчання в межах позакласного заняття за таких умов відбувалося через дії, наближені до реальних умов ділового спілкування, відтак, ці ігри давали змогу змодельовати майбутню професійну діяльність учнів [205, с. 76 – 84].

Третій етап – *узагальнювальний* – передбачав підсумкове тестування для перевірки рівнів здобутих знань, сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів експериментальних і контрольних класів за результатами навчання за розробленою програмою з позакласної роботи.

Кожен з етапів відбувався відповідно до програми позакласної роботи, що була побудована на основі чинної програми для профільних класів і передбачала комплексний підхід до формування мовної і мовленнєвої компетентностей учнів профільних класів. Програма складалася з пояснювальної записки, у якій сформульовано мету, основні завдання, очікувані результати, власне програми і списку рекомендованих джерел. Визначаючи зміст позакласної роботи, ми враховували власний педагогічний досвід, вивчали думки інших учителів-словесників щодо додаткового висвітлення окремих тем лінгвістичного курсу, шляхи підвищення мотивації старшокласників до окремих видів і форм позакласних занять, вікові, індивідуальні особливості учнів, наявність навчально-методичної бази.

Додатково складено методичні рекомендації для вчителів-словесників з організації і проведення окремих видів позакласних занять, додатки (модель проведення інноваційних видів позакласних занять, організаційні схеми, рекомендований список літератури, інтернетних джерел).

Відповідно до виокремлених модулів програмового матеріалу 10 – 11 класів визначено зміст позакласної роботи, запропоновано орієнтовну організаційну модель позакласної роботи: форми, методи, прийоми, засоби. Модульне систематизоване вивчення української мови вирізняється практичним спрямуванням змісту позакласних занять, формами організації. Продемонструємо це на прикладі моделі модуля III „Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія” (10 клас) (див. рис. 3.1).

Під час дослідного навчання особливо ефективним виявилось імітаційне моделювання ситуацій, завдяки якому учні могли отримати більше інформації про сучасні професії, уявити себе в умовах майбутньої професії чи супутніх із нею, переконатися в правильності вибору профілю навчання, оцінити свої знання, виявити мотивацію до поглибленого вивчення української мови, активної участі в позакласній діяльності. Під час використання імітаційного ситуативного моделювання, як стверджують В. Дороз, Т. Ларіна, учням надається максимальна свобода інтелектуальної діяльності, що обмежується лише визначеними правилами дидактичної гри: учні обирають роль у грі самостійно; створюють проблемну ситуацію і шукають шляхи її розв’язання; учитель як інструктор консультує. Розрізняють види інтерактивних ігор: імітаційні ігри, судове слухання, рольова гра [76, с. 41].

Рис. 3.1. Модуль III „Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія”

Під час кожного з модулів ми використовували вправи і завдання, методичний коментар до яких подано в підрозділі 1.2.2. Крім того, ефективними виявилися такі вправи:

- репродуктивні, конструктивні і творчі (за О. Біляєвим);
- слухово-мовленнєві, зорово-мовленнєві, слухово-моторні (за В. Мельничайко);
- аналітичні, асоціативні, когнітивно-розвивальні, креативно-дослідницькі (за О. Горошкіною) [19; 50; 154].

Особливе місце серед вправ посіли дослідницькі, що уможливили реалізацію одного з основних загальнодидактичних принципів навчання української мови в профільній школі – зв'язку навчання з життям учнів, підвищують дослідницький стимул [188, с. 15 – 17].

Аналіз психолінгвістичної та методичної літератури дав підстави до ствердження, що позакласна робота з української мови в профільних класах повинна мати систематичний характер. Тому ми дібрали завдання, використання яких під час кожного з етапів сприяло реалізації завдань дослідного навчання:

1) завдання змагального характеру (мовні конкурси, участь у мовних іграх, рольових іграх, олімпіадах, розв'язування ребусів, кросвордів, лінгвістичні задачі, виконання різноманітних вправ на мовне вправляння, тестові завдання);

2) творчі завдання (написання творів, есе, статей, заміток в шкільну газету, повідомлення на сайт, лінгвістична дуель, конструювання діалогів, полілогів тощо);

3) робота з довідковою літературою, словниками, енциклопедіями, інтернет-сайтами, електронною бібліотекою;

4) опрацювання доробку відомих учених-мовознавців, підготовка доповідей з мовознавчих тем;

5) робота з музейними джерелами, експонатами, опрацювання музейних архівів (доступних для старшокласників), лінгвокраєзнавчого, фольклорного

матеріалу;

6) лінгвістичний аналіз художніх творів (зокрема, експресивність, професійна належність, стилістичне забарвлення, регіональний аспект тощо);

7) поглиблений аналіз теоретичних понять мовної структури;

8) виконання індивідуальних тестових завдань під час підготовки до різноманітних конкурсів, олімпіад у системі дистанційної освіти Moodle;

9) завдання на редагування, різноманітні орфоепічні, лексичні, комунікативні тренінги;

10) робота з інформаційними ресурсами (медіапрезентації, відеоролики, відео- та аудіофрагменти, використання хмарних технологій та соціальних сервісів Web 2.0 тощо).

У контрольних класах передбачалося проведення позакласної роботи за традиційною системою, в експериментальних – за розробленою програмою, що охоплювала традиційні й інноваційні форми та методи із залученням ресурсу музейної педагогіки, інформаційно-комунікаційних технологій. Запропоновану методику організації позакласної роботи з української мови репрезентовано у формі методичної моделі навчання (див. рис. 3.2).

На кожному з етапів експериментального навчання проводили контрольні зрізові роботи задля перевірки ефективності запропонованої методики й визначення рівнів сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів профільної школи у позакласній роботі з української мови.

Рис.3. 2. Методична модель організації позакласної роботи

3.2. Перевірка ефективності пропонованої методики організації позакласної роботи з української мови у профільних класах

Ефективність розробленої методики організації позакласної роботи з української мови у профільних класах перевірялася в процесі формувального експерименту впродовж 2013 – 2014 / 2014 – 2015 навчальних років. Експериментом було охоплено 379 учнів 10 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва (спеціалізована школа № 76 з поглибленим вивченням української мови ім. О. Гончара, гімназія № 19 „Межигірська”, середня загальноосвітня школа № 256), Чернігівської області (гімназія № 5 імені Віктора Андрійовича Затолокіна м. Прилуки), м. Сум (спеціалізована школа I – III ступенів № 3 ім. генерал-лейтенанта А. Морозова), Сумської області (загальноосвітня школа I – III ступенів № 10 м. Ромен), Тернопільської області (загальноосвітня школа № 3 м. Кременця). З них 196 учнів 10 класів, 183 учні 11 класів, а також 11 учителів української мови.

Ураховуючи особливості проведення експериментального дослідження (добровільність участі в позакласній роботі), було виокремлено експериментальні та контрольні класи: у 10 експериментальних класах (ЕК) навчалися 60 учнів, у контрольних (КК) – 64 учні; в 11 класах експериментальних (ЕК) – 62 учні, у контрольних (КК) – 58 учнів.

Контрольні й експериментальні класи відбиралися за результатами констатувального зрізу, учні мали приблизно однаковий рівень навчальних досягнень та умови проведення позакласної діяльності, що забезпечило об'єктивність результатів дослідження.

У контрольних класах організація позакласної роботи мала усталений традиційний характер, в експериментальних класах – проводилася за експериментальною програмою, що передбачала використання традиційних та інноваційних форм, методів, інформаційно-комунікаційної та музейно-педагогічної технології.

Реалізація програми відбувалася в системній взаємодії дисертанта й

учителів-словесників, які працювали в експериментальних класах і передбачала:

- 1) інструктаж з дотримання обов'язкових умов експерименту та алгоритму проведення;
- 2) вибір тем модулів експериментальної програми, форм, методів і прийомів позакласної роботи;
- 3) розроблення експериментальних матеріалів: плани проведення позакласних заходів, сценарії, проекти, пам'ятки-алгоритми проведення окремих форм позакласної діяльності, методичні рекомендації;
- 4) інформування вчителів про специфіку експериментальної методики організації позакласної роботи з української мови у профільних класах, ознайомлення з методичними матеріалами, засобами музейної педагогіки, інформаційно-комунікаційними технологіями.

Під час першого етапу дослідного навчання ми розпочали упровадження розробленої авторської модульної програми для 10 – 11 класів. Програмою визначено чотири модулі, відповідно до їх змісту запропоновано форми, методи, прийоми, які вчитель обирає самостійно, ураховуючи побажання учнів (див. додаток В). До основних модулів вивчення української мови у процесі позакласної роботи у профільних класах ми віднесли:

10 клас

- Модуль I. Мова як суспільне явище.
- Модуль II. Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія.
- Модуль III. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія.
- Модуль IV. Морфологія.

11 клас

- Модуль I. Риторика.
- Модуль II. Синтаксис. Пунктуація.
- Модуль III. Узагальнення найважливіших відомостей з основних розділів.
- Модуль IV. Стилїстика і культура мовлення.

В експериментальних класах систему завдань до поданих модулів було розроблено відповідно до мети, спрямованої на реалізацію змістових ліній (мовної, лінгвістичної, мовленнєвої (комунікативної), соціокультурної, діяльнісної (стратегічної)), на тій же основі структурувався і зміст навчального позакласного матеріалу. У контрольних класах позакласна робота з української мови проводилася за традиційною методикою.

Наведемо приклад модулю „Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія”, виконання якого було передбачено першим етапом дослідного навчання.

Модуль III. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія (10 клас)

Тема ПЗ: Екскурсія-дослідження у Музеї книги і друкарства України з використанням технології формування творчої мовної особистості на основі прийому музейного моделювання (ММ). „Правильне вживання слів. Яке слово вибрати: книга – книжка? □

Заняття передбачає співпрацю учнів, учителів, музейних педагогів, бібліотекарів.

Мета: на основі ознайомлення з визначними пам’ятками історії та культури Києво-Печерської лаври, експонатами Музею книги і друкарства, підвищувати культури усного і писемного мовлення, усувати помилки, пов’язані із порушенням норм слововживання, здійснювати пошуково-дослідницьку роботу шляхом опрацювання різних довідкових джерел, виховувати повагу до культурних надбань рідного народу.

ММ: бібліотека – музей – пошук – тренувальні вправи – дослідження – результат.

Перебіг заняття

I. Проведення екскурсії.

Фрагмент екскурсійного матеріалу.

Досі вчені не дійшли єдиної думки щодо дати заснування у Києво-Печерській лаврі друкарні, а відтак і початку книгодрукування в Києві. З описів Лаври відомо, що князь Костянтин Іванович Острозький перед смертю подарував монастирю друкарське обладнання, започаткувавши

книгодрукування в Києві 1531 року. Але з огляду на факт відсутності книг лаврського друку, датованих раніше 1615 року, сучасні дослідники вважають датою книгодрукування в Києві та Печерському монастирі саме 1615 рік.

Відомо, що на початку XVIIст. архімандрит Лаври Єлисей Плетенецький придбав у місті Стратині, що поблизу Львова, друкарню Балабана, на базі якої й розпочалося видання книг. Вона стала першою друкарнею в Києві і найпотужнішою в Україні і безперервно працювала понад 300 років. Для її потреб Єлисей Плетенецький побудував папірню в монастирському маєтку в Радомишлі на Житомирщині.

З метою зміцнення православ'я навколо друкарні об'єдналися українські письменники, діячі культури, церкви – Олександр Мигура, Захарія Копистенський, Петро Могила, Афанасій Кальнофойський, Сильвестр Косів, Тарасій Земка, Памво Беринда та інші. Видані в Лаврі богослужбові книжки мали передмови, присвяти, віршовані вставки, виразною рисою яких були національні українські риси – мова видань, яка здебільшого близька до тогочасної розмовної, оздоблення книг, в якому відбивалися риси української графіки першої половини XVII ст. Серед перших видань, що збереглися до нашого часу – „Часослов” (1616), та збірка святих служб „Афологійон” (1619).

1627 року в друкарні вийшов перший український словник церковнослов'янської мови Пампи Беринди, що містить 6962 статті мовознавчого та енциклопедичного змісту.

1635 року вийшов „Патерикон” Сильвестра Косова, змінений і скорочений текст пам'ятки давньоруської агіографічної літератури „Патерик Києво-Печерський”, що містив оповіді про чудеса перших печерських святих.

1638 рік знаменувався визначною подією – вихід у світ „Тератургімі” Афанасія Кальнофойського польською мовою за дорученням і благословенням Петра Могили.

У 1674 році надрукований архімандритом Інокентієм Гізелем „Синопис” – перша друкована книга з вітчизняної історії.

Музей книги і друкарства у приміщенні колишньої монастирської друкарні було відкрито у 1973 році з нагоди святкування 400-річчя виходу першого друкованого видання.

II. Виконання тренувальних завдань.

Завдання до екскурсійного матеріалу.

1. Випишіть числівники словами, провідмінійте один із них. Екскурсивод уживав переважно кількісні чи порядкові числівники?

2. Випишіть власні назви, поясніть їх написання. Що вам відомо про згаданих письменників, діячів культури, церкви?

Пошуково-дослідницька та творча лабораторія.

1. Дослідити історію створення писемності у східних слов'ян та рукописну книгу XVI ст.

2. Написати статтю в шкільну газету про зародження друкарства в Європі, початок і розвиток книгодрукування. Видавнича діяльність І. Федорова. Художнє оформлення книжок X – XII століття.

3. З яких галузей знань представлені видання XIX – XX століття в музеї?

4. Які факсимільні видання рукописних книг експонуються в музеї?

Лексична робота.

1. Робота над укладанням короткого тлумачного словничка (*книжка, факсимільний, експонат, архімандрит, рукописи, екстер'єр, волюта, Мінеї-Четї, митрополит, панікадило, пілястра, літургія, ктитор, синопсис, стасидії, сандрик, соля, ставропігія, тератургіма, требник, фронтон, хрещальня, трансепт, риза, панікадило, портал, оклад, лопатка*).

2. З-поміж поданих слів укладеного тлумачного словничка визначте багатозначні, старослов'янізми, професіоналізми, запозичені, архаїзми, омоніми, омофони.

3. Розроблення екскурсійної карти (нанесення маршруту по території Києво-Печерської лаври, зазначення розміщення експонатів у музеї Книги).

Експрес-квест. (Проводиться за сприяння музейного педагога.

Передбачає групову форму роботи (гра). Учні швидко відповідають на запитання за темою екскурсії, визначають експонати за фото чи малюнками, розгадують кросворди, орієнтуються в маршруті).

Лабораторія правильного вживання слів. Культура мовлення.

- Чи є різниця між словами книга і книжка? Аргументуйте (слова синонімічні, але різняться усталеною сполучуваністю з певними словами).

Словникова робота.

Під словом *книга* розуміємо грубий фоліант, бухгалтерську книгу, вхідних чи вихідних паперів чи так зване Святе писмо. Слово *книга* звучить із певним відтінком урочистості.

Книжка – переплетені в одне ціле друковані або рукописні аркуші (не менше 5) з певним текстом; окремо виданий або призначений для видання чималий обсягом твір, і одна з частин великого твору (роману), а також окремих номер товстого журналу. Слово *книжка* – нейтральне і тому придатне в усіх випадках, тобто в усіх стилях.

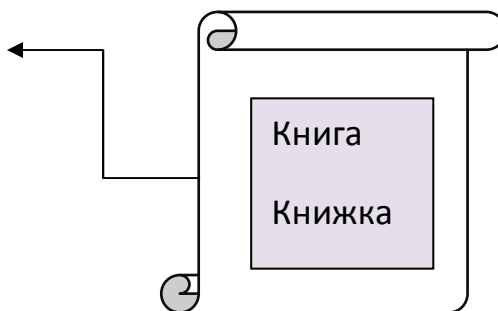
Завдання.

1. Утворіть складні слова від іменника *книга*, поясніть їх словотворення, лексичне значення та написання.

(*книгозбірня, книговидання, книгознавець, книгодрукування, книгосховище, книговидавець*)

2. Правильно утворіть словосполучення з іменником *книга* чи *книжка*. Яких відтінків набувають сполуки в офіційно-діловому мовленні та термінологічних висловах?

Бухгалтерська
Обліку товарів
Домова
Залікова
Скарг і пропозицій
Записна
Ощадна

Трудова

Телефонна

3. Відредагуйте текст.

Щовересня відбувається у Львові форум книговидавців – книжковий (книжний) ярмарок, найбільше і найбільш головніше міроприємство подібного типу в Східній Європі.

4. Зробіть вибірку прислів'їв, приказок, усталених виразів, афоризмів із словом *книжка*.

5. Установіть відповідність між зображенням будівлі Музею книги і поданою довідкою.

1. 3-поміж експонатів є книга-рекордсмен – запрестольне Євангеліє 1689 року з Ніжинського монастиря, величезного розміру фоліант, що важить 18 кг, деякі сторінки цього унікального видання від руки розфарбовані фарбами.

А

2. Знаходиться в пам'ятці архітектури ХVІст. Серед рідкісних експонатів найдавніша друкована книга „Декреталій” папи Григорія ІХ (Париж 1511 р.).

Б

3. Стали називати єдиним у світі музеєм однієї книги. Розміщений в будинку братів Цибульських і містить чимало раритетних видань цієї книги.

В

4. Історія будівлі безпосередньо пов'язана з розвитком книговидавництва в Україні. Експонуються факсимільні видання рукописних книг – „Реймського Євангелія” (XI ст.), „Повісті врем'яних літ” (1113 р.), „Слова о полку Ігоревім” (кін. XII ст.) – видатні пам'ятки української мови та високого художнього оформлення.

Відповідь: 1 – В; 2 – Г; 3 – А; 4 – Б.

IV. Підсумок заняття.

V. Домашнє завдання. Пошукова робота. Здійснити віртуальний тур Музеями книги України. (1. Музей рідкісної книги в Ніжині. 2. Державний Музей книги та друкарства України на території Києво-Печерської лаври. 3. Музей книги і друкарства в Острозі. 4. Музей „Кобзаря” в Черкасах називають Музеєм однієї книги, бо містить раритетні видання (100 зразків) збірки Т. Г. Шевченка). Підготувати мультимедійну презентацію.

Режим доступу: <http://www.kobzar.info/>

<http://museum.oa.edu.ua/contacts.html>

<http://www.kplavra.kiev.ua/Ekskursiji.html>;

<http://nigin-museum.do.am/>

Під час першого етапу дослідного навчання в межах засідань мовного гуртка учні виконували різноманітні вправи і завдання, мета яких полягала в не лише в удосконаленні мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів, але й правописних. Аналіз виконаних учнями зрізових вправ і завдань (констатувальний етап) переконав, що вони недостатньо засвоїли особливості вживання і написання числівників. Тому однією з тем засідання мовного гуртка ми обрали таку □ „Цікаві числівники”. Наведемо приклади вправ і завдань, використаних на занятті:

Завдання 1. Виступ активних груп (об'єднані групи учнів по 5 – 7 осіб, які, на чолі з лідером групи, працювали заздалегідь, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології (хмарний сервіс office 365).

Презентація матеріалу:

- 1) Лінгвістичне походження базової математичної лексики.
- 2) Про походження деяких українських числівників.
- 3) Як з'являлися назви чисел у різних племен і народів.
- 4) Цікаве з нумерології.

Режим доступу:

<http://ru.scribd.com/doc/>

<http://etimologi.term.narod.ru/>

http://math.ournet.md/formuler/rus_eng.html

<http://procikave.com/tsikavi-chisla.html>

Завдання 2. Попрацюйте групами.

Група 1. Виправте помилки, допущені під час вживання числівників. Перебудуйте речення у складні.

У двох тисячі п'ятнадцятому році в гімназії „Ерудит” відбудеться науково-практична учнівська конференція. З двох тисяча шістнадцятим роком українці пов'язують великі сподівання. На науковий форум прибуде від двохста до п'ятиста учасників. Підприємство працює з трьомастами замовниками. Штраф підвищать до семиста гривень.

Група 2. I. Запишіть словосполучення, розкривши дужки. Поясніть зв'язок числівників з іменниками.

53 (учень), 6 (зошит), 2 (тиждень), 1647 (видання), 328 (день), 9 (хлопець), 10 (відсоток), 14 (депутат), 22 (година), 1/3 (пирога), 2 (озера), 9 (лютий).

II. Запишіть числівники на позначення часу словами (усі можливі варіанти).

11.00, 9.30, 10.15, 8.45, 15.40.

III. Запишіть подані числівники у давальному та орудному відмінках.

7, 88, 12, 106, 851, 3436, 56749.

Завдання 3. Запишіть фразеологізми, до складу яких входять числівники. Складіть і запишіть з ними 2 речення (на вибір).

Завдання 4. Словниковий диктант (взаємоперевірка).

Дев'ятнадцять, мільйон, три мільярди, одна друга торта, два з третиною апельсини, сто три столи, два програмісти, четверта година п'ятнадцять хвилин, трьома, сімдесятьма, шістдесятьма, вісімдесятьох, чотири кілометри, сто двадцять восьмий, два дубочки, двоє дівчат, сім вікон, чотириста одна гривня, чотири кілометри.

Завдання 5. Орфографічний практикум для допитливих

Утворіть з числівником прикметник за допомогою слова кілометр, що складається з 36 літер. Утворіть складний числівник з 25 літер, що містить у слові дві орфограми на вживання апострофа.

Числівники для підказки: 525, 827, 589.

Відповідь: п'ятисотвісімдесятидев'ятикілометровий, п'ятсотдвадцятип'ятитисячний.

Завдання 6. Віртуальна екскурсія за матеріалом тексту.

До пропонованого тексту доберіть заголовки, визначте стиль. Виконайте пропоновані завдання після тексту (*текст супроводжується віртуальною екскурсією, підготовленою активними групами з використанням інформаційно-комунікаційних технологій*).

Число сім у стародавньому світі вважалося містичним, а подекуди й священним.

Містом на семи горбах здавна називають Рим: пізніше цю назву було перенесено й на інші великі нерівнинні міста.

Сади Семіріади – це величезний комплекс, збудований у Вавилоні в сьомому столітті до нашої ери. Це чудо було створене для дружини царя – лідійської царівни, а от чи звалася вона Семіріадою, – невідомо.

Третє чудо – мавзолей у Галікарнасі – розкішна усипальниця Мавзола, сатрапа царської провінції. Проіснувала вона до 15 століття, коли її

зруйнували, використавши матеріал для побудови укріплення. З тих часів монументальні споруди для поховання визначних осіб звать мавзолеями.

Храм богині Артеміді в Ефесі – четверте чудо – відзначається вишуканістю форм і багатством оздоб.

П'ятим чудом світу вважався Колос Родоський – бронзове зображення бога сонця Геліоса. Статуя проіснувала всього шістдесят років і була зруйнована землетрусом.

Шосте чудо світу – статуя бога Зевса в його святилищі в Олімпії.

Сьоме – маяк на острові Фарос біля Олександрії, збудований з білого мармуру. Близько 150 метрів заввишки, увінчаний статуєю Посейдона.

Можна з упевненістю сказати, що сім чудес світу не охоплювали всіх архітектурних див стародавньої Греції і Єгипту: безперечно, їх було значно більше (За А. Коваль).

- Чи цікавою виявилася для вас екскурсія?
- Чим важливий матеріал з теми „Числівник”?
- Охарактеризуйте питання про паралельні відмінкові закінчення кількісних сполучників. Визначте синтаксичну роль числівників.

1. Випишіть з тексту числівники, зробіть їх повний морфологічний аналіз.

2. Зробіть повний синтаксичний аналіз останнього речення поданого тексту.

Особливу роль під час цього етапу дослідного навчання відігравали вправи і завдання, що передбачали створення учнями власних висловлювань різної жанрово-стильової належності. Ми рекомендували словесникам пропонувати учням на вибір кілька тем, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю. Наведемо їх приклади:

– „Активна група майбутніх журналістів”. Напишіть статтю в шкільну газету на тему: „2050 рік. Яким йому бути?”.

– „Активна група майбутніх педагогів”. Складіть тестові завдання з теми „Числівник”. Складіть попередній конспект для пояснення теми в

7 класі.

– „Активна група майбутніх науковців-філологів”. Підготуйте повідомлення про найскладніші, найсуперечливіші уживання та правопис слів і словосполучень з числівниками. Дослідіть походження фразеологізмів, до складу яких входять числівники.

– „Активна група майстрів слова”. Напишіть есе з теми: „На сьомому небі”. Складіть оповідання, у якому 20 разів вживаються числівники.

– „Активна група майбутніх редакторів та коректорів”. Відшукайте в соціальних мережах помилки в рекламних оголошеннях із уживанням числівників. Відредагуйте. Запропонуйте свій текст реклами до проведення тижня української мови.

Під час *основного етапу* використовували вправи і завдання, спрямовані на формування здатності до самонавчання, самовдосконалення, самооцінки, активізацію готовності до самостійного вибору майбутньої професії. Критерієм відбору таких завдань були цільові настанови, зокрема враховували дидактичну мету заняття, зміст, характер навчального матеріалу, емоційний вплив на розвиток учня, власний досвід, навчально-матеріальну базу ЗНЗ (використання комп’ютерних технологій, інтернету, дистанційних курсів, електронних засобів тощо), зв’язок з університетами, інститутами, іншими підприємствами, а також урахування запитів і побажань старшокласників.

Пропонували імітаційне моделювання таких ситуацій: „Прийом на роботу”, „Перший робочий день”, „Нарада”, „Редактор”, „Учитель-філолог”, „Коректор”, „Журналіст”, „Філологія – завжди вибір”, „День копірайтера”, „PR-менеджер” тощо. Наведемо приклади ситуацій:

„Учитель-філолог”

Розповідаючи про види підрядних речень, учень продемонстрував їх так:

а) підрядне обставинне часу: Світанком, пообшивавши степи і села, обезсиліла, уляглася хуртовина;

б) підрядне обставинне порівняльне: „З-за неспокійного обрію підвелось

розпатлане, мов після похмілля, сонце і витрусило на сніги хирляві тіні” (М. Стельмах);

в) підрядне місця: „А за березами блакитнавиться пасіка і кошлатиться перестояна хатка, де сивий сон, мов дід, де сивий дід, мов сон” (М. Стельмах).

Яку оцінку ви б поставили за цю відповідь? [268, с. 78 – 81].

„День копірайтера”

Випереджальне завдання. Прочитайте текст. Про яку професію, пов’язану з філологічною освітою йтиметься? Поясніть лексичне значення виділених слів.

Розквіт реклами розпочався з появою телебачення. Згодом гідним конкурентом рекламного телепростору став інтернет, що спричинив появу мережевого копірайтингу. На сьогодні *копірайтингом* називають появу будь-яких авторських текстів для веб-сайтів. Створення реклами потребує філологічних знань. Реклама сайтів може бути різноманітною від опису країни, міста, цінної пізнавальної інформації до споживчих товарів тощо. Розрізняють види копірайтингу: *SEO-копірайтинг*, *PR-рекламний, інформаційний контент*.

Мета: сприяти формуванню мовних, мовленнєвих, правописних умінь і навичок учнів, активізації готовності до самостійного вибору майбутньої професії.

Моделювання ситуації: копірайтер – споживач, замовник – копірайтер.

Сюжет. Ви копірайтер. Створіть якісний контент (інформаційне наповнення) філологічного сайту. Тема обирається самостійно і вмотивовано. Мета копірайтера викликати у споживачів увагу, інтерес, послідовність емоцій і переживань. Споживач оцінює якість контенту, визначає професійні навички копірайтера, ділиться враженнями. Розіграйте діалог між копірайтером і замовником, що міг би відбутися в умовах приватної зустрічі та професійному форумі (використовуйте електронний ресурс).

„PR-менеджер”

Мета: сприяти формуванню мовних, мовленнєвих, правописних умінь і навичок учнів, активізації готовності до самостійного вибору майбутньої професії.

Моделювання ситуації: роботодавець – працівник (PR-менеджер).

Словник: PR-менеджмент – (анг. public relations – зв'язки з громадськістю) процес управління в галузі зв'язків з громадськістю, спрямований на підтримку зовнішнього середовища розвитку організації та внутрішньої корпоративної атмосфери).

Завдання: Розігрування діалогу між роботодавцем і працівником з метою з'ясування надважливих професійних якостей (наприклад, комунікативних умінь і навичок: написання статей, редагування, створення друкованого та відеоматеріалу).

Сюжет: Фахівець з PR-менеджменту (процес управління в галузі зв'язків з громад кістю, спрямований на підтримку зовнішнього середовища розвитку організації та внутрішньої корпоративної культури) проходить співбесіду з працевлаштування у відому організацію. Отримує перше завдання (створити образ торгової марки на підтвердження високої якості товару), яке стане вирішальним у підтвердженні його професіоналізму і вирішення працевлаштування.

У процесі розмови з'ясовуються вимоги: створити товарний знак, фірмове ім'я, фірмовий знак. Фахівець з'ясовує незрозумілі поняття і виконує завдання. За потреби звертається до консультантів (учнів, які отримували попередні завдання за темою заняття, працювали з довідковою літературою, демонстрували історичні довідки про виникнення професії).

Примітка: імітаційно-ситуативна вправа може набувати інтерактивного змагального характеру (беруть участь кілька груп учнів на кращу презентацію роботи).

„Нарада”

Моделювання ситуації: проведення педагогічної ради у вашій школі з

метою затвердження проведення тижня української мови. Пропозиції були враховані вчителями під час проведення предметного тижня. Затвердження плану, редагування, творчий вияв, прогнозування результатів.

Примітка: Пропозиції були враховані учителями під час проведення предметного тижня.

„Кастинг журналістів”

Моделювання ситуації: старшокласники у контексті теми позакласного заняття („Професійні якості майбутнього журналіста”) моделюють відбір спеціалістів у галузі журналістики. Кастинг передбачає такі завдання: самопрезентація; визначення професійних якостей журналіста; написання есе; редагування тексту тощо.

„Коректор”

Завдання: Відредагувати текст. Аргументувати свій вибір. Назвати типи помилок. Запропонувати рекомендації щодо уникнення таких помилок в усному і писемному мовленні.

У травні 1996 року в Державному музеї літератури України відкрилась постійно діюча виставка „Українська культура в діаспорі”. На виставці представлені твори найбільш талановитіших художників, зокрема родини Кричевських. Один із виступаючих відзначив, що твори мають велике значення для історії та мистецтва. Адже багаточисленні з них були колись подаровані авторами членам своєї ж родини. Це, зокрема, акварелі, написані самою Катрусєю та її батьком – Васильом Васильовичом Кричевським у 1943 році, перед від’їздом із окупованого Києва, а також витончені пейзажі визнаного в Європі майстра Миколи Кричевського – дядька пані Катруся, написані в Парижі та Венеції ще в 30-і роки минулого століття. Читаючи публіка може більш детально ознайомитися з біографією визнаної світом малюючої родини художників.

На виставці презентовані також і роботи ще однієї київської художниці – Олени Овчиннікової, яка народилася в Києві 1 жовтня 1935 року, а нині мешкає в Пітсбурзі, Пенсильванії, США. Пані Олена теж

походить з відомої київської мистецької династії. Її батько Василь Овчинніков – талановитий художник та музейник, який впродовж 42 років очолював Київський музей західного та східного мистецтва.

Роки Другої Світової війни Олена провела в евакуації, в Тюмені, а в 1945 році повернулася до Києва. Майже через десять років поступила до Київського художнього інституту. Сотруднічала із журналом „Всесвіт”. У 1990 році художниця зробила розпис інтер'єру готелю „Інтуріст”, створивши дві композиції в яскравому національному стилі – „Гопак” і „Кроков'як”. В 2001 році вона переїхала до США, але головною темою її творчості завжди залишалась Україна. „Мистецтво – це кардіограма суспільства”, – підкреслила пані Олена під час віртуального спілкування, організованого під час відкриття виставки.

Моделювання ситуації: Ви коректор. Наполягаєте на своїй позиції редагування тексту.

„Кінофестиваваль”

Мета: удосконалення мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів; активізація творчо-пошукової діяльності, розвиток умінь використовувати технічні засоби; формування медіакультури старшокласників, загальнокультурного рівня особистості.

Завдання: Створити фільми про видатних українських мовознавців (Павла Житецького, Бориса Грінченка, Олександра Потебню, Миколу Уманця, Михайла Максимовича, Юрія Шевельова та ін.).

Моделювання ситуації: Форма проведення рольової гри – кінофестиваль. Урочисте відкриття кінофестивалю „Видатні українські мовознавці”. Учні випробовували себе у ролі „кінематографістів”. Створювали фільми про видатних мовознавців, їх неоціненний внесок у царину української науки. Кожна творча група збирала інформацію, писала сценарій. Під імітацією „фільму” розуміли ілюстративний матеріал, дикторський супровід, музичне оформлення тощо. У групах були чітко розподілені ролі: звукооператори, сценаристи, режисер, диктори, актори та

ін. Кожна група презентувала свій фільм. Після презентації і демонстрації представники творчих груп відповідали на запитання глядачів. Обиралися ведучі та журі. За бажанням учні продовжували роботу над створенням фільмів у профільних гуртках.

Використання імітаційного моделювання ситуацій забезпечувало реалізацію можливостей позакласної роботи з української мови для вдосконалення мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів, сприяло активізації їхньої творчої і пізнавальної діяльності, підвищенню загального культурного рівня.

Протягом другого етапу дослідного навчання учні активно працювали над виконанням індивідуальних міні-проектів. Це дозволило їм навчитися здобувати інформацію з різних джерел самостійно, засвоювати та відтворювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності, через мову пізнавати світ, давати власну оцінку почутому або прочитаному [57].

Обираючи тему проекту, ми враховували виділені Н. Солодюк критерії використання методу проектів на уроках української мови в старших класах: наявність значущої в дослідницькому, творчому плані проблеми, що потребує інтегрованих знань, дослідницького пошуку для її розв'язання; практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів (випуск газети, альманаху тощо); структурування діяльності відповідно до класичних стадій проектування; використання дослідницьких методів (статистичних, спостережень тощо); визначення проблеми, завдань дослідження; висунення гіпотези, їх розв'язання; обговорення способів оформлення кінцевих результатів (презентацій, захистів тощо); можливість висунути нові проблеми дослідження; самостійна діяльність учнів (індивідуальна, парна, групова) [252].

Наведемо приклади міні-проектів, що відповідають такій характеристиці (за типологіями З. Бакум, О. Горошкіної, О. Киричук, Є. Полат, Н. Солодюк та ін.): за домінують діяльністю (дослідницькі, інформаційні, творчі); за

кількістю навчальних предметів, знання з яких будуть необхідні для створення проекту (монопредметні й інтегровані); за кількістю учасників (особистісні), за тривалістю виконання (міні-проекти); за характером партнерських взаємодій між учасниками (конкурсні):

1. Ці відомі невідомі розділові знаки (Презентація для учнів 9 класу).
2. Синоніми в нашому повсякденні (Міні-словник для учнів 5 класу).
3. Я хочу у Вас навчатися! (Збірник зразків ділових паперів для учнів 11 класу).
4. Краса навколо нас (Словник архітектурних термінів для учнів 8 класу).
5. Хочу говорити правильно (Відеоурок з теми „Помилки у вживанні дієприкметників” для учнів 7 класу).

На рисунках 3.3 – 3.4 продемонстровано приклади творчого міні-проекту „Я хочу вас навчити!“ (досвід кураторства), підготовленого учнями 10 – 11 класів для учнів середньої школи.

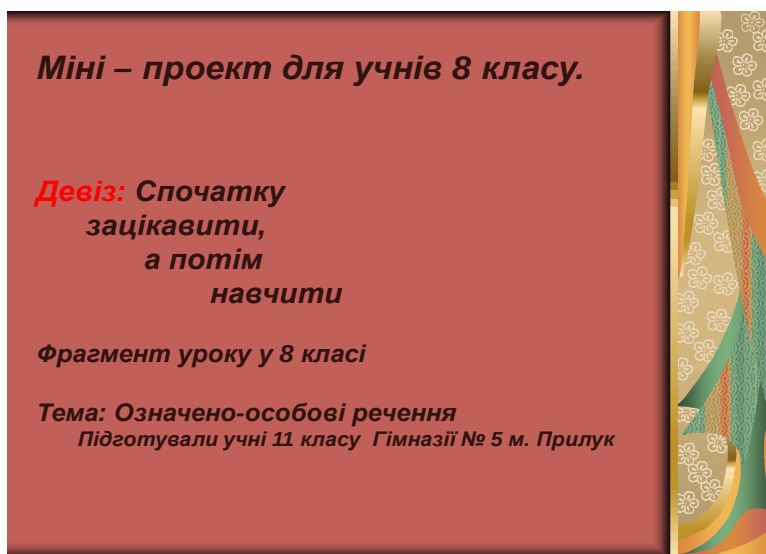

Рис. 3.3 Приклад презентації до уроку, проведеного учнями 11 класів на тему „Означено-особові речення” у 8 класі.

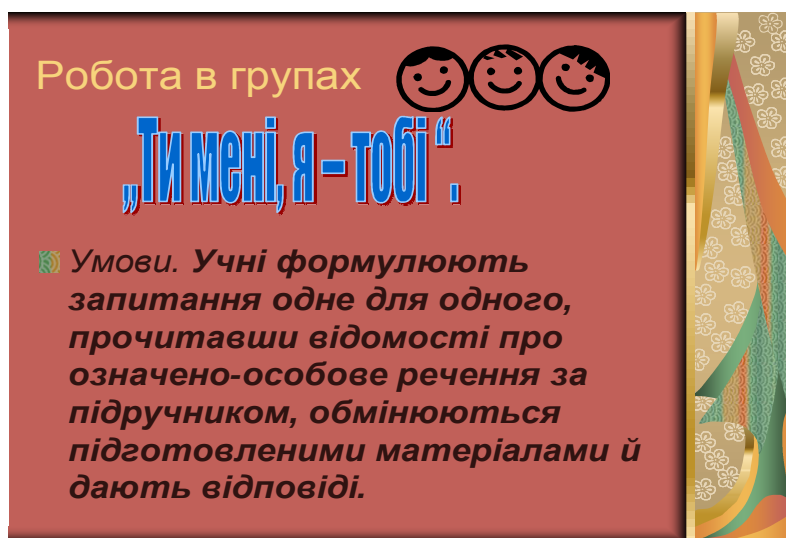

Рис.3.4 Приклад інтерактивної форми навчання „Робота в групах“, застосованої на уроці учнями профільних класів.

Оцінюючи підготовлений старшокласниками проект, учні враховували якість оформлення, досконалість змісту, нестандартність репрезентації інформації, її доступність. Конкурси-захисти проектів не лише давали змогу оцінити підготовлені учнями проекти, але й зацікавити позакласною роботою з української мови учнів 5 – 9 класів.

Протягом другого етапу продовжилася робота учнів над створення власного мовного портфолію. Ми не обмежували старшокласників у його змістовому наповненні, але рекомендували включити такі обов'язкові компоненти: словники (орфографічний, термінологічний, наголосів тощо), зразки текстів офіційно-ділового стилю, поради мовознавців стосовно вибору слів, морфологічних форм, синтаксичних конструкцій, словесного наголосу, стилістичних варіантів для висловлення думки, етикетні формули тощо. Крім пропонованих нами складників, мовні портфолію учнів містили презентації з української мови, професійно зорієнтовані тексти, перекладні словники, таблиці, схеми тощо.

Індивідуальна самотійна діяльність учнів здійснювалася в електронному навчальному курсі як додатковому ресурсі для реалізації ефективної позакласної роботи з української мови. Оскільки учні не мали досвіду дистанційного навчання, на позакласних заняття були проведені

консультації. Для педагогів, які брали участь в експерименті, розроблені методичні рекомендації. Після ідентифікації на сайті Київського університету імені Бориса Грінченка (<http://e-learning.kubg.edu.ua/course/view.php?id=2505>), учні мали змогу ознайомитися з робочим середовищем, структурою та видами навчальних ресурсів курсу „Українська мова”, рекомендованого для студентів університетського коледжу, учнів профільних класів, слухачів довшівської підготовки.

Програмний матеріал курсу розподілений за модулями, особливістю є використання засобів (відео-, аудіо, мультимедіа, презентацій, малюнків). Старшокласники є потенційними студентами, тому задля адаптації в університеті, вироблення готовності до подальшого професійно зорієнтованого навчання, ми вбачаємо доцільним подавати в курсі такі форми роботи, як лекції, семінарські й практичні завдання. Кожний модуль містить ресурс „Позакласна робота”, „Тестові завдання”, „Самостійна робота”, „Проектна робота” та ін. Передбачено різнопланові творчі завдання, форум для обговорення дискусійних питань з мовознавства, професійно зорієнтовані проблемні завдання з використанням музейного ресурсу. На рисунках 3.5 – 3.6 подано структуру запропонованого курсу „Українська мова”.

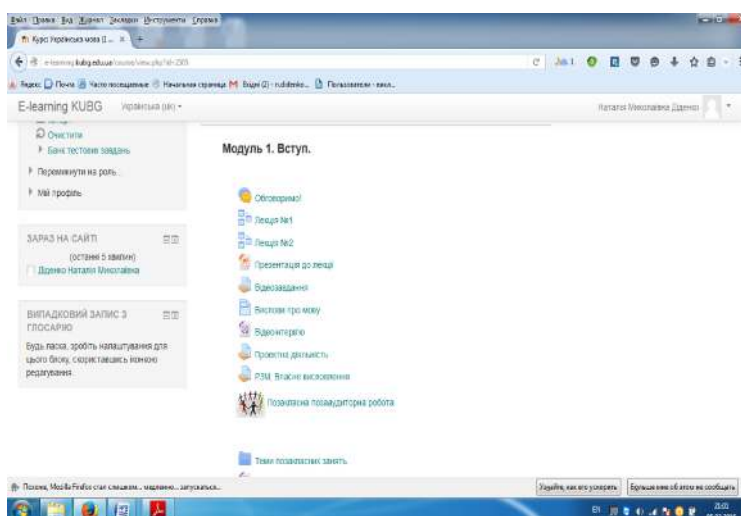

Рис. 3.5. Приклад структури модуля 1 дистанційного курсу „Українська мова для студентів коледжів, старшокласників, слухачів курсів довшівської підготовки”

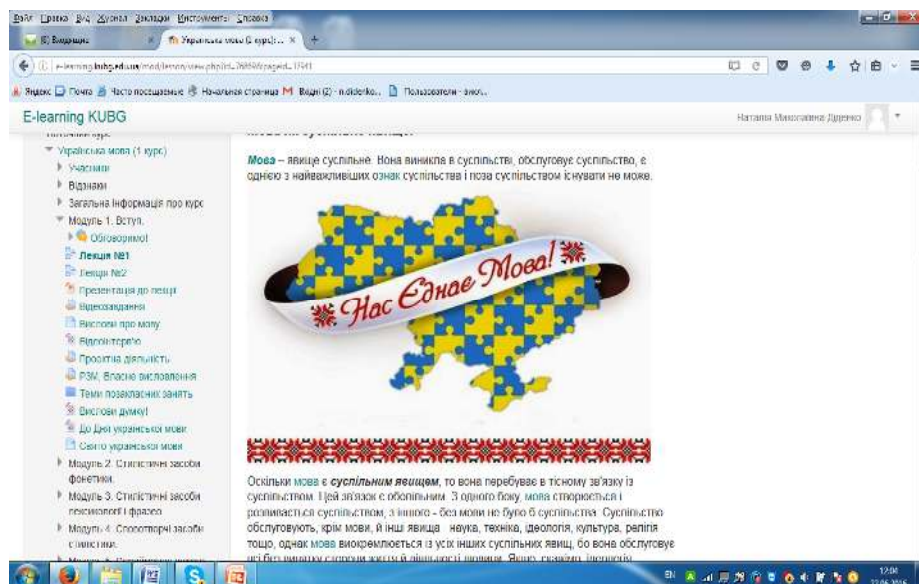

Рис. 3.6 Приклад лекції з електронного дистанційного курсу

Наведемо приклади деяких творчих завдань, що пропонували в дистанційному курсі в аспекті позакласної діяльності.

Складання власного висловлення на основі перегляду відеоматеріалу

Мета: закріпити знання про особливості публіцистичного стилю; розвивати писемне мовлення, навчати складати твори на основі емоційно-оцінного враження від перегляду відеоролика; виховувати патріотизм.

Методичні рекомендації: ознайомтеся з текстом диктанта, напишіть самодиктант, перевірте, оцініть свою роботу самостійно; перегляньте відеоролик, на основі вражень складіть власне висловлення у публіцистичному стилі, пригадайте структуру (теза, аргументи, приклад, висновок), за потреби скористайтесь допоміжною літературою (ресурс „Література”, „Глосарій”, „Додатковий матеріал”).

Форма подання: електронна (файли з результатами роботи завантажуйте у текстовому форматі Word (файл з розширенням .doc) або паперовий варіант.

1. Орфографічний тренінг. Напишіть диктант „Рідна мова”. Здійсніть самоперевірку.

Рідна мова

Мова - явище суспільне. Суспільство здорове, життєздатне, коли воно складається не з безликих індивідуумів, а з громадян, патріотів своєї землі. Патріотизм починається зі ставлення до своєї рідної мови. Об'єктивно поняття рідної мови виступає поряд з поняттями рідного дому, батьківської хати, материнського тепла, Вітчизни. Тобто мова сприймається не просто як засіб комунікації і навіть не тільки як знаряддя формування думок, а значно інтимніше – як одне з головних джерел, що відживляють патріотичні почуття, як рецептор духовного й емоційного життя людини.

Рідна мова є одним з тих засобів, за допомогою яких створюється соціальний механізм успадкування культури від покоління до покоління, тобто вироблення національної культурної традиції.

Мова єднає між собою представників певного народу в часі й просторі. Прилучення дитини до рідної мови – це входження її в суспільство, підключення до колективного розуму. Усвідомлення себе як особистості здійснюється через мову рідних людей, а тому протягом усього свого життя кожен сприймає цю першу мову в оточенні спогадів про батька й матір, братів і сестер, спогадів про рідний дім (За В. Русанівським).

2. Перегляньте відеоролик. Напишіть твір-роздум з тем „Наша сила в єдності” або „Моя рідна Україна”.

Творче завдання з використанням музейно-педагогічної технології

*Мета завдання:*уміти складати зв'язне висловлення, використовуючи стилістичні засоби фонетики; виховувати любов до рідного слова; підвищувати інтелектуальний рівень, повагу до національної мистецької культурної спадщини.

Методичні рекомендації: перейдіть до „Глосарію”, повторіть відомості протекст;складіть і запишіть висловлення про значення часу в житті сучасної молоді; використайте в тексті стилістичні засоби фонетики, важливо кілька

разів прочитати текст уголос, відредагуйте і надсилайте до навчального порталу.

Маятник

З дитинства слухали ми всі його „тік-так”, „тік-так”. І тепло було на душі, був спокій у серцях. Та якось посварились ми, зчинився кавардак: Одним потрібно лише „тік”, а інші хочуть „так”. Уліво тягнуть, хто за „тік”, управо, хто за „так”. Зламався маятник. Стоїть. Нема ні „тік”, ні „так” (В. Бучинський).

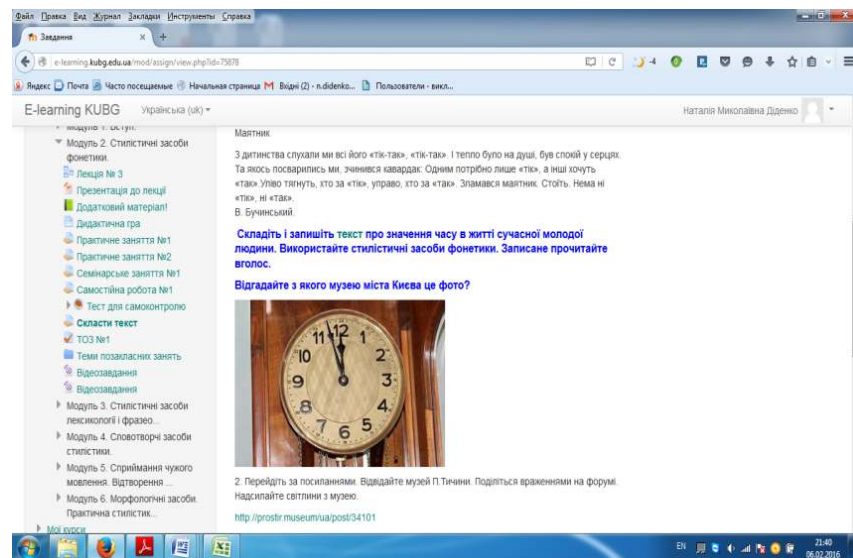

Рис. 3.7. Приклад творчого завдання, поданого в дистанційному курсі „Українська мова”

- Установіть з якого музею міста Києва це фото?
- У яких музеях вашого міста знаходяться цікаві експонати на вимірювання часу?
- Що ви знаєте про годинник на Дзвіниці Києво-Печерської лаври?
- Розробіть музейну карту щодо відвідання музеїв, у яких розміщені оригінальні годинники, що пов'язані з цікавими історіями.
- Перейдіть за посиланнями (<http://prostir.museum/ua/post/34101>).
- Відвідайте музей П. Тичини. Поділіться враженнями на форумі. Надсилайте світлини з музею.

Серед епізодичних форм позакласної роботи особлива увага в експериментальному навчанні надавалася підготовці до Міжнародного

конкурсу з української мови імені Петра Яцика, олімпіади з української мови, Міжнародного мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка, конкурсів-захистів дослідницьких робіт Малої академії наук, мовних турнірів та багатьох інших різноманітних конкурсів.

Були розроблені рекомендації для вчителів, які працювали в ЕК, з підвищення якості підготовки учнів до олімпіад і конкурсів, подавався перелік навчально-методичної літератури, мовних сайтів, учительських блогів.

Пропонували завдання, що відповідали сучасним вимогам до вивчення української мови у профільних класах. Результати виконання завдань оцінювали за критеріями, що безпосередньо вказувалися в кожному завданні.

Завдання першого етапу олімпіади вибудовували в такому форматі: тестові завдання закритої та відкритої форми, синтаксичний аналіз речення, редагування речень, тлумачення фразеологізмів, виправлення помилок, вибір нормативної форми, творча робота тощо. Подаємо приклади завдань у додатках (Див. Додаток)

Наведемо приклади деяких завдань:

10 клас

1. *Підтримайте або спростуйте думку Григора Тютюнника: „Все можна виправдати високою метою – та тільки не порожнечу душі”.*

Сформулюйте тезу, наведіть аргументи, приклади, сформулюйте висновки. Обсяг роботи – 1 сторінка.

2. *Розкрийте лексичне значення термінів. Поясніть відмінність між цими поняттями.*

Культура мови –

Культура мовлення –

3. *Витлумачте значення фразеологізмів, назвіть походження кожного.*

Лаври Герострата –

Осідлати Пегаса –

Каліф на годину –

11 клас

1. Підтримайте або спростуйте думку Григорія Сковороди: „З усіх утрат втрата часу найтяжча□.

Сформулюйте тезу, наведіть аргументи, приклади, сформулюйте висновки. Обсяг роботи – 1,5 сторінки.

2. Доберіть до наведених фразеологізмів можливі фразеологізми-синоніми та фразеологізми-антоніми. Поясніть походження першого виразу. Складіть речення з одним на вибір, підкресліть члени речення.

Рукою подати; хоч греблю гати; хоч у рамку вправ; мати зуб; ходити гоголем.

3. Визначте рід іменників. Підкресліть іменник, що має паралельну форму роду.

Лауреат, есперанто, какаду, сирота, професор, фламінго, Міссісіпі, МОН України, фальш, аташе, Батумі, гінді, резюме, торнадо, боржомі, авеню, івасі, ГЕС, цеце, харчо, салямі, розкіш, накуп, тюль, колібрі, листоноша, Гаїті, кімоно, Дніпро.

З метою активізації форм позакласної роботи під час цього етапу дослідного навчання проводився перший етап Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської й студентської молоді імені Тараса Шевченка. Завдання розробляли відповідно до Положення МОН України про конкурс.

Обсяг завдань і рівень складності були зорієнтовані на нестандартність і оригінальність мислення, логічну аргументацію, невичерпність словникового запасу, розуміння проблеми, уміння добирати аргументи, приклади, систематизувати знання про життєвий і творчий шлях Тараса Шевченка.

Наводимо зразки завдань у 10 класі.

1. Як ви думаєте, у чому полягає секрет геніальності Тараса Шевченка?

8 балів.

2. Висловіть враження від екскурсії в музей Тараса Шевченка. Уведіть опис експонатів.

3. Напишіть твір-роздум з теми „Місце Тараса Шевченка в моєму житті□.

12 балів

4. Запишіть шість афоризмів з творів Тараса Шевченка. Розкрийте їх значення. Чи є відмінність між фразеологізмами та крилатими висловами? Назвіть джерела української фразеології.

6 балів

5. Установіть відповідність між реченням та його характерною ознакою. З яких творів подані речення? (назвіть чотири твори)

1. В далекій дорозі найду або долю, або за Дніпром ляжу головою (Т. Шевченко).	А Просте, ускладнене однорідними підметами
2. Летим. Дивлюся, аж світає (Т. Шевченко).	Б Безсполучникове складне речення
3. Осталися сиротами старий батько й мати (Т. Шевченко).	В Складносурядне речення
4. Дунув вітер – і сліду не стало (Т. Шевченко).	Г Просте, ускладнене звертаннями
5. Остався я, та не сиротою, а з тобою, молодію, раю мій, покою, моя зоре досвітня, єдина думо пречистая! (Т. Шевченко).	Г Означено-особове
	Д Безособове

Відповідь: 1 – Г; 2 – Д; 3 – А; 4 – В; 5 – Г; „Гайдамаки□. 2. „Сон□. 3. „Катерина□. 4. „Катерина□. 5. „Невольник□.

Зразки завдань для 11 класу

1. Напишіть публіцистичний нарис про Тараса Шевченка „Чи тільки поет?...□

10 балів

2. Прочитайте текст. Висловіть свою думку щодо „спільної мови“. Чи є на сьогодні мова, подібна до тієї, яку хотів створити Тарас Шевченко? Обґрунтуйте правила вживання розділових знаків при цитаті в поданому тексті. Наведіть власні приклади.

Тарас Шевченко як творець літературної української мови шанобливо ставився й до інших мов. Згадаймо думку, висловлену в посланні, що стала афоризмом:

*Не дуріте самі себе,
Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь.*

За свідченням сучасників, він вільно володів польською, до талановитого негра Айру Олдріджа звертався англійською. Російською мовою написані його повісті та „Щоденник“.

Під час перебування в Петербурзі, за спогадами І. Тургенєва, Шевченко „не на жарт став носитися з думкою створити щось нове, небувале, для нього одного можливе...: поему такою мовою, яка б була однаково зрозумілою і росіянину, і малоросу...“. І. Тургенєв навіть стверджував, що чув початок поеми від самого поета, однак літературний експеримент створити „спільну мову“ не вдався.

7 балів.

3. Назвіть художні засоби, використані в поетичних текстах. Обґрунтуйте, з якою метою їх використовує автор. Укажіть текст фольклорного походження, ускладнений додатковими морфемами. Розкрийте поняття морфеми.

1) „*Ти все дала, тільки долі, // Долі дати не хочеш!*“ („Мар’яна Черниця“).

2) „*Минало літо, мина осінь, // Мина сьомий місяць*“ („Титарівна“).

3) „*Вітер віє-повіває, // По полю гуляє*“ („Перебендя“).

6 балів

4. Розставте пропущені розділові знаки в запропонованому уривку з послання Т. Г. Шевченка. З якого твору уривок? Назвіть історію написання та провідні мотиви. Зробіть повний фонетичний розбір підкресленого слова.

Б'ють пороги місяць сходить

Як і перше сходив...

Нема Січі пропав і той

Хто всім верховодив

Нема Січі очерети

У Дніпра питають:

Де-то наші діти ділись

Де вони гуляють

Чайка скиглить літаючи

Мов за дітьми плаче

Сонце гріє вітер віє

На степу козачім.

8 балів

Для вироблення вмінь і навичок швидко орієнтуватися у змісті завдання, конструювати логічно завершену правильну відповідь, проводили позакласні заняття для учнів ЕК, під час яких старшокласники виконували вправи підвищеної складності, індивідуальні тестові завдання, розроблені в ЕНК „Українська мова” на платформі Moodle. Наприклад:

Складання карт-інструктажів

Мета: вчитися складати карти-інструктажі, долучатися до мистецтва писанкарства, виховувати повагу до традицій і звичаїв рідної країни.

Методичні вказівки: перегляньте відео, складіть карту-інструкцію, відредагуйте текст, навчіться писати писанки, напишіть сценарій свята Писанки для учнів 3 чи 5 класу вашої школи.

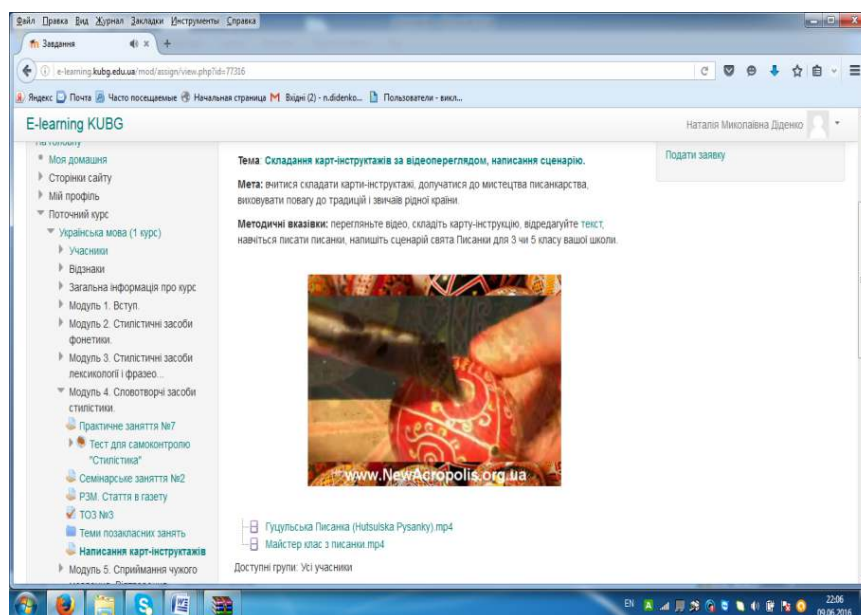

Рис. 3.8. Відеоматеріал „Традиції писанкарства”

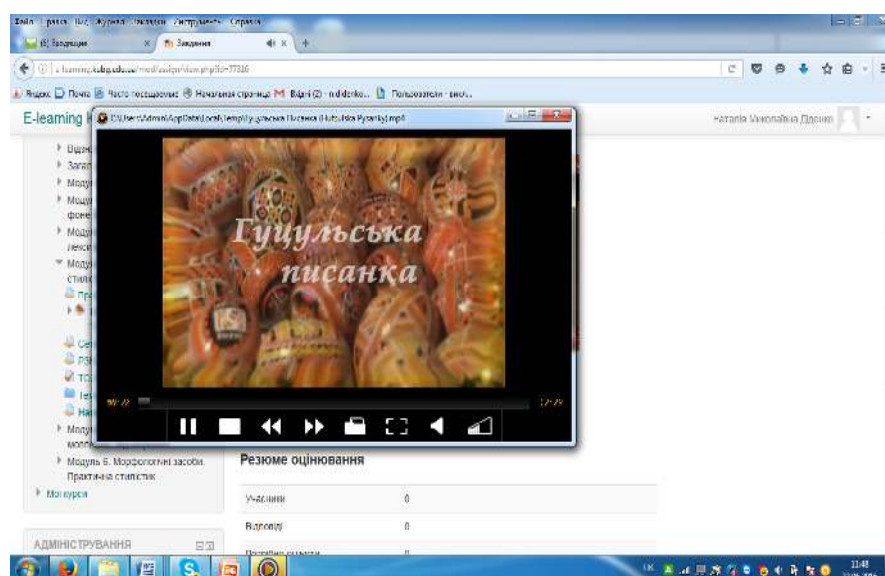

Рис. 3.9. Відеопрезентація „Гуцульська писанка“

За бажанням здібні старшокласники могли долучатися до науково-дослідницької діяльності в системі функціонування територіальних відділень Малої академії наук (МАН). Така активна форма позакласної роботи з української мови сприяла розвитку творчого потенціалу, активності в самостійній діяльності, реалізації прагнення до наукового пошуку, набуття дослідницьких умінь, тому під час дослідного навчання ми надавали особливого значення участі в конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт

МАН, зважаючи на високий рівень навчальних можливостей учнів профільних класів та специфіку роботи.

Формування науково-дослідницьких умінь в ЕК мало комплексний характер, попередньо проводилася позакласна робота на різних етапах навчальної діяльності: створення колективних дослідницьких проєктів; творчих проєктів з використанням музейного ресурсу; проведення лінгвістичних експериментів; лінгвістичні дослідження; спостереження на основі музейних експонатів; виконання завдань на аналіз, синтез, зіставлення, пояснення, узагальнення, систематизацію, застосування гіпотези; написання рефератів; проведення занять у наукових гуртках, музейних, філософських; науково-практичні конференцій, семінари; наукові читання; віртуальні дослідницькі змагання; навчальні екскурсії; індивідуальні заняття та консультації з написання науково-дослідницьких робіт МАН.

Діяльність учителя – наукового керівника і учня – слухача МАН переходила у формат партнерських відносин і була скерована на спільну роботу у формулюванні гіпотез, аналізів синтезі мовних явищ, логічному викладі думок, завершеності, умотивованості структури, стилістичної грамотності, при цьому ми передбачали надважливе: збереження емоційного захоплення, бажання займатися науково-дослідницькою діяльністю, мотивацію до поглибленого вивчення української мови, набуття практичного досвіду.

Організація науково-дослідницької роботи МАН з учнями ЕК реалізовувалася за розробленою схемою: відбір найбільш талановитих учнів на основі проведення тестування; вивчення релевантних умов (медична, психологічна, педагогічна діагностики); добровільний вияв участі в науково-дослідницькій роботі (анкетування); відбір тематики дослідження; складання детального плану; проведення дослідження за обраною темою; розроблення структури науково-дослідної роботи, оформлення; складання мультимедійної презентації та плану захисту; конкурс-захист (Див. рис. 3.10).

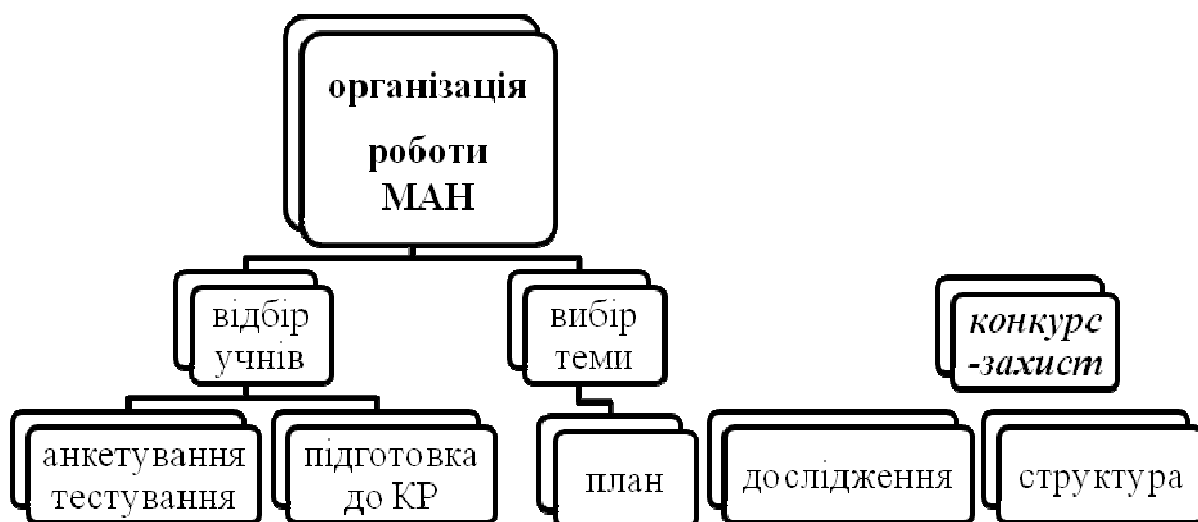

Рис. 3.10. Схема організації науково-дослідницької роботи МАН

За умови вивчення релевантних умов (доцільних у цьому освітньому середовищі для проведення дослідницької діяльності) на основі психологічної (консультації психолога) і педагогічної (рівень інтелектуального розвитку, знань, умінь і навичок) діагностики та шляхом проведення індивідуальної роботи з учнями в ЕК, учителі надавали допомогу у визначенні теми дослідження, його практичного аспекту, у пошуку джерел інформації, постановці завдань, складанні плану, при цьому зберігали самостійний вияв старшокласників у науково-дослідницькій роботі. Запропоновані теми учнівських науково-дослідницьких робіт у програмі позакласної роботи мали містити елемент новизни, відображати проблеми сучасної науки і практики, бути актуальними, наприклад:

1. Лексичні особливості сучасної реклами.
2. Засилля суржику в сучасній школі.
3. Ономастика роману Ліни Костенко „Записки українського самашедшого”.
4. Особливості розвитку риторичних традицій в Україні.
5. Використання лексичних одиниць у текстах сакрального стилю.
6. Особливості епістолярного стилю Павла Тичини (на матеріалі

музейного архіву).

7. Роль стилістичних фігур у художньому тексті на прикладі творів О. Забужко.

8. Сакральний стиль у мережі Інтернет.

9. Лексика конфесійного стилю: перифрази, алегорії, метафори.

10. Взаємодія конфесійного і художніх стилів сучасної української мови.

11. Архаїзми в церковнослов'янській спадщині (на матеріалах музеїв Книги, Києво-Печерської лаври, Національного музею України м. Києва).

12. Особливості епістолярного жанру в електронній кореспонденції.

13. Культура мовлення в електронній кореспонденції.

14. Засоби емоційної виразності в публіцистичному стилі.

15. Структурно-семантичні особливості оберегової лексики.

Написання науково-дослідницької роботи – обов'язкова умова участі в конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт МАН, якому передуює етап перевірки сформованості мовних і правописних умінь і навичок учнів. Зважаючи на це, передбачалося самостійне виконання тестових завдань, запропонованих в електронному навчальному курсі ЕНК „Українська мова”. Подаємо деякі зразки таких завдань.

1. Правильно підкреслено наголошені голосні в усіх словах рядка

А своя, квартал, вірші, урочисто, мережа

Б центнер, разом, течія, котрий, жалюзі

В решето, сторінки, черговий, цемент, олень

Г засуха, усього, фольга, листопад, рукопис

2. На перший склад падає наголос в усіх словах рядка

А подруга, вітчим, торти, нести

Б урочисто, ненависть, каталог, занесло

В фартух, чарівний, дочка, оптовий

Г циган, запонка, дощечка, випадок

3. Лексичну помилку допущено в рядку

А перелік запитань, брати участь, вірно кохати

Б небезпечний поворот, трапляються недоліки, завдати шкоди

В заказний лист, доказувати думку, підбивати підсумки

Г сказати зайве, вступати до ліцею, книжковий магазин

4. До жодної з відмін не належать усі іменники в рядку

А пюре, тюль, Сочі, молоко, слоненя

Б кобзар, святкування, двері, цуценя

В метро, дощі, маестро, путасу

Г Карпати, ножиці, Сергієнко Соломія, резюме

5. Правильно підкреслені головні члени речення

А Зберігати – продовжувати акцію творення.

Б Істина є добром інтелекту.

В Насіння лихих справ – лихі думки.

Г Ті, що говорять правду, вважаються ненависними.

Г Є дві дії у мужності – терпіти і нападати.

6. Складнопідрядним реченням, з послідовною підрядністю є

А Матері розказувать не треба, як душа світліє перед днем в хаті, щоприв'язана до неба світанковим маминим вогнем (С. Чернілевський).

Б Знайшлися забуті слова, і птахи повернулись, і мудрість лежить біля ніг, як покірна змія (А. Шкляр).

В Люблю вночі на небеса дивитись, коли зірки, немов бджолиний рій, поблискують крильми і повен мрій виходить місяць, як прадавній витязь (Д. Павличко).

Г Там десь моя вітчизна неземна, де пахнуть зорі, ніби євшан-зілля, в сивинах сяйва мріє далина (Д. Павличко).

Відповіді: 1 – В; 2 – Г; 3 – В; 4 – Г; 5 – Б; 6 – А.

Однією з ефективних форм позакласної роботи з української мови протягом другого етапу дослідного навчання виявилися заочні (віртуальні) екскурсії, зокрема до музею книги і друкарства. Підготовка до екскурсії проходила в кілька етапів:

1. Визначення мети і завдань екскурсії.
2. Вибір теми.
3. Добір літератури й упорядкування бібліографії.
4. Визначення джерел екскурсійного матеріалу. Знайомство з експозиціями і фондами музеїв з теми.
5. Добір і вивчення екскурсійних об'єктів.
6. Складання маршруту екскурсії.
7. Підготовка контрольного тексту екскурсії.
9. Комплектування „портфеля екскурсовода”.
10. Складання індивідуального тексту екскурсії.

Під час розробки кожного з етапів необхідно дотримуватися певних вимог, котрі впливають на ефективність екскурсії [235].

Учням пропонували виконати роль екскурсоводів, зауважимо, що тему екскурсії обирали залежно від профілю навчання. Наприклад, учні, які вивчали українську мову за рівнем „Стандарт”, розповідали про виникнення друкарства в Україні, ознайомили з особливостями друкарського обладнання, простежили, як змінилася термінологія, пов'язана з процесом друкування. Інформацію про історичні події, пов'язані з виникненням друкарства, про перші книги містили розповіді учнів, які навчалися за академічним рівнем. Учні-філологи простежили, як з часом змінювався шрифт, розділові знаки, виклад інформації в стародруках. Особливе зацікавлення викликали розповіді екскурсоводів залу „Особистості” про Івана Федорова, Костянтина Острозького, Павла Домжива, Люткевича-Телиці та Кирила Транквіліона-Ставровецького.

Під час третього етапу (узагальнювального) дослідного навчання були використані наукові семінари, проекти, конференції за різною тематикою, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, що відіграють важливу роль в удосконаленні мовної і мовленнєвої компетентностей учнів, розвитку інтелектуальних здібностей, формуванні науково-пошукових умінь і навичок, готовності до вибору майбутньої професії. Увага була приділена

індивідуальній формі позакласної роботи, зокрема виконанню тестових завдань для самоперевірки у форматі електронного дистанційного курсу. Така робота сприяла закріпленню знань, умінь і навичок з мови, готовності до участі в олімпіадах та конкурсах, а також сприяла належній підготовці до ЗНО учнів 11 класів.

Упровадження розробленої методики позакласної роботи у процесі профільного навчання дало змогу створити організовану систему, що містила методичні рекомендації для вчителів, авторську програму позакласної роботи для учнів профільних класів, розроблений електронний дистанційний курс на платформі Moodle, додаткові навчальні матеріали (підручники, посібники, словники, інтернет-посилання, комплекс вправ і завдань), засоби інформаційної підтримки, комплекс контрольних тестових завдань, музейну карту із зазначенням використаного музейного середовища в аспекті музейно-педагогічних технологій, сценарії позакласних заходів, орієнтовний план тижня української мови, теми учнівських наукових робіт МАН.

Отже, у процесі дослідного навчання розроблено й апробовано методику позакласної роботи у профільних класах.

3.3. Аналіз результатів формувального етапу педагогічного експерименту

Завершенням упровадження експериментальної методики організації позакласної роботи з української мови у профільних класах стала перевірка її результатів. Оскільки реалізація дослідного навчання за експериментальною методикою позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання проводилася в три етапи, аналіз результатів будемо подавати поетапно.

Наприкінці кожного етапу експериментального навчання проводили контрольні зрізові роботи задля перевірки ефективності запропонованої методики й визначення стану сформованості мовних і мовленнєвих умінь і

навичокучнів профільної школи у позакласній роботі.

З метою порівняння результатів у контрольних і експериментальних класах проводилися одночасно контрольні зрізові роботи, мета яких в експериментальних класах полягала в перевірці впливу експериментальної методики позакласної роботи на формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів профільної школи.

Крім підсумкових контрольних зрізів, на всіх етапах формувального експерименту проводили поточні та проміжні діагностичні зрізи, основними функціями яких були:

- інформаційна (інформація про якість пропонованих технологій, результативність дослідного навчання);
- корекційна (аналіз проміжних результатів, відстеження динаміки сформованості мовної і мовленнєвої компетентностей учнів профільної школи, корекція ефективності розробленої методики);
- мотиваційна (зростання мотивації до саморозвитку, самонавчання, самоаналізу, самооцінки результатів навчання у процесі позакласної діяльності).

Рівні сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів профільної школи у позакласній роботі визначали за критеріями, поданими в другому розділі (див. підрозділ 2.2), оцінювання здійснювали за дванадцятибальною системою, при цьому види і складність завдань у ЕК і КК були тотожними.

Завдання першого контрольного зрізу формувального експерименту не відрізнялися суттєво від пропонованих під час проведення констатувального зрізу: перевірка рівня фонологічних, орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних, граматичних, лексичних, стилістичних знань і вмінь, володіння нормами усного і писемного мовлення, на основі яких формуються мовні і мовленнєві вміння і навички учнів профільної школи.

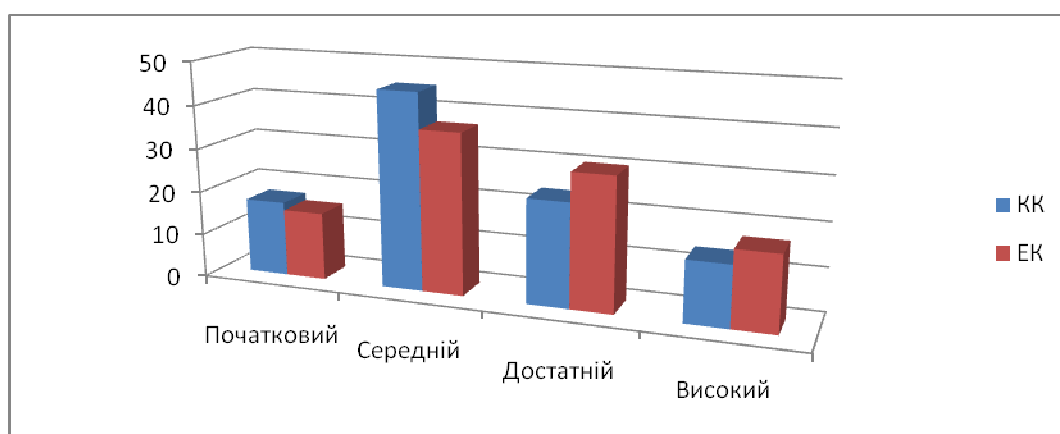
Підсумковий контрольний зріз запропонували учням 10 класів, серед яких 3 визначені як експериментальні (ЕК) за кількістю 60 осіб, а 3 – як

контрольні (КК) за кількістю 64 особи, а також учням 11 класів, серед яких визначили 3 контрольних (КК) за кількістю 58 осіб і 3 – експериментальних (ЕК) класів за кількістю 62 особи. Загальна кількість учнів 10 – 11 класів, які писали підсумкові контрольні роботи – 244. Подаємо кількісний аналіз результатів контрольного підсумкового зрізу в контрольних та експериментальних класах на першому етапі формувального експерименту в таблиці 3.1. Якість виконання завдань в учнів експериментальних класів виявилася вищою, ніж в учнів контрольних класів.

Таблиця 3.1

Середні показники рівнів сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок у позакласній роботі після першого етапу дослідного навчання

Рівні	КК (122 учні)		ЕК (122 учні)	
	<i>Кількість учнів</i>	<i>Відсоток від загальної вибірки (%)</i>	<i>Кількість учнів</i>	<i>Відсоток від загальної вибірки (%)</i>
Початковий	21	17,2	19	15,5
Середній	55	45	45	36,8
Достатній	29	23,7	37	30,3
Високий	17	13,9	21	17,2

Діаграма 3.1. Результати діагностування після I етапу навчання

За даними, наведеними в таблиці 3.1 і на діаграмі 3.1, робимо висновок про якісне виконання завдань контрольного зрізу учнями ЕК на першому етапі дослідного навчання, на відміну від результатів констатувального зрізу, що свідчить про ефективність методики організації позакласної роботи на першому етапі дослідного навчання, а отже, підвищення рівня сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок у процесі профільного навчання.

Оскільки особливістю профільного навчання є тісний зв'язок між процесами вивчення мови і широким використанням у практичній діяльності та різноманітних ситуаціях спілкування, діагностичний зріз після другого (основного) етапу дослідного навчання передбачав виконання більш складних завдань, орієнтованих на професійну освіту: поглиблені відомості з мови, мовознавства як науки, про провідних вітчизняних лінгвістів, їх праці, використання багатств сучасної літературної мови в усному та писемному мовленні тощо [274].

Оцінювали творчий підхід, вільне володіння виражальними мовними засобами, стилями, жанрами, усіма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), готовність до подальшого професійно зорієнтованого навчання, спроможність до самооцінки, індивідуальний підхід до виконання завдань.

Подаємо зразки завдань контрольного зрізу для 10 – 11 класів.

10 клас

1. Поставте наголоси в поданих словах: *вітчим, русло, олень, фольга, вишиваний, черговий, фаховий, ненавидіти, довести, каталог, квартал, апостроф, вірші, заняття, бородавка, течія, кулінарія, фартух, форзац, сторінки.*

Як би ви пояснили правила наголошування слів своєму однокласникові? За яким словником запропонували б з'ясувати правильне наголошування?

2. Складіть діалог між працівником редакції видавництва про можливість улаштування на роботу *кур'єром* або розповсюджувачем рекламних листів на неповний робочий день (телефонна розмова). Поясніть

лексичне і граматичне значення виділеного слова, затранскрибуйте.

3. Напишіть привітання і побажання зі святом.

4. Запропонуйте тему лінгвістичної дискусії. Напишіть методичні поради до її проведення. Поясніть значення слів *дискусія*, *лінгвістика*, у яких стилях найчастіше можемо їх уживати?

5. Доповніть перелік професій, суміжних з філологією: *журналіст, коректор, репетитор, копірайтер...* . Поясніть лексичне значення підкресленого слова. Складіть невеликий словник професіоналізмів з філологічного фаху (5 – 7 слів).

11 клас

1. Поширте речення різними мовними засобами. Виконайте синтаксичний аналіз останнього доповненого речення, проаналізуйте засоби виразності, назвіть частини мови.

- 1) А. О. Білецький володів.
- 2) Знання з теорії мовознавства.
- 3) Мовні норми відображають.
- 4) Цікавий лінгвістичний матеріал із етимології.
- 5) Словник розрахований на користувачів.
- 6) Іноді виникають труднощі як правильно писати.

2. Відредагуйте. Складіть план агітаційного виступу „Шляхи подолання помилок у мовленні”.

- 1) Перш усього опануйте український алфавіт.
- 2) Однокласник пропустив урок із-за хвороби.
- 3) Вийшовши з квартири, мене охопила радість.
- 4) У цьому творі відтворено події Помаранчевої революції.
- 5) Її бабуся померла, коли їй було 15 років.
- 6) Марисю постійно мучила головна біль.

3. Сформулюйте кілька порад ораторові. Напишіть повідомлення (до 100 слів) на одну з тем: „Сучасні пріоритети”, „Сучасні перспективи філології як фаху”.

4. Проаналізуйте один із мовних сайтів, який ви використовуєте під час підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. Чим він вам подобається? Висловіть думку. Складіть невелику замітку в шкільну газету „Чи можна інтернет вважати досконалим засобом навчання?”.

5. Доберіть назву газети чи журналу з мовознавства. Запропонуйте тематичні рубрики, назви, жанри. Опишіть макет першої сторінки.

За результатами якісного аналізу контрольного зрізу учні 10 – 11 експериментальних класів мають вищий рівень сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок.

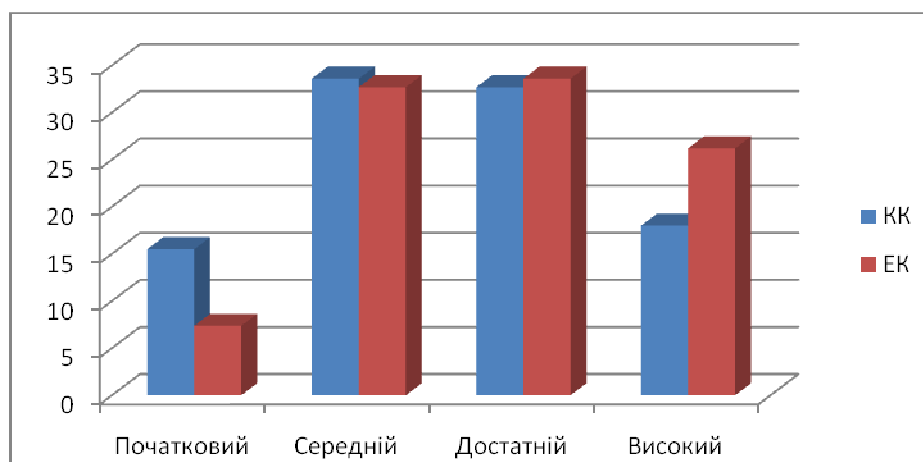
Проаналізуємо відповіді учнів контрольних та експериментальних класів. У відповідях на перше запитання учні КК (10 класів) допускалися помилок у наголошуванні слів, викликали труднощі у формулюванні пояснення цих правил, 3 % учнів не змогли правильно назвати словники. Виникали труднощі і в складанні діалогів, пунктуаційному оформленні (2 запитання). Учні ЕК менше допускали лексичних і граматичних помилок, майже всі змогли пояснити лексичне значення слова. Різниця високого рівня між ЕК і КК становила 8,2 %.

Під час написання повідомлення одинадцятикласники КК припустилися значних помилок у мовному оформленні, виявлено необізнаність учнів з професіями, низький рівень риторичних умінь і навичок, на відміну від учнів ЕК (15,5 %). Завдання 4 і 5 вимагали від старшокласників творчого мислення, знання стилістики, жанрів писемного мовлення. Учням КК було складно створити рубрики до фахового журналу, що свідчить про необізнаність із мовними сайтами, філологічними виданнями, посібниками.

Середні показники рівнів сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок у позакласній роботі після другого етапу дослідного навчання подаємо в таблиці 3.2. і на діаграмі 3.2.

Середні показники рівнів сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок у позакласній роботі після другого етапу дослідного навчання

Рівні	КК (122 учні)		ЕК (122 учні)	
	<i>Кількість учнів</i>	<i>Відсоток від загальної вибірки (%)</i>	<i>Кількість учнів</i>	<i>Відсоток від загальної вибірки (%)</i>
Початковий	19	15,5	9	7,37
Середній	41	33,6	40	32,7
Достатній	40	32,7	41	33,6
Високий	22	18	32	26,2

Діаграма 3.2. Результати діагностування після II етапу дослідного навчання

Загальний рівень сформованості мовної особистості в позакласній роботі після завершення другого етапу дослідного навчання підвищився в ЕК, що дало підстави продовжувати дослідне навчання за запропонованою методикою на наступному етапі експерименту.

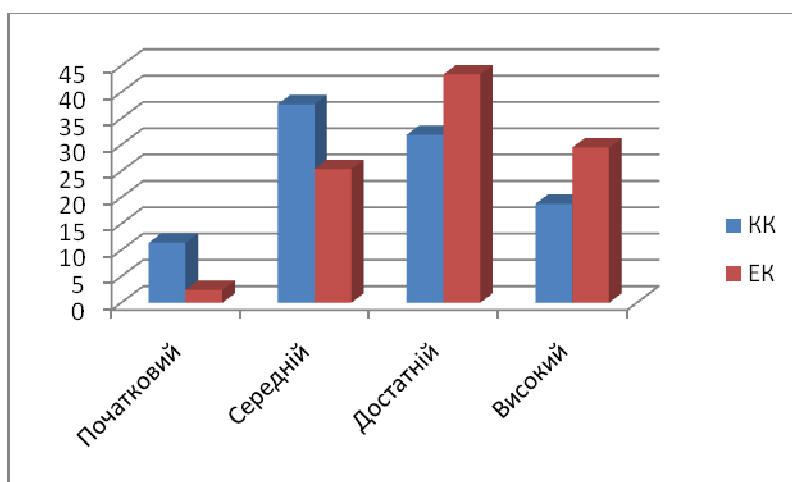
На третьому (узагальнювальному) етапі проводився повторний контрольний зріз знань за аналогічною методикою, але завдання охоплювали матеріал, вивчений упродовж усього формувального етапу експерименту. Окрім цього, як і на попередніх етапах дослідного навчання, проводилися проміжні зрізи, анкетування, бесіди, комплексні контрольні роботи,

виконання тестових робіт у дистанційному курсі, що дало змогу переконатися в проведенні цілісного детального діагностування рівнів сформованості показників визначених нами критеріїв. Інформацію про рівень сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів після третього етапу формувального експерименту подано в таблиці 3.3. і на діаграмі 3.3.

Таблиця 3.3

Середні показники рівнів сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок у позакласній роботі після третього етапу дослідного навчання

Рівні	КК (122 учні)		ЕК (122 учні)	
	<i>Кількість учнів</i>	<i>Відсоток від загальної вибірки (%)</i>	<i>Кількість учнів</i>	<i>Відсоток від загальної вибірки (%)</i>
Початковий	14	11,4	2	2,45
Середній	46	37,7	31	25,4
Достатній	39	31,9	53	43,4
Високий	23	18,8	36	29,5

Діаграма 3.3. Результати діагностування після III етапу дослідного навчання

Аналіз результатів підсумкового контрольного зрізу дає підстави стверджувати про позитивні зрушення у формуванні мовних і мовленнєвих умінь і навичок старшокласників шляхом проведення конструктивної

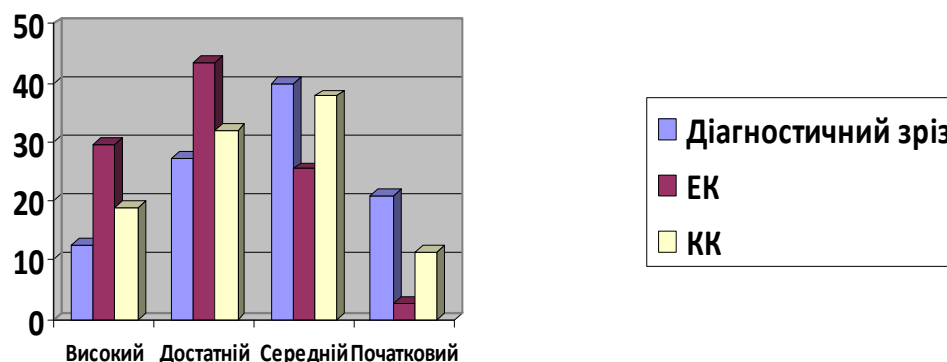
позакласної роботи за розробленою методикою. Загальний відсоток учнів, які виконали контрольні завдання на високому рівні в експериментальних класах становить – 29,5 %, а в контрольних – 18,8 %, на низькому рівні різниця в експериментальних класах становить 8,95 %.

Порівняльну характеристику визначених рівнів сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів профільних класів до початку експерименту і після його проведення продемонстровано в таблиці 3.4 і на діаграмі 3.4.

Таблиця 3.4

Результати порівняльного аналізу в %

Види робіт	Рівні сформованості навчальних досягнень							
	<i>Початковий</i>		<i>Середній</i>		<i>Достатній</i>		<i>Високий</i>	
Констатувальний зріз	20,8%		39,9%		27,1%		12,6%	
Контрольний зріз після I етапу експерименту	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК
	17,2%	15,5%	45%	36,8%	23,7%	30,3%	13,9%	17,2%
Контрольний зріз після II етапу експерименту	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК
	15,5%	7,37%	33,6%	32,7%	32,7%	33,6%	18%	26,2%
Контрольний зріз після III етапу експерименту	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК
	11,4%	2,45%	37,7%	25,4%	31,9%	43,4%	18,8%	29,5%

Діаграма 3.4. Порівняльна характеристика рівнів сформованості мовної і мовленнєвої компетентностей до початку експерименту і після завершення

Результати діагностування засвідчили, що на першому етапі експерименту (констатувальному) характер показників навчальних досягнень має однакову спрямованість у контрольних і експериментальних класах, а після впровадження розробленої методики позакласної роботи рівні сформованості показників експериментальних класів були вищі за всіма компонентами порівняно з контрольними класами у середньому на 10,7 %.

Одержані результати експериментального навчання дають підстави стверджувати, що запропонована методика організації позакласної роботи у процесі профільного навчання є доцільною і ефективною.

Проведений експеримент підтвердив наше припущення, що організована позакласна робота з української мови у профільних класах стане результативною за таких умов: формування в учнів стійкої мотивації до навчально-пізнавальної діяльності з української мови під час позакласної діяльності; урахування обраного учнями профілю навчання у процесі вибору змісту позакласної роботи, зокрема тематики занять, дидактичного матеріалу, напряму науково-дослідної роботи; інтеграції змісту уроків української мови і позакласних занять; оптимального взаємозалежного використання традиційних та інноваційних форм, методів і прийомів позакласної роботи; використання потенціалу музейно-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Експериментом встановлено, що розроблена і впроваджена методика організації позакласної роботи у профільних класах зумовила підвищення загального рівня мотивації до поглибленого вивчення української мови, забезпечила оволодіння учнями культурою спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності і формування вмінь аналізувати й продукувати тексти різної жанрово-стильової належності відповідно до комунікативної ситуації, сприяла розвитку мовного чуття.

Доведено, що можливість проводити комплексну позакласну роботу з української мови за змішаною системою (поєднання традиційних і інноваційних технологій позакласної діяльності) позитивно позначається на формуванні мовної і мовленнєвої компетентностей учнів старших класів профільної школи.

Висновки до третього розділу

Ефективна реалізація експериментальної методики залежала від вибору спеціальних принципів, форм, методів, інноваційних педагогічних технологій. Були враховані сучасні лінгводидактичні підходи до вивчення української мови у процесі профільного навчання: компетентнісний, особистісно зорієнтований, діяльнісний.

Дослідно-експериментальне навчання учнів профільних класів передбачало поетапне упровадження методики організації позакласної роботи. У процесі дослідження виділено три етапи: I етап – мотиваційно-пропедевтичний, II етап – основний; III етап – узагальнювальний.

Перший етап характеризувався визначенням структури позакласної роботи, мотивованим вибором форм, методів, спрямованих на підвищення мотивації учнів до активної участі і співпраці в позакласній діяльності; добором відповідного дидактичного матеріалу й навчально-методичного забезпечення, що дасть змогу не лише підвищити рівень мовної і мовленнєвої компетентностей учнів, але й підготувати їх до навчання у вищих закладах освіти.

На другому етапі використовували традиційні інноваційні форми, методи, прийоми і засоби навчання із залученням інформаційно-комунікаційних та музейно-педагогічних технологій. Позакласну роботу організовували за розробленою авторською програмою, що передбачала проведення конференцій, екскурсій (зокрема віртуальних), наукових конференцій, лінгвістичних читань, проектів (наприклад, музейних), міні-проектів, мовних турнірів, тренінгів, майстер-класів, створення „Мовного портфоліо учня”, музейної гри, квест-онлайн, театральних вибірок, написання сценаріїв, складання тестових завдань, лінгвістичних задач, а також виконання індивідуальних завдань у спеціально розробленому навчальному електронному курсі (ЕНК) на платформі дистанційної освіти Moodle.

Ефективними виявилися різновекторні завдання в запропонованому ЕНК „Українська мова”: відеозавдання, відеоінтерв'ю, створення студентського проекту „Ким для мене є Борис Грінченко?”, форум лінгвістичних ідей, робота з флешроліками, музейні онлайн-проекти, онлайн-дискусії, написання карт-інструктажів, відеоуроки, практичні, семінарські заняття, редагування тексту, робота в групах, тести для самоперевірки, контрольні тестові завдання тощо.

Особлива увага була приділена підготовці до участі в олімпіадах, різноманітних конкурсах, зокрема конкурсі-захисті учнівських науково-дослідницьких робіт у системі Малої академії наук (МАН).

Третій етап дослідного навчання передбачав підсумкове тестування за вивченим матеріалом для перевірки рівнів сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок за всіма показниками після впровадження методики позакласної роботи з української мови в профільних класах. За результатами формувального етапу експерименту виявлено позитивні зміни в рівнях сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів експериментальних класів порівняно з контрольними, також шляхом порівняльного аналізу зафіксовано позитивну динаміку в рівнях

сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів за всіма показниками, тоді як в контрольних класах значних змін не відбулося.

Отже, результати експериментального дослідження довели, що загальний показник якості знань підвищився: учні, які активно брали участь у позакласній роботі, мають вищий рівень сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок; високу мотивацію до поглибленого вивчення української мови; виявляють готовність до професійно зорієнтованого навчання; здатні застосовувати знання у практичній діяльності; використовують інформаційно-комунікаційні технології у навчальній діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні викладено основні положення методики організації позакласної роботи у процесі профільного навчання. Розроблена методика організації позакласної роботи науково обґрунтована та експериментально перевірена. Результати експериментального дослідження підтвердили правомірність гіпотези, дозволили сформулювати висновки та запропонувати рекомендації, що мають теоретичне й практичне значення.

1. Аналіз і синтез спеціальної літератури з проблеми організації позакласної роботи з української мови в профільній школі дав змогу витлумачити провідну дефініцію дослідження „позакласна робота з української мови у процесі профільного навчання” як особливий складник профільної освіти, що проводиться в позаурочний час, взаємопов’язаний за змістом з уроками української мови і профілем навчання, характеризується добровільним виявом, скерований на формування мовної особистості учня профільної школи, усвідомлення ним загальнолюдських цінностей, розвиток творчих умінь і навичок, пізнавальної пошукової активності, готовності до подальшого професійно зорієнтованого навчання.

2. У роботі обґрунтовано психолого-педагогічні, психолінгвістичні й лінгводидактичні засади організації позакласної роботи в профільній школі, що визначають зміст, загальнодидактичні та специфічні принципи (індивідуалізації навчання; науковості; наочності; активності й свідомості; систематичності й послідовності; емоційності; креативності; міжпредметних зв’язків; вибіркової; взаємозв’язку урочної і позакласної роботи; наукового поглиблення; професійної спрямованості; добровільності та ін.); технології (музейно-педагогічні, інформаційно-комунікаційні); форми (індивідуальні, групові, масові; систематичні, епізодичні; комплексні); методи і прийоми (екскурсії, мовні турніри, олімпіади, конкурси, робота в системі МАН, музейний квест, семінари, практичні заняття, тренінги, конференції, лінгвістичне дослідження, театральні вибірки, тиждень філології, засідання

гуртка та ін.), передбачають урахування вікових та індивідуальних особливостей, психічних і психологічних властивостей учнів (розвитку понятійного й образного мислення, пам'яті, уяви, мотивації, умовних рефлексів, пізнавальних потреб та ін.).

3. Аналіз стану навчально-методичного забезпечення організації позакласної роботи з української мови у профільній школі переконав в актуальності розроблення методики позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання.

4. Розроблені критерії (мотиваційний, продуктивно-когнітивний, креативний) та визначені на їх основі рівні сформованості мовної і мовленнєвої компетентностей учнів профільних класів у позакласній роботі (високий, достатній, середній, початковий) дозволили виявити недоліки мовної і мовленнєвої підготовки учнів профільних класів.

5. Результати експериментально-дослідного навчання підтвердили ефективність запропонованої методики організації позакласної роботи з української мови у профільних класах, що полягала в організації і проведенні комплексної позакласної роботи за змішаною системою (поєднання традиційних та інноваційних форм, методів і прийомів позакласної діяльності), використанні музейно-педагогічних, інформаційно-комунікаційних технологій. Поетапне систематичне проведення формувального експерименту (мотиваційно-пропедевтичний, основний, узагальнювальний) дозволило спрямувати методику на підвищення рівня сформованості мовних і мовленнєвих умінь і навичок старшокласників.

6. Контрольний підсумковий зріз, проведений за результатами впровадження експерименту, показав позитивну динаміку сформованості мовної і мовленнєвої компетентностей учнів профільної школи, а отже, підтвердив ефективність розробленої методики. До категорії осіб з високим рівнем сформованості мовної і мовленнєвої компетентностей учнів профільних класів віднесено 29,5 %, відповідно достатній рівень виявили 43,4 %, середній – 25,4 %, початковий – 2,45 %.

Дослідження не претендує на вичерпність у розв'язанні всіх аспектів проблеми методики організації позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у студіюванні потенціалу позакласної роботи з української мови у навчально-виховному процесі профільної школи, зокрема в аспекті використання інформаційно-комунікаційних технологій, музейного ресурсу, розробленні позакласних програмних засобів, спеціалізованих професійно зорієнтованих навчальних комплексів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієць О. М. Методика опрацювання науково-навчальних текстів у старших класах з поглибленим вивченням української мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Олена Миколаївна Андрієць. – Херсон, 2007. – 250 с.
2. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитися і правильно говорити / [О. Сербенська, М. Білоус, Х. Дацишин та ін.]; за заг. ред. О. Сербенської : навч. посіб. – 2-ге вид. доповн. і перероб. – Л. : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 258 с.
3. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : навч. посібник / за заг. ред. О. Сербенської. □ Л. : Світ, 1994. □ 150 с.
4. Артемова О. І. Розвиток креативного мовлення молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія та методика навчання (українська мова)” / Ольга Іванівна Артемова. – Одеса, 2001. – 20 с.
5. Бабарицька В. К. Екскурсознавство і музеєзнавство: навч. посібник / В. К. Бабарицька [и др.]. □ К. : Альтерпрес, 2007. □ 464 с. □ (Серія „Бібліотека професійного менеджера”).
6. Баган М. П. Мовні змагання: кросворди, сценарії лінгвістичних ігор та конкурсів з української мови / М. П. Баган. – К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2003. – 112 с. – (Бібліотека „Шкільного світу”) (Українська мова та література. Бібліотека).
7. Базильчук Л. Поняття, становлення і специфіка позакласної роботи в школі / Л. Базильчук // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : наук. зб. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. □ Умань : Жовтий, 2009. □ Вип. 29. □ С. 182□188.
8. Бакум З. П. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії : монографія / Зінаїда Павлівна Бакум. – Кривий Ріг : Видав. дім, 2008. – 338 с.
9. Бакум З. П. Інноваційні технології в навчанні рідної мови /

З. П. Бакум // Педагогічна освіта : теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – 2007. – № 8. – С. 59–65.

10. Балусьва Ю. Мультимедійна презентація основних понять лінгвістики тексту на уроках української мови в старшій школі / Ю. Балусьва // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2012. – № 24(2). – С. 5–11.

11. Башманівський О. Л. Формування інтелектуальних умінь старшокласників у процесі навчання предметів мовно-літературного циклу: Монографія / О. Л. Башманівський. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. – 193 с.

12. Березина Л. В. К вопросу о развитии познавательной активности студентов неязыковых факультетов при обучении русскому языку / Л. В. Березина // Вестник Дагестанского научного центра Российской академии образования. – 2012. □ № 3. – С. 28 – 32.

13. Белофастова Т. Ю. Особливості соціалізації особистості школяра в музейному середовищі / Т. Ю.Белофастова // Соціалізація особистості: Зб. наук.пр. / За заг. ред. проф. А.Й.Капської. Том XIX. – К. : Логос, 2003. – С. 196 – 204.

14. Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально культурного центру: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія, методика і організація культурно-просвітницької діяльності” / Таїсія Юріївна Белофастова. – К., 2003. – 20 с.

15. Бібік Н. М. Профільна школа як стратегія рівного доступу учнівської молоді до якісної освіти / Н. М. Бібік // Стратегія управління закладами освіти в умовах реформування інформаційного суспільства: Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (22–24 квітня 2004 року). – Миколаїв, 2004. – С. 13–17.

16. Біла книга національної освіти України / [Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл та ін. ; голов. ред. В. Г. Кремень ; заст. голов. ред.: В. І. Луговий, В. М. Мадзігон, О. Я. Савченко ; редкол.: Н. Г. Ничкало

та ін.] ; за заг. ред. В. Г. Кременя ; НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010. – 340 с.

17. Біла О. М. Реалізація „рідномовних обов'язків” Івана Огієнка в позакласній роботі з учнями 5 – 7 класів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 „Теорія та методика навчання (українська мова)” / Олена Мансифівна Біла. – Одеса, 2002. – 20 с.

18. Білоусенко П. І. Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови / П. І. Білоусенко, В.В. Явір. – К. : Освіта, 1990. – 128 с.

19. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови / Олександр Михайлович Біляєв. – К.: Рад. шк., 1982. – 176 с.

20. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови : навч.-метод. посіб. / О. М. Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.

21. Боднар А. Я. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професійного самовизначення / А. Я. Боднар, Н. Г. Макаренко // Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота : збірник біографічної інформації / Нац. ун-т „Києво-Могилянська академія”. – К. : КМ Академія, 2014. – Т. 162. – С. 32–37.

22. Бондар В.І. Дидактика: підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Бондар В.І. – К. : Либідь, 2005. – 264 с.

23. Бондарчук Л. М. Методику підказує текст : [навч. посіб.] / Людмила Іванівна Бондарчук. – Тернопіль : Мальва-ОСО, 2001. – 160 с.

24. Борисенко В. В. Дослідницькі завдання в системі мовної освіти / В. В. Борисенко // Українська мова і література в сучасній школі. – 2013. – № 5. – С. 50–52.

25. Борисенко В. В. Проблемні вправи як засіб активізації пізнавальної діяльності на уроках української мови / В. В. Борисенко // Українська мова і література в сучасній школі. – 2013. – №3. – С. 17–22.

26. Борисенко В. В. Діалог у контексті сучасної освітньої парадигми / В. В. Борисенко, Н. В. Гагіна // Вісник Чернігівського національного

педагогічного університету : збірник. – Чернігів : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2014. – Вип. 124–125. – С. 8 – 10. – (Серія : Педагогічні науки).

27. Бровко О.О. Позакласна робота з української мови і літератури: олімпіади, науково-дослідницька робота / О. О. Бровко, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, Л.В. Порожня, Т. П. Шестопалова □ Луганськ, 2005. □ 40 с.

28. Варзацька Л. Інтерактивні методи навчання: лінгводидактичні засади / Л. Варзацька, Л. Кратасюк // Дивослово. – 2005. – № 2. – С. 5 – 19.

29. Варзацька Л. Організація проектної діяльності учня / Л. Варзацька, Л. Кратасюк // Дивослово. – 2004. – № 11. – С. 10 – 19.

30. Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. [для студ. вищ. навч. закл.]/ М. Й. Варій – [3-тє вид.]. □ К.: Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.

31. Ващенко Григорій. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів / Григорій Ващенко. – 1-е вид.– К. : Українська Видавнича спілка, 1997.– 441 с.

32. Венгер О. П. Психолого-педагогічні особливості розвитку пізнавальної діяльності студентів вищого навчального закладу: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Олександр Павлович Венгер. – Острог, 2014. – 225 с.

33. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. І. Вишневський. □ вид. 3-тє, доопрац. і доп. □ К. : Знання, 2008. □ 566 с.

34. Возняк А. Б. Формування творчої особистості підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи (1946-2006 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки”/ Алла Борисівна Возняк. □ Дрогобич, 2008. □ 20 с.

35. Выготский Л. С. Вопросы детской (возрастной) психологии: В 6 т. / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика. – Т. 4. – 356 с.

36. Габрусев В. Дистанційне навчання - це просто! : [посібник] / Валерій Габрусев. □ К. : Шкільний світ, 2011. □ 83, [3] с.

37. Гаевская Е. Г. Система дистанционного обучения MOODLE : метод. указания для практ. занятий : учеб. пособ. / Е. Г. Гаевская. – СПб. : ФТ филологии и искусств СПбГУ, 2007. – 26 с.
38. Гильмутдинов А. Х. Электронное образование на платформе Moodle / А. Х. Гильмутдинов, Р. А. Ибрагимов, И. В. Цивильский. – Казань : КГУ, 2008. – 169 с.
39. Глазова О. П. Українська орфографія: Навч. посіб. : Правила, тренувальні вправи, контрольні завдання, диктанти / О. П. Глазова. – Харків: Веста: Видавництво „Ранок”, 2004. – 284 с.
40. Глобін О. І. Міжпредметні зв'язки в умовах профільного навчання математики: метод. посіб. для вчителів/ Глобін О. І. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 88 с.
41. Головащук С. Словник-довідник з правопису та слововживання / С. І. Головащук ; ред. В. М. Русанівський ; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. □ К. : Наук. думка, 1989. □ 830 с.
42. Голуб Н. Б. Категорійний апарат сучасної української лінгводидактики: проблеми і перспективи / Н. Б. Голуб // Укр. мова і літ. в шк. – 2013. – №3. – С. 2 – 8.
43. Голуб Н. Метод проектів у навчанні української мови / Н. Голуб // Укр. мова і літ. в шк. – 2013. – № 8. – С. 15 – 19.
44. Голуб Н. Методичні рекомендації щодо навчання української мови в умовах компетентнісного підходу / Ніна Голуб // Дивослово. – 2013. – № 9. – С. 2 – 7.
45. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методолог. поради молодим науковцям / Семен Устимович Гончаренко. – К.; Вінниця : Планер, 2010. – 308 с.
46. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / Семен Устимович Гончаренко. – 2-ге вид., доп. і випр. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 522 с.

47. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення / К. Г. Городенська ; Інститут української мови НАН України. – К. : КММ, 2014. – 124 с.

48. Горошкіна О. Лінгводидактичні засади створення підручників з української мови для профільної школи / О. Горошкіна // Вісник Львів. ун-ту : Серія філол. – 2010. – Вип. 50. – С. 73 – 79.

49. Горошкіна О. М. Інтерактивні методи навчання української мови / О. М. Горошкіна // Освіта Донбасу. – 2004. – № 2. – С. 29 – 34.

50. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю : монографія / О. М. Горошкіна. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 362 с.

51. Горошкіна О. М. Методика навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах III-го ступеня природничо-математичного профілю: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Олена Миколаївна Горошкіна. – Херсон, 2005. □ 425 с.

52. Горошкіна О. М. Особливості використання інтерактивних методів на уроках української мови / О. М. Горошкіна // Укр. мова і літ. в шк. – 2013. – № 3. – С. 7 – 10.

53. Горошкіна О. М. Формування мовної особистості випускника профільної школи: лінгводидактичний аспект / О. М. Горошкіна // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство): зб. наук. пр. – Вип. 3. – С. 181 □ 186.

54. Грибан Г. В. Методика викладання української мови в середній школі. Зошит-посіб. для лаб. робіт студ.-філол. вищих пед. навч. закл. / Г. В. Грибан. – К. : Кондор, 2003. – 120 с.

55. Грибан Г. В. Практикум з методики навчання української мови : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Г. В. Грибан, О. А. Кучерук. – 2 вид., змін. і доп. – Житомир : ЖДУ, 2004. – 170 с.

56. Грицай Н. Б. Активізація пізнавальної діяльності учнів основної школи у позакласній роботі з біології : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Наталія Богданівна Грицай. □ Рівне, 2007. – 276 с.

57. Груба Т. Л. Використання методу проектів на уроках української мови в профільній школі [Електронний ресурс] / Т.Л. Груба // Електронне наукове фахове видання „Науковий вісник Донбасу”. □ № 4 (32). □ 2015. □ Режим доступу: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N4%2832%29/2.PDF>.

58. Гудирева О. М. Використання сучасних інформаційних технологій в освітній програмі „Intel Навчання для майбутнього” / О. М. Гудирева // Комп’ютер в школі та сім’ї. – 2006. – № 5. □ С. 27 – 29.

59. Гуцало Е. У. Від теорії до практики. Завдання з психології до навчально-виховної та безвідривної педагогічної практики студентів педагогічного університету. Ч. І. Навч.-метод. посіб. / Е. У. Гуцало. – Кіровоград: Центр оперативної поліграфії „Авангард”, 2012. – 167 с.

60. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения : опыт теоретического и экспериментального психологического исследования / В.В. Давыдов. – М. : Академия, 2004. – 288 с. – (Высшее образование. Классическая учебная книга) .

61. Дементієвська Н. П. Комп’ютерні технології для розвитку учнів та вчителів / Дементієвська Н. П., Морзе Н. В. // Інформаційні технології і засоби навчання: Зб. наук. праць / За ред. В. Ю.Бикова, Ю. О.Жука. – К. : Атака, 2005. – С. 76 – 95.

62. Державна національна програма „Освіта”: Україна ХХІ століття. – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.

63. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 1 – 2. – С. 5 – 60.

64. Дзюбенко А. А. Новые информационные технологии в образовании / Дзюбенко А. А. □ М. : ВМНУЦ ВТИ, 2000. □ 104с.

65. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології /

І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.

66. Діденко Н. М. Використання елементів музейної педагогіки під час проведення позакласних заходів / Діденко Н. М. // Довідник класного керівника: щомісячний спеціалізований журнал № 8 серпень 2012. – С. 56 – 70.

67. Діденко Н. М. Інтелектуальна гра: „Пам’ятай минуле свого краю“ / Н. М. Діденко // Шкільна бібліотека: науково-методичний часопис. □ № 6 (186) березень 2011. – С. 21 – 23.

68. Діденко Н. М. Навчально-методичне забезпечення позакласної роботи з української мови у профільних філологічних класах / Н. М. Діденко / Молодий учений : Науковий журнал. – № 8 (23). – Херсон, 2015. – С. 110 – 114.

69. Діденко Н. М. Позакласна робота в системі профільного навчання української мови // Педагогіка в системі гуманітарного знання: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 13 – 14 березня 2015 року). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 58 – 61.

70. Діденко Н. М. Принципи організації позакласної роботи з української мови у процесі профільного навчання / Н. М. Діденко // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2015. – Вип. 18. – С. 79 – 82.

71. Діденко Н. М. Сучасний підхід до використання потенціалу музейної педагогіки в позакласній роботі з української мови у профільній школі / Н. М. Діденко // Українська мова й література в школах України. □ №11(139) листопад 2014. – С. 7 – 9.

72. Діденко Н. М. Урахування психічних процесів у мовленнєвій позакласній діяльності учнів профільних філологічних класів / Н. М. Діденко // Нова педагогічна думка : Науково-методичний журнал. □ Рівне, 2015. – № 2 (82). – С. 62 – 66.

73. Діденко Н. М. Використання ресурсного потенціалу музейної педагогіки як інноваційної технології на уроках української словесності /

Н. М. Діденко // Українська мова й література в школах України. □ № 2 (131) лютий 2014. – С. 26 – 32.

74. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови / Т. К. Донченко. – К. : Фундація ім. О. Ольжича, 1995. – 264 с.

75. Донченко Т. К. Власне методичні принципи навчання української мови / Т. К. Донченко // Укр. мова і літ. в шк. – 2004. – № 2. – С. 2 – 4.

76. Дороз В. Ф. Сучасний урок (українська мова та література) : навч.-метод. посібник для самост. роботи студентів філол. факультетів спеціальності „Українська мова та література” / В. Ф. Дороз, Т. Е. Ларіна. – Бердянськ, 2005. – 83 с.

77. Дороз В. Ф. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах: навч. посіб. / В. Ф. Дороз. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 386 с.

78. Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень ; [заст. голов. ред. О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко ; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва ; члени редкол.: І. Д. Бех, Н. М. Бібік, В. Ю. Биков та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

79. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

80. Заєць В. Г. Лінгвометодичні засади навчання української мови учнів 8-9-х класів з поглибленим вивченням на текстовій основі міжпредметного змісту : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Заєць Валентина Григорівна. – К., 2013. – 259 с.

81. Зайченко І. В. Педагогіка: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. В. Зайченко. □ 2-ге вид. – К.: Освіта України: КНТ, 2008. – 526 с.

82. Закон України „Про музеї та музейну справу” // Голос України. – 1995. – 17 серп.

83. Закон України „Про загальну середню освіту” // Освіта України: нормативно-правові документи. – К.: Міленіум, 2001. – С. 126.

84. Закон України „Про національну програму інформатизації” [Електронний ресурс]. – Режим доступу URL : <http://www.osvita.org.ua>.
85. Закон України „Про освіту” : зб. законів (за станом на 10 березня 2002 р.) / Верховна Рада України – Законодавство України про освіту – К. : Парламентське вид-во, 2002.
86. Закон України про Національну програму інформатизації / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>.
87. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій єдиного інформаційного простору системи освіти України : монографія / [В. В. Лапінський [та ін.]; за наук. ред. проф. В. Ю. Бикова. – К. : Пед. думка, 2010. – 160 с.
88. Застосування електронного навчання для підготовки й підвищення кваліфікації фахівців ІТ-галузі у вищих навчальних закладах: монографія / [А. В. Васильєва, Ю. О. Зубань, Ю. М. Коровайченко, С. М. Шкарлет]. – Суми : Сумський державний університет, 2013. – 138 с.
89. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании: учеб. Пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / И. Г. Захарова. – М. : Академия, 2003. – 192 с.
90. Захарчук-Дуке О. О. Розвиток культури мовлення майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія і методика навчання (українська мова)” / Ольга Олександрівна Захарчук-Дуке. □ К., 2015. □ 20 с.
91. Зимняя И.А. Лингвopsиxология речевой деятельности / И.А. Зимняя. – М.-Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.
92. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов. – Изд. второе, доп., испр. и перераб. – М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. – 384 с.

93. Зінченко В. М. Методика формування мовно-мовленнєвих компетентностей на засадах системного підходу учнів старших класів гімназії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Вікторії Миколаївни Зінченко. – Кривий Ріг, 2015. – 245 с.

94. Зязюн І. А. Сучасні дидактичні моделі і логіка учення / І. А. Зязюн // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – К. – Вінниця: 2000. – С. 4 – 7.

95. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2011. – 444 с.

96. Інтерактивні технології навчання / [Пометун О. І., Пироженко Л. В., Коберник Г. І., Роєнко Л. М., Баліцька Н. Г.]. – К. : Науковий світ, 2004. – 86 с.

97. Калениц Т. Н. Внеклассная и внешкольная работа с учащимися: [учебное пособие для студентов-заочников III-IV курсов пед. инст-тов] / Калениц Т. Н., Кейлина З. А. [изд. 2-е, испр., и дополн.] □ М.: «Просвещение», 1980. □ 86 с.

98. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови : понад 20 000 синонім. рядів / Святослав Караванський. □ 5-те вид., опрац. і значно допов. □ Л. : БаК, 2014. □ XV, 528 с.

99. Караман О. Культура усного і писемного мовлення: Практичні заняття з розділу „Орфоепічні, графічні норми української мови” / О. Караман, С. Караман. – 2-е вид. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка. – 2007. – 52 с.

100. Караман О. Тести та завдання для тематичного контролю з української мови / Ольга Караман, Станіслав Караман // Українська мова й література в сучасній школі. □ 2012. □ № 4. □ С. 4 – 9.

101. Караман О. Технологічний підхід до розробки комп'ютерних програм з теми „Односкладні речення” у 8 класі гімназії / О. Караман // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. /

Ред. кол. І. Д. Бех, З. Ф. Сіверс, Е. В. Бєлкіна та ін. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2006. – № 6. – С. 142 – 149.

102. Караман С. О. Поглиблене вивчення української мови в гімназіях та загальноосвітніх школах / С. О. Караман // Дивослово. □ 1994. – № 7. – С. 34 □ 37.

103. Караман С. Позакласна робота з української мови / С. Караман // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. □ № 9. – С. 45 – 47.

104. Караман С. О. Зміст і технології навчання української мови в гімназії : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Станіслав Олександрович Караман. – К., 2000. – 425 с.

105. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.

106. Караманов О. Сучасні підходи до організації навчання молодших школярів у контексті музейної педагогіки / О. Караманов, Д. Сулімова // Вісник Львів. ун-ту. Серія педагогічна. – Л., 2008. □ Вип. 24. □ С. 109 – 118.

107. Караманов О. В. Музейна педагогіка в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи / О. В. Караманов // Освіта та педагогічна наука. – 2012. – № 3 (152). – С. 5 – 12.

108. Кершенштейнер Г. Гражданское воспитание юношества / Г. Кершенштейнер // Избранные сочинения. – М., 1915. – 320 с.

109. Кобзар Б.С. Внеурочная воспитательная работа в школах продленного дня / Б.С. Кобзар. □□ К. : Рад. шк., 1991. □ 223 с.

110. Коваль В.О. Лінгводидактичні основи навчання діалогічного мовлення школярів [Електронний ресурс] / В.О. Коваль // Зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. □ К. : Міленіум, 2006. □ Ч. 2. □ Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/1802>],

111. Ковбасенко Л. Позашкільні заклади Київщини: розвиток науково-дослідної діяльності учнів / Луїза Ковбасенко // Позашкілля. □ 2010. □ №11. □ С.25 □ 28.

112. Ковтун (Бугайчук) О. Основні підходи до розвитку українського літературного мовлення учнів у позакласній роботі / Олена Ковтун (Бугайчук) // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. пр. – К., 2002. – Вип. 4. – С. 19 – 27.

113. Кода С.В. Сучасні підходи до організації профільного навчання старшокласників в умовах реформування освіти [Електронний ресурс] / С. В. Кода. □ Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vgnpu_ped/2008_12/V12_41.pdf].

114. Комп'ютери в навчальному процесі : матер. Всеукр. наук. конф., (23–24 червня 1999р.) / В. Г.Кузь ; Уманський держ. педагогічний ун-т. ім. Павла Тичини. – Умань : ІНКОМТЕХ, 1999. – 83 с.

115. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.

116. Кон И. С. Психология старшеклассника: Пособие для учителей / И. С. Кон. – М.: Просвещение, 1980. – 192 с.

117. Кондратова Л. Г. Підготовка вчителя до організації проектної діяльності учнів основної школи в позаурочній роботі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Людмила Григорівна Кондратова. – Запоріжжя, 2008. – 287 с.

118. Конишева А.В. Современные методы обучения английскому языку / А.В. Конишева. – Мн. : ТетраСистемс, 2003. – 176 с.

119. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ispp.org.ua/news_44.htm.

120. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2004. – № 3. – С. 6 – 8.

121. Концепція позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи / С. У. Гончаренко, В. Ф. Новоселецький, В. М. Оржехівська, В. Г. Постовий, Л. О. Хлебникова, К. І. Чорна // Рідна школа. –1991. □ № 6. – С.48 □ 55.

122. Концепція профільного навчання в старшій школі / Освітній портал Педпреса [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://pedpresa.com.ua/blog/kontseptsiiyaprofilnoho-navchannya-u-starshij-shkoli.html>.

123. Копусь О. Функціонування методів навчання української мови в загальноосвітніх закладах різних типів / О. Копусь // Українська мова й література в сучасній школі. – 2012. – № 11–12. – С. 4 – 8.

124. Кочан І. М. Словник-довідник із методики викладання української мови / І.М. Кочан. – Л.: Видав. центр Львівського ун-ту, 2005. – 340 с.

125. Кочарян О. С. Структура мотивації навчальної діяльності студентів: навч. посіб. / О. С. Кочарян, Є. В. Фролова, В. М. Павленко. – Х.: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського „Харк. авіац. ін-т”, 2011. – 40 с.

126. Кулаков Р. С. Психологічні особливості становлення готовності старшокласників до професійного самовизначення в умовах профільного навчання [Електронний ресурс] / Р. С. Кулаков // Проблеми сучасної психології. □ 2014. □ Вип. 26. □ С. 340–352. □ Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_26_28.

127. Культурно-образовательная деятельность музеев / Под научн.ред. Е.К. Дмитриевой, И.М. Косовой. □ М., 1997. □ 215 с.

128. Кучеренко І. Концептуальні підходи до проектування змісту сучасного уроку рідної мови [Електронний ресурс] / І. Кучеренко. – Режим доступу:

http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2013/2013_2_33.pdf

129. Кучеренко І. Упровадження часткової інтеграції на уроках української мови в основній школі / Ірина Кучеренко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. □ Вип. 42. □ 2012. □ С. 88–95.

130. Кучеренко І. А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Ірина Анатоліївна Кучеренко. – Херсон, 2015. □ 563 с.

131. Кучерук. О. А. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій у системі методів мотиваційного забезпечення процесу навчання української

мови [Електронний ресурс] / О. А. Кучерук. // Інформ. технології і засоби навчання : [електрон. журн.]. □ 2012. □ № 1. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/ITZN/2012_1/626-1932-1-RV.pdf

132. Кучерук О. А. Методологічні засади особистісно орієнтованої лінгводидактики / О. Кучерук // Українська мова й література в школі. – 2013. – № 6. – С. 20 – 24.

133. Кучерук О. А. Основи естетичного виховання в шкільному курсі української мови : Навч. посіб. для студ. вузів / О. А. Кучерук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – 200 с.

134. Кучерук О. А. Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови : навч. посіб. / О.А. Кучерук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 182 с.

135. Кучерук О. Методи навчання української мови в загальноосвітній школі : Словник-довідник / О. Кучерук. – Житомир : Вид-во „Рута”, 2010. – 186 с.

136. Кучерук О. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія / О. А. Кучерук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 420 с.

137. Кучерук О. А. Основні напрями розвитку електронної лінгводидактики [Електронний ресурс] / О. А. Кучерук // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2014. – Т. 41. – № 3. – С. 83 – 91. – Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt>

138. Кучерук О. А. Розвиток креативності мовної особистості учня основної школи [Електронний ресурс] / О. А. Кучерук. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/10645/1/14.pdf>.

139. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии: Избранные психологические труды / А. А. Леонтьев. – М., Воронеж : НПО «Модек», 2001. – 448 с.

140. Лист МОН від 01.06.2012 року №1/9-426 „Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін” (Інформаційний збірник та

коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №17 – 22, 2012 р.).

141. Лихачова К. М. Лінгводидактичні засади формування правильності українського мовлення студентів економічних спеціальностей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Катерина Михайлівна Лихачова. – Луганськ, 2014. – 245 с.

142. Лопушинський І. П. Позакласна робота з рідної мови у школах нового типу: метод. посібник для вчителів / І. П. Лопушинський, І. І. Маруніч ; Херсон. держ. пед. ін-т, Південноукр. регіон. ін-т післядиплом. освіти пед. кадрів. □ Херсон : [б.в.], 1996. □ 76 с.

143. Лысюк В. Г. Применение театральных упражнений на занятиях в художественном музее / В. Г. Лысюк // Музейная педагогика в шк. – СПб. : Спец. литер., 1998. – Вып. 1. – С. 107 – 120.

144. Любич О. І. Педагогічні засоби реалізації музейної педагогіки у позашкільних навчальних закладах [Електронний ресурс] / О. І. Любич // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. □ 2014. □ Вип. 18(1). □ С. 424-430. □ Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18\(1\)_49](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18(1)_49)

145. Макарова-Таман Н. Г. Детские музеи в России и за рубежом / Макарова-Таман Н. Г., Медведева Е. Б., Юхневич М. Ю. – М., 2001. – 128 с.

146. Максименко С. Д. Загальна психологія. Навчальний посібник. – 3-є вид., перероб. і доп. / С.Д. Максименко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.

147. Малихін О. Суть і дидактичні умови формування стилю навчальної діяльності учнів сучасних загальноосвітніх навчальних закладів / О. Малихін // Загальна школа. Гуманізація навчального процесу. – Випуск LXI. – Слов'янськ, 2013. – С. 358 – 365.

148. Мамчур Л. Витоки компетентнісного підходу до навчання мови в дослідженнях вітчизняних учених / Л. Мамчур // Укр. мова і літ. в шк. – 2011. – № 2. – С. 8 – 12.

149. Мамчур Л. Теоретичні підходи до формування комунікативної компетентності учнів основної школи / Л. Мамчур // Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – Ч. 4. – 305 с. – Режим доступу : udpu.org.ua/files/fahovi_vydannya/univer/2010

150. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: Пособие для учителя / А. К. Маркова. – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.

151. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі / Л. І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.

152. Мацько Л. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : Академія, 2007. – 359 с.

153. Мацько Л. І. Проблеми лінгводидактики і методики викладання української мови у профільній школі / Л.І. Мацько // Вісник Глухівського державного педагогічного університету : Серія „Педагогічні науки”. – 2006. – Вип. 7. – С. 3 – 7.

154. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови: Конструювання. Редагування. Переклад: Посібник для вчителів / В. Я. Мельничайко – К.: Рад. шк., 1984. – 276 с.

155. Методика вивчення української мови в школі / [О. М. Бєляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк та ін.]. – К. : Рад. шк., 1987. – 246 с.

156. Методика викладання української мови : навч. посібник / С. І. Дорошенко, М. С. Вашуленко, В. Я. Мельничайко та ін. ; за ред. С. І. Дорошенка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1992. – 398 с.

157. Методика викладання української мови в середній школі / [за ред. С. Х. Чавдарова, В. І. Масальського]. – К. : Рад. шк., 1962. – 372 с.

158. Методика викладання української мови в середній школі / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик. – К.: Вища школа, 1979. – 310 с.

159. Методика викладання української мови в середній школі : навч. посіб. / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик ; за ред. І. С. Олійника. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1989. – 439 с.

160. Методика ігрових занять: Навчальний посібник / П. М. Олійник, Р. Р. Балан, О. Ф. Вербило та ін. / За ред. П. М. Олійника. – К. : Вища шк., 1992. – 213 с.

161. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підруч. для студ. вузів / С. Ю. Ніколаєва [та ін] ; ред. К. І. Онищенко. – К. : Ленвіт, 1999. – 319 с.

162. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: [навчально-методичний посібник для студентів-філологів] / [М. І. Пенцилюк, А. Г. Галетова, С. О. Караман та ін.] за ред. М. І. Пенцилюк. – К.: Ленвіт, 2000.– 264 с.

163. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М. І. Пенцилюк: Підручник для студентів філологічних факультетів університетів. – К.: Ленвіт, 2005. – 400 с.

164. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М. І. Пенцилюк: М. І. Пенцилюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум, М. М. Барахнян, І. В. Гайдаєнко, А. Г. Галетова, Т. В. Коршун, А. В. Нікітіна, Т. Г. Окуневич, О. М. Решитилова. – К.: Ленвіт, 2009. – 399 с.

165. Михайличенко С. С. Роль музейної педагогіки у науково-дослідницькій роботі школярів та студентів / С. С. Михайличенко // Актуальні питання історії техніки: Матеріали 6-ї Всеукраїнської наукової конференції, 4–5 грудня 2008 р., м. Київ. – К. : ІВЦ „Видавництво „Політехніка”, 2009. – С. 235–238.

166. Михайличенко С. С. Сучасний стан співпраці загальноосвітніх закладів і музеїв / С. С. Михайличенко // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2008 рік: інформаційне видання. – К. : Педагогічна думка, 2009. – С. 239–240.

167. Михайличенко С. С. Форми і методи роботи зі старшокласниками в умовах музейного середовища з використанням інформаційних технологій (на прикладі вивчення історії України) [Електронний ресурс] / С. С. Михайличенко // Інформаційні технології і засоби навчання: електронне наукове фахове видання / Ін-т інформ. технологій і засобів навчання АПН України, Ун-т менеджменту освіти АПН України; гол. ред.: В. Ю. Биков. – 2010. – № 3(17). – Режим доступу до видання: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em17/emg.htm>.

168. Михайличенко С. С. Освітні та виховні аспекти музейної комунікації зі старшокласниками / С. С. Михайличенко // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2007 рік: інформаційне видання. – К. : Педагогічна думка, 2008. – С. 169–171.

169. Михасюк Т. В. Мовленнєвий розвиток молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Тетяна Володимирівна Михасюк. – Рівне, 2012. – 309 с.

170. Міністерство освіти і науки України наказ 20.07.2004 N 601 „Про затвердження положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua> – Назва з екрану.

171. Мова наша – українська : навч.-метод. посіб. для вчителя / Л. І. Мацько, О. М. Семеног, Н. Б. Голуб та ін. ; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Богданова А. М., 2011. – 512с.

172. Моделювання й інтеграція сервісів хмаро орієнтованого навчального середовища: монографія / [Копняк Н., Корицька Г., Литвинова С., Носенко Ю. та ін.]; за заг. ред. С. Г. Литвинової. – К.. : ЦП „Компринт”, 2015. – 163 с.

173. Морзе Н. В. Основи інформаційно-комунікаційних технологій / Н. В. Морзе. – К. : ВHV, 2006. – 298 с.

174. Морзе Н. В. Структура електронного навчального курсу на базі платформи дистанційного навчання / Н. В. Морзе, О. Г. Глазунова //

Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2008. – № 5. – С. 11–18.

175. Моцак С. І. Методичні основи організації позаурочної роботи з історії у профільних класах: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Світлана Іванівна Моцак. – К., 2011. – 254 с.

176. Мудрик А. В. Время поисков и решений или старшокласникам о них самих: книга для учащихся / А. В. Мудрик. – М.: Просвещение, 1990. – 191 с.

177. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5 – 9 класи. – К.: Видавничий дім „Освіта”, 2013. – 160 с.

178. Наказ МОН України № 629 від 21.05.2014 р. // Управління освітою. – 2014. □ №13 (лип.). □ С. 19 – 29.

179. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 2. – С. 5–27.

180. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / [В. П. Андрущенко [та ін.]; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Пед. думка, 2011. – 304 с.

181. Національний проект „Відкритий світ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://educom.ua/uk-ua/about/> . – Назва з екрану.

182. Нестуля О. О. Модернізація освітньої діяльності університету: завдання, інноваційні технології та досвід впровадження: Навч. посібник. Т. 1–Т. 9 / О. О. Нестуля, В. П. Косаріна, М. Є. Рогоза, Н. І. Огуй, Н. В. Герман. – Полтава: ПУСКУ, 2009. – 797 с.

183. Нищета В. А. Технологія життєтворчих проектів на уроках української мови та літератури : [навч. посібник] / В. А. Нищета. – Х. : Основа, 2009. – 153 с.

184. Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника : монографія / А. В. Нікітіна. – К. : Ленвіт, 2013. – 338 с.

185. О практической подготовке студентов педагогических институтов к проведению внеклассной работы с детьми /Сборник приказов и

інструкцій Міністерства просвещения РСФСР. □ М.: Учпедгиз, 1956. – №22. – С. 17 – 23.

186. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. – Л. : Українська Академія Друкарства; вид-во “Фенікс” при сприянні фонду “Відродження”, 1995. – 46 с.

187. Олійник І. С. Методика викладання української мови практичні та лабораторні заняття : навчальний посібник / П. І. Білоусенко, Н. Г. Каневська, В. В. Явір та ін. ; за ред. І. С. Олійника. – К. : Вища школа, 1991. – 288 с.

188. Омельчук С. Вивчення іменника на матеріалах лексичних новотворів: дослідницьке опрацювання / Сергій Омельчук // Українська мова і література в школі. – 2012. – № 4. – С. 15–17.

189. Омельчук С. А. Розробки уроків з української мови для 11 класу нової 11-річної школи: Рівень стандарту / С. А. Омельчук, А. І. Ляшкевич // Бібліотечка „Дивослова”. – 2011. – № 6. – 64 с.

190. Омельчук С. Запитання, їхня роль у розвитку мисленнєвої активності учнів (На матеріалі підручників української мови для 6 класу 12-річної школи) / Сергій Омельчук // Дивослово. – 2010. – № 4. – С. 8–10.

191. Омельчук С. Результативний складник змісту навчання морфології української мови за дослідницького підходу: критерії й показники вимірювання [Електронний ресурс] / С. Омельчук // Теоретична і дидактична філологія. – 2014. □ Вип. 18. □ С. 97 – 101. □ Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tidf_2014_18_21

192. Оніпко Р. Об'єднуючі форми позакласної роботи в сучасній школі / Оніпко Р., Штепа О. // Матеріали Міжнарод. наук.-практ. Конф. „Спадщина Макаренка А. С.: педагогічні пріоритети сучасності” (м. Полтава, 12-14 березня, 2008.) / За заг. ред. проф. М. В. Гриньової – Полтава: Астроя, 2008. – С. 247 □ 249.

193. Основи загальної психології: Навчальний посібник: У 2-х т. /Укл.: Полозенко О. В., Омельченко Л. М., Яшник С. В., Свистун В. І.,

Стахневич В. І., Мартинюк І. А., Жуковська Л. М. – К.: НУБіП, 2009. –Т. 1. – 322 с.

194. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України : метод. рек. /за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна, О. В. Овчарук.– К. : Атіка, 2010. – 88 с.

195. Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : кол. моногр. / [В. Андрущенко, Н. Дівінська, Б. Корольов та ін.] ; за заг. ред. В. Андрущенка, В. Лугового. – К. : Пед. думка, 2008. – 254 [2] с., іл.

196. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навч. посібн. [для студ. вищих навч. закладів освіти] / Є. А. Пасічник. – К.: Ленвіт, 2000. – 384с .

197. Пассов Е. И. Основы методики обучения иностранным языкам / Е.И. Пассов. – М.: Русский язык, 1977. – 214 с.

198. Педагогіка : навчальний посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів / І. В. Зайченко. □ К. : Освіта України, 2006. □ 528 с.

199. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.: За ред. З. Н. Курлянд. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 495 с.

200. Пентиліук М. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей / Марія Іванівна Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2011. – 256 с.

201. Пентиліук М. І. Методика навчання української мови у таблицях і схемах : навч. посіб. / М. І. Пентиліук, Т. Г. Окуневич. – К. : Ленвіт, 2006. – 134 с.

202. Пентиліук М. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М.Пентиліук, А. Нікітіна, О. Горошкіна // Дивослово. – 2004. –№ 8. – С. 5 – 9.

203. Пентиліук М. Теоретичні засади методики навчання української мови / М. Пентиліук // Українська мова й література в сучасній школі. – 2013. □ № 5. – С. 2 □ 6.

204. Пентиліук М. Формування мовної особистості учня – важлива проблема сучасної лінгводидактики / М. Пентиліук // Проблеми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів: зб. наук. праць. – Рівне: РЕГІ, 2006. – С. 29 – 34.

205. Пентиліук М. І. Концепція навчання української мови в системі профільної освіти / М. І. Пентиліук, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2006. – № 9 – 10. – С. 76 – 84.

206. Пентиліук М. І. Сучасний урок української мови / М. І. Пентиліук, Т. Г. Окуневич. – Х. : Вид. група „Основа”, 2007. – 176 с.

207. Пентиліук М. І. Закономірності навчання рідної мови / М. І. Пентиліук // Зб. наук. пр. „Педагогічні науки”. – Вип. Х. – Херсон : Айлант, 1999. – С. 203 – 208.

208. Пентиліук М. І. Культура мовлення та стилістика української мови : програма факультативного курсу для 8–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / М.І. Пентиліук // Українська мова й література : програми факультативних та спеціальних курсів: 7–11 класи. – К. : Ред. журн. „Дивослово”, 2007. – Вип. 1. – С. 69 – 89.

209. Передрій Г. Р. Позакласна робота з української мови в 4-8 класах: Посібник для вчителів / Ганна Передрій. – К.: Радянська школа, 1979. –157 с.

210. Перхайло Н. А. Формування текстотворчої компетентності старшокласників у процесі профільного навчання української мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Неля Антонівна Перхайло. – К., 2013. – 225 с.

211. Петриченко Л. О. Форми та технологія організації позакласної виховної роботи з учнями /Петриченко Лариса Олексіївна // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія „Педагогіка та психологія”. □ 2015. □ Вип. 1 (1). □ С. 73 □ 77.

212. Плиско К. М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі / К. М. Плиско. – Харків, 1995. – 109 с.

213. Позакласна робота з рідної мови в школі / Упоряд.

К. Ю. Голобородько. – Х.: Вид. група „Основа”, Б-ка журн. „Вивчаємо українську мову та літературу”; Вип. 2 (15)) , 2005 – 144 с.

214. Положення про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України // Інформаційний збірник МОН України. – 2006. – № 36. – С. 23–27.

215. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посіб. / За ред. О.І.Пометун. – К. : А.С. К., 2003. – 192с.

216. Потапенко О. І. Гурткова робота з української мови в 4-6 класах: посібник для вчителя / О. І. Потапенко. – К.: Рад. шк., 1989. – 112 с.

217. Потапенко О.І. Методика викладання української мови. Практикум: Навч. посіб. / Потапенко О. І., Потапенко Г. І. – К.: Вища шк., 1992. – 126 с.

218. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: Посібник для студентів пед. університетів та інститутів / кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2011. – 366 с.

219. Про затвердження Положення про дистанційне навчання / [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 466 від 25.04.2013 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>. – Назва з екрану.

220. Про навчальні програми з позашкільної освіти лист МОН № 1/9-502 від 18.07.13 року].[Закон України „Про позашкільну освіту” // Відомості Верховної Ради України. – 2000. □ № 46. □ С. 393.

221. Проблеми і перспективи розвитку освіти. Організація дистанційної освіти у загальноосвітній та вищій школі : зб. наук. статей Всеукр. наук. конф., 15 – 16 січ. 2016 р. – Дніпропетровськ : GlobalNauka, 2016. – 200 с.

222. Програма Intel „Навчання для майбутнього” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iteach.com.ua/>. – Назва з екрану.

223. Програми курсів за вибором і факультативів з української

літератури: 8-11 класи / за заг. ред. канд. пед. наук К. В. Таранік-Ткачук. □
К. : Грамота, 2013. □ 311 с.

224. Промська А. А. Позакласна робота з рідної мови / А. А. Промська
// Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. □ № 19/21. – С. 2 □ 3.

225. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів /
В.Б.Шапар, В.О. Олефир, А.С. Куфлієвський. – Х. : Прапор, 2009. – 672 с.

226. Психологія / [ред. Г. С. Костюк]. – К. : Рад. шк., 1968. – 568 с.

227. Работа со школьниками в краеведческом музее: Сценарии
занятий / Под ред. Н.М. Ланковой. – М.:Гуман.изд.центр ВЛАДОС, 2001. –
224 с.

228. Роменець В. А. Психологія творчості / В. А. Роменець. □ К. :
Либідь, 2001. □ 288 с.

229. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологи / С. Л. Рубинштейн.
– СПб. : Питер, 1999. – 720 с.

230. Рубинштейн С. Л. Принцип творческой самодеятельности /
С. Л. Рубинштейн // Вопросы философии. – 1989. – № 4. □ С. 11 □ 18.

231. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : [навч.
посіб.] / Оксана Петрівна Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан,
2005. – 360 с.

232. Румянцева М. В. Обучение лингвистически одаренных
школьников иностранному языку в условиях дополнительного образования:
дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Марина Валентиновна Румянцева. – Санкт-
Петербург, 2006. – 188 с.

233. Русова С. Ф. Дошкільне виховання: Впорядковані лекції /
С. Ф. Русова. – Катеринослав: Українське видавництво, 1918. – 162 с.

234. Русова С. Ф. Нові методи дошкільного виховання / С. Ф. Русова.
– Прага, 1927. – 39 с.

235. Рутинський М. Й. Музеєзнавство: навч. посібник /
М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. □ К. : Знання, 2008. □ 428 с.

236. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. □

К. : Генеза, 1999. □ 366 с.

237. Садовнікова О. Метод проектів на уроках української мови як засіб формування пізнавально-творчих умінь старшокласників / О. Садовнікова // Укр. мова і л-ра в шк. – 2007. – № 4. – С. 8 – 13.

238. Садовнікова О. П. Розвиток творчої самостійності учнів колегіумів у процесі вивчення української мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ольга Павлівна Садовнікова. – К., 2008. – 265 с.

239. Семеног О. Культура наукової української мови : навч. посіб. / О. М. Семеног. – К. : Академія, 2010. – 216 с.

240. Середюк Г. М. Позакласна робота з української мови та літератури / Г. М. Середюк. – Т.: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 136 с.

241. Симоненко Т. Типологія навчальних текстів у структурі сучасного уроку рідної мови / Т. Симоненко // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 2. – С. 50–53.

242. Симоненкова Т. Робота над підвищенням рівня культури мовлення учнів / Т. Симоненкова // Українська мова і література в школі : Науково-методичний журнал. □ 2010. □ № 8. □ С. 32–37.

243. Симоненкова Т. Формування творчих здібностей учнів засобами української мови / Т. Симоненкова // Українська мова і література в школі. □ 2012. □ № 7. □ С. 6 – 10.

244. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: Підручник / С. О. Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.

245. Сікорський П. Концепція розвитку профільного навчання у загальноосвітніх школах України / П. Сікорський // Освіта. – 2003. – № 39. – С. 10–11.

246. Скуратівський Л. В. Інформаційні технології як засіб мовленнєвого розвитку учнів у процесі навчання української мови в основній школі / Л. В. Скуратівський // Укр. мова і л-ра в шк. – 2005. – № 4. – С. 7 – 10.

247. Скуратівський Л. В. Пізнавальні завдання з української мови : посіб. для вчителя / Леонід Віталійович Скуратівський. – К. : Рад. шк., 1987. –

144 с.

248. Скуратівський Л. Концепція мовної освіти 12-річної школи (українська мова) / Л. Скуратівський // Українська мова і література в школі. – 2001. – № 2. – С. 4–10.

249. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин [та ін.] ; Міжнародний фонд „Відродження”. Програма „Трансформація гуманітарної освіти в Україні”. □ Л. : Фенікс, 1996. – 368 с.

250. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб./Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук – К. : Ленвіт, 2015. – 320 с.

251. Снагощенко В. В. Музейна педагогіка в професійному самовизначенні юнацтва і молоді /В. В. Снагощенко // Зб. наук. пр. Сум. держ. пед. ун-ту ім. А. С. Макаренка. Сер. Пед. науки. – Суми, 2002. – С. 439–445.

252. Солодюк Н. Використання методу проектів у процесі засвоєння старшокласниками мовленнєвих відомостей / Н. Солодюк // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2009. – № 4. – С. 71 – 77.

253. Солодюк Н. В. Лінгводидактичні засади функціонування інтерактивних методів на уроках української мови в старших класах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія і методика навчання (українська мова)” / Наталія Володимирівна Солодюк. – Херсон, 2009. – 21 с.

254. Солодюк Н. В. Лінгводидактичні засади функціонування інтерактивних методів на уроках української мови в старших класах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Солодюк Наталія Володимирівна. – Луганськ, 2009. – 219 с.

255. Сорокун П. А. Основы психологии : Учеб. пособие / П. О. Сорокун. □ Псков: ПГПУ, 2005. – 312с.

256. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка: навчально-методичний посібник / М. Г. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с.

257. Степаненко М. Реформування освіти і деякі нові підходи до

вивчення української мови в школі / М. Степаненко, Н. Степаненко // Дивослово. – 1999. – № 9. – С. 41 – 42.

258. Степанишин Б. І. Література – вчитель – учень (Самостійне вивчення учнями літератури): Посібник для вчителя / Б. І. Степанишин. – К.: Освіта, 1993. – 240 с.

259. Столяров Б. А. Музейная педагогика. История, теория, практика : Учебное пособие/ Б.А. Столяров. □ М. : Высшая школа, 2004. □ 216 с.

260. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – 2 изд. – К.: Радянська школа, 1981. – 382 с. – (Педагогическая библиотека).

261. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / Сухомлинський В. О. – М. : Мол. гвардія, 1979. – 335 с.

262. Сухомлинський В. О. Слово про слово / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976 – Т.5. – 639 с.

263. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Х.: Школа, 2008. – 1008 с.

264. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н. Ф. Талызина. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 344 с.

265. Тарасевіч Я. Ю. Методика навчання риторики у старших класах профільної школи : дис. ... канд.пед.наук : 13.00.02 / Янна Юріївна Тарасевіч. – К., 2013. – 214 с.

266. Технологія розробки дистанційного курсу : навч. посіб. / В. Ю. Биков, В. М. Кухаренко, Н. Г. Сиротенко [та ін.] ; за ред. В. Ю. Бикова, В. М. Кухаренка. – К. : Міленіум, 2008. – 324 с.

267. Тихенко Л.В. Формування творчих здібностей старшокласників у процесі дослідницької діяльності в Малій академії наук України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія і методика виховання” / Лариса Володимирівна Тихенко – К., 2008. – 20 с.

268. Ткачук Н. Золоті дзвони соняшників, зморшкуваті долоні вересня і 10 завдань з української мови за темою „Складне речення” :

матеріали до уроку зачаровування словом / Н. Ткачук // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. □ 2008. □ № 10. □ С. 78 – 81.

269. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція: Монографія / Г. Л. Токмань. – К.: Міленіум, 2002. – 320 с.

270. Тюріна Т. М. Тиждень української мови та літератури у школі. 5–11 класи. □ Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2010. □ 144 с. □ (Бібліотека творчого вчителя).

271. Українська мова : підруч. для 10 кл. шк. з укр. мовою навчання (Профільний рівень) / М. Я. Плющ, В. І. Тихоша, С. О. Караман, О. В. Караман. – К. : Освіта, 2010. – 416 с.

272. Українська мова : підруч. для учнів старших кл. сер. навч. закладів нефілол. профілю та абітурієнтів / Галетова А. Г., Гайдаєнко І. В., Горошкіна О. М., Паламарчук О. С., Пентилюк М. І. – К.: Ленвіт, 2003. – 272 с.

273. Українська мова. 10–11 класи : програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів (з українською мовою навчання): академічний рівень / уклад. Г. Т. Шелехова, В. І. Новосьолова, Я. І. Остаф. – К. : Грамота, 2011. – 56 с.

274. Українська мова. 10–11 класи : програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів : профільний рівень / уклад. Л. І. Мацько, О. М. Семеног. – К. : Грамота, 2011. – 136 с.

275. Українська мова. 10 – 11 класи : програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів (з українською мовою навчання) : рівень стандарту / уклад. М. І. Пентилюк, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна. – К. : Грамота, 2011. – 48 с.

276. Українська мова. Енциклопедія / За ред. І. О. Муромцева. – К. : Видавництво „Майстер-клас”, 2011. – 400 с.

277. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / К. Д. Ушинський; ред. кол В. М. Столетов та ін. – К. : Рад. шк., 1983. □ Т. 1: Про народність у громадському вихованні. Праця в її психічному і виховному значенні. Рідне слово. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. – 488с.
278. Федоренко Л. П. Принципы обучения русскому языку : пособ. для учителей / Л. П. Федоренко. – М. : Просвещение, 1973. – 160 с.
279. Федоренко Л. П. Закономерности усвоения родной речи / Л. П. Федоренко – М. : Просвещение, 1984. – 120 с.
280. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи : монографія / Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, В. О. Мартиненко, Н. С. Коваль, О. Ю. Прищеп; НАПН України, Ін-т педагогіки. □ К. : Пед. думка, 2014. □ 343 с.
281. Фіцула М. М. Педагогіка. Загальні засади педагогіки. Теорія освіти і навчання (дидактика). Теорія виховання. Школознавство. З історії педагогіки : Навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / М. М. Фіцула. □ К. : Вид-во центр „Академія”, 2000. □ 542 с.
282. Функції і структура методів навчання / За ред. В. О. Онищука. – К. : Рад. шк., 1979.– 159 с.– (Педагогічна бібліотека).
283. Хуторской А. В. Современная дидактика : учеб. для вузов / Андрей Викторович Хуторской. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
284. Хуторской А. В. Типы дистанционного обучения [Електронний ресурс] / А. В. Хуторской // Интернет-журнал „Эйдос”. – 2003. – 8 декабря – Режим доступа : [http:// www.eidos.ru /journal/1999/1208-01.htm](http://www.eidos.ru/journal/1999/1208-01.htm).
285. Шелехова Г. Сучасний підручник української мови як засіб формування комунікативної компетентності старшокласників / Галина Шелехова // Українська мова і література в школі. – 2011. – № 6. – С. 19 – 22.
286. Шелехова Г. Зміст і структура оновленої програми з української мови для основної школи крізь призму сучасних підходів / Г. Шелехова // Укр. мова і літ. в шк. – 2013. – № 2. – С. 38 – 59.

287. Шепетко Ю. М. Електронний підручник як ефективний засіб підвищення якості освіти [Електронний ресурс] / Ю. М. Шепетько // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2010. – №6 (20). – Режим доступу: <http://www.ime.edu-ua.net/em20/content/10syimeoq.htm>

288. Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови: посіб. для вчителів / Михайло Михайлович Шкільник. – К.: Рад. шк., 1986. – 136 с.

289. Шуневич О. М. Формування у старшокласників умінь конспектувати навчальні тексти на уроках рідної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія та методика навчання (українська мова)” / Оксана Михайлівна Шуневич. – К., 2009. – 23 с.

290. Шуневич О. М. Формування в старшокласників умінь складати конспект навчального тексту на уроках рідної мови / О. М. Шуневич // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 2. – С. 10 – 21.

291. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды : проблемы возрастной и педагогической психологии / Д. Б. Эльконин ; ред. Д. И. Фельдштейн. – М. : Изд-во Междунар. пед. академии, 1995. – 224 с.

292. Эльконин Д. Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте / Д. Б. Эльконин // Вопр. психологии. – 1971. – № 4. – С. 17 – 19.

293. Яворська С. Т. Розвиток творчого потенціалу учнів старших класів гімназії на уроках української мови [Електронний ресурс] / С. Т. Яворська // Педагогіка і психологія. – С. 201–209. – Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/6966/>.

294. Яворська С. Т. Становлення і розвиток методики навчання української мови як науки в середній школі : у 2-х кн. / С. Т. Яворська. – Слов'янськ : Слов'янський держ. педагогічний ун-т, 2004. – Кн. 1 : XVI ст.- 20-і роки XX ст. – [Б. м.] : [б.в.], 2004. – 250 с. – Бібліогр.: с. 236-250. – Кн. 2 : 30-90-і роки XX ст. - [Б. м.] : [б.в.], 2004. – 187 с.

295. Якимчук Б. А. Розвиток творчого мислення у підлітковому віці [Електронний ресурс] / Б. А. Якимчук. □ Режим доступу: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/280/1/rozvutok_tvorchogo_muslehia.pdf, с

296. Якимчук М. Ю. Розвиток творчих здібностей лінгвістично обдарованих старшокласників гімназії у процесі навчання української мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Мирослава Юріївна Якимчук. – Рівне, 2015. – 297 с.

297. Якубова Л. А. Розвиток творчих здібностей підлітків у процесі позакласної роботи загальноосвітніх навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Людмила Анатоліївна Якубова. – Вінниця, 2010. – 246 с.

298. Яремчук Н. С. Система роботи з удосконалення говоріння в учнів 5 – 6 класів на уроках української мови: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Наталія Сергіївна Яремчук. – Херсон, 2009. – 245 с.

299. Ясак Т. М. Методика навчання синтаксису із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у 8-9 класах гімназій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія і методика навчання (українська мова)” / Тетяна Миколаївна Ясак. – К., 2011. – 20 с.

300. Claxton, Nancy E. Using deliberative techniques in the English as a foreign language classroom: a manual for teachers of advanced level students. – New York, NY: IDEA, 2008.

301. Council of Europe, Recommendation no. 1248 on education for gifted children. Strasbourg. Council of Europe, 1994.

302. Didenko N. Psychological and Pedagogical Aspects of Ukrainian Language Extracurricular Work in Senior Classes of Profile Schools / N. Didenko // Intellectual Archive, Volume 4, Number 3, May of 2015, Toronto, Canada. – P. 119 – 128.].

303. E-learning methodologies. A guide for designing and developing e-learning courses. – Rome : FAO, 2011. – 138 p.

304. Graf S. An evaluation of Open Source E-Learning Platforms Stressing Adaptation Issues / S. Graf, B. List // Proceedings of the Fifth IEEE International

Conference on Advanced Learning Technologies. – 2005. – PP. 163 – 165.;

305. Guilford J. P. Intellectual factors in productive thinking / J. P. Guilford // Productive thinking in education. – The National Education Association, 1968. – P. 5–21.

306. Joan Freeman. Educational provision for the gifted and talented around the world. / Freeman J. // A Report for the Department of Education and skills. London, 2002. – P. 58–106.] та ін.

307. Lehert M. Da hat sich die Reise gelohnt. Ein Projektseminar zum Thema Paedagogisches Handeln im Museum // Spielbein.Standbein. № 68, 2004, s.64-66.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкети для вчителів

Шановні вчителі! Задля з'ясування значення позакласної роботи в процесі навчання української мови у профільній школі ми проводимо це опитування. Хочемо дізнатися про ваше ставлення до позакласної роботи, вибору найефективніших її форм і видів, потенційних можливостей отримання та поглиблення знань з української мови. Просимо відповісти на питання анкети. Будемо вдячні за відверті відповіді!

Анкета 1

1. Чи проводиться Вами позакласна робота з української мови:

- 1) так;
- 2) ні;
- 3) інший варіант відповіді _____
_____.

2. Скільки часу Ви витрачаєте на позакласну роботу з української мови:

- 1) 2 год. на тиждень;
- 2) більше 2 год. на тиждень;
- 3) інший варіант відповіді _____
_____.

3. Позакласна робота з української мови розглядається Вами як можливість :

- 1) поглибити знання усіх бажаючих;
- 2) додаткової роботи з обдарованими учнями;
- 3) додаткової роботи з учнями, які такої потребують;
- 4) поглибити знання з окремих тем;
- 5) надолужити брак часу на уроках;
- 6) чи невід'ємна складова навчально-виховного процесу.

4. Мету позакласної роботи Ви вбачаєте у:

- 1) вихованні інтелектуальної, духовно, морально багатой мовної особистості;
- 2) формуванні в учнів умінь дослідно-пошукової діяльності;
- 3) розвитку практичних філологічних умінь учнів профільної школи;
- 4) формуванні предметних компетентностей учнів;
- 5) поглибленні знань учнів з української мови;
- 6) розвитку інтересу до української мови;
- 7) професійній орієнтації учнів.

5. Що є основою при виборі Вами змісту і форм позакласної роботи з української мови:

- 1) опора на інтереси і пізнавальні можливості учнів;
- 2) урахування індивідуальних запитів учнів;
- 3) можливість поглибити знання з окремих тем;
- 4) можливість надолужити брак часу на уроках;
- 5) розвиток різносторонніх інтересів учнів.

6. Яким видам позакласної роботи з української мови Ви надаєте перевагу?:

Визначте, будь ласка, ступінь значущості кожного із видів позаурочної роботи відповідною кількістю балів:

має першочергове значення – 4 бали,

має велике значення -3 бали,

не є дуже значущим – 2 бали,

не має значення – 1 бал)

- 1) мовні гуртки різного спрямування_____;
- 2) використання музейного ресурсу _____;
- 3) використання мультимедійних засобів _____;
- 4) вікторини, конкурси, олімпіади, КВК_____;
- 5) використання інформаційно-комунікативних технологій_____;
- 6) науково-дослідні роботи (МАН) _____;

- 7) проектна робота _____;
- 8) доповіді, реферати, презентації _____;
- 9) шкільні мовні вечори, тижні української мови _____;
- 10) організація та проведення філологічних конференцій, семінарів, диспутів, обговорень _____;
- 11) організація зустрічі з відомими, цікавими людьми _____;
- 12) створення лінгвістичних бюлетенів, стінгазет, рукописних журналів _____;
- 13) інше _____;

7. Чи маєте Ви досвід використання у позакласній роботі:

- 1) методу учнівських дослідних проектів;
- 2) роботи з науковими джерелами;
- 3) музейної педагогіки;
- 4) пошукових лінгвістичних експедицій;
- 5) організації та проведення філологічних конференцій, вебінарів;
- 6) інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

8. Які інноваційні технології є, на Вашу думку, найбільш ефективними для формування розвитку мовної особистості у процесі позакласної роботи учнів профільних філологічних класів:

- 1) проектні технології;
- 2) ігрові технології;
- 3) проблемне навчання;
- 4) інтерактивні технології;
- 5) інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ);
- 5) інший варіант відповіді _____.

9. З метою мотивування старшокласників до позакласної роботи Ви використовуєте:

- 1) формування рефлексивних навичок (самоконтролю, самооцінки та ін.);
- 2) використання ситуативних імітаційних вправ, зорієнтованих на

готовність до професійного самовизначення;

- 3) завдання на самостійний пошук навчально-пізнавальної інформації;
- 4) проблемна форма постановки завдання;
- 5) інноваційні технології;
- 6) використання міжпредметних зв'язків;
- 7) інший варіант відповіді _____.

10. Планування і розробка цілей і завдань позакласної роботи здійснюється:

- 1) лише особисто вчителем;
- 2) за участю найбільш ініціативних учнів;
- 3) за участю усіх бажаючих учнів.

Дякуємо за відповіді!

Анкета для учнів

Шановні старшокласники! Задля з'ясування значення позакласної роботи в процесі навчання української мови у профільній школі ми проводимо це опитування. За допомогою анкети ми хочемо дізнатися про ваше ставлення до позаурочної роботи, вибору найефективніших її форм і видів, потенційних можливостей отримання та поглиблення знань з української мови. Будемо вдячні за відверті відповіді.

1. Чи задовольняють Ваші інтереси до української мови шкільні уроки з цього предмета?

- а) так;
- б) ні;
- в) не повністю.

Чому? _____

2. Чи проводиться у Вашому навчальному закладі позакласна робота з української мови?

- 1) так;
- 2) ні;
- 3) інший варіант відповіді _____

3. Скільки часу Ви витрачаєте на позакласну роботу з української мови:

- 4) 1 год. на тиждень;
- 5) більше 1 год. на тиждень;
- 6) інший варіант відповіді _____

4. Чи задовольняє Ваші інтереси позакласна робота з української мови, що проводиться у Вашому навчальному закладі:

- 1) так;
- 2) ні;
- 3) частково.

Чому? _____

5. Позакласна робота з української мови є для Вас можливістю:

- 1) поглиблення знань з української мови;
- 2) формування навичок науково-дослідницької роботи;
- 3) розвитку практичних вмінь і готовності до професійного самовизначення;
- 4) цікавого проведення дозвілля;
- 5) спілкування з ровесниками.

6. Яким видам позакласної роботи з української мови Ви надаєте перевагу?:

Визначте, будь ласка, ступінь значущості кожного із видів позакласної роботи за чотирибальною шкалою:

має першочергове значення – 4 бали,

має велике значення -3 бали,

не є дуже значущим – 2 бали,

не має значення – 1 бал)

- 1) мовні гуртки різного спрямування _____;
- 2) науково-пошукова робота в музеях, екскурсія (музейний ресурс) _____;
- 3) створення бюлетенів, стінгазет, рукописних журналів _____;
- 4) вікторини, конкурси, олімпіади, конкурс-захист науково-дослідницьких робіт (МАН), КВК _____;
- 5) створення веб-сторінок, блогів, сайтів, вебінари та ін. (інформаційно-комунікаційний ресурс) _____;
- 6) лінгвістичні дослідження _____;
- 7) учнівські дослідницькі проекти _____;

- 8) доповіді, реферати, мультимедійні презентації _____;
- 9) мовні вечори, свята, тижні української мови _____;
- 10) організація та проведення мовних конференцій, семінарів, диспутів, обговорень _____;
- 11) організація зустрічі учнів з цікавими людьми _____;
- 12) дистанційне електронне навчання _____.

7. Чи є у Вашому навчальному закладі гуртки філологічного профілю?

- 1) так;
- 2) ні;
- 3) не знаю.

8. Які інформаційно-комунікаційні технології Ви використовуєте у позакласній роботі з української мови?

- 1) хмарні технології (Office 365);
- 2) соціальні мережі (Facebook, Twitter, Вконтакте, Google, YouTube);
- 3) електронне дистанційне навчання у системі Moodle;
- 4) створення мультимедійних презентацій (PowerPoint, OpenImdivss, Flash та ін.);
- 5) Додатки Веб 2.0 (блоги, онлайн-енциклопедії (wiki);
- 6) інше _____.

9. Чи хотіли б Ви займатися позакласною роботою у музеї?

- 1) так;
- 2) ні;
- 3) не визначився.

10. Чи входить в коло Ваших інтересів науково-дослідницька навчальна діяльність, написання наукових робіт:

- 1) так;
- 2) ні;
- 3) не визначився.

11. Які види дослідницької роботи є для Вас найбільш цікавими:

- 1) робота з науковими лінгвістичними джерелами;
- 2) інтернетпроекти;
- 3) музейна робота;
- 4) розробка мовних проєктів;
- 5) участь у лінгвістичних експедиціях;
- 6) інше_____.

12. Які види інноваційного навчання у позакласній роботі викликають у Вас найбільший інтерес?

- 1) інтерактивне навчання;
- 2) імітаційні технології профорієнтаційного спрямування;
- 3) проєктна діяльність;
- 4) новітні інформаційно-комунікаційні технології.

13. Яким формам, методам і прийомам профільного навчання з української мови Ви віддасте перевагу у позакласній роботі?

- 1) колективне навчання у співпраці (ігри, змагання);
- 2) робота у невеликій групі;
- 3) самостійна робота;
- 4) робота з лінгвістичними джерелами, словниками;
- 5) дискусія, колоквіум, семінар;
- 6) розв'язування проблемних питань, лінгвістичних задач;
- 7) самостійний пошук проблем з мовознавства;
- 8) опрацювання художніх творів на мовознавчу тематику;
- 9) написання творів на лінгвістичну тематику.

Інші_____.

Дякуємо за відповіді!

Анкета
для вивчення мотивів навчальної діяльності учнів
(за Б.К. Пашинєвим)

Інструкція

Прочитайте запропоновані нижче пари тверджень у вигляді питань. Виберіть з кожної пари те питання, яке найбільше відображає ваше бажання вчитися. Номер питання та варіанти відповіді запишіть на листі відповідей. Майте на увазі, що питання весь час повторюються, але кожного разу в новому сполученні. Тут немає гарних чи поганих відповідей. Обираючи одне і відкидаючи інше питання, ви лише виявляєте власну індивідуальність.

1. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконане завдання?

ЧИ

Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

2. В) Вас більше спонукає до навчання бажання думати, пізнавати нове, невідоме, вирішувати складні завдання?

ЧИ

Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути у складі найкращих учнів?

3. Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

ЧИ

Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

4. Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

ЧИ

3) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, не бути гіршим за інших?

5.Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

ЧИ

В) Вас більше спонукає до навчання бажання думати, пізнавати нове, невідоме, вирішувати складні завдання?

6.Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути в колі найкращих учнів?

ЧИ

Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

7.Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

ЧИ

Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

8.А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконане завдання?

ЧИ

В) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

9.Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

ЧИ

Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути у складі найкращих учнів?

10.В) Вас більше спонукає до навчання бажання думати, пізнавати нове, невідоме, вирішувати складні завдання?

ЧИ

Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

11. Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути в колі найкращих учнів?

ЧИ

Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

12. Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

ЧИ

Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

13. Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

ЧИ

З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, не бути гіршим за інших?

14. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконане завдання?

ЧИ

Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути в колі найкращих учнів?

15. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

ЧИ

Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

16. В) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

ЧИ

Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

17. Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути в колі найкращих учнів?

ЧИ

Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

18. Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

ЧИ

З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, не бути гіршим за інших?

19. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконане завдання?

ЧИ

Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

20. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

ЧИ

Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

21. В) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

ЧИ

Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

22. Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути в колі найкращих учнів?

ЧИ

3) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, не бути гіршим за інших?

23. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконане завдання?

ЧИ

Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

24. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

ЧИ

Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

25. В) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

ЧИ

3) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, не бути гіршим за інших?

26. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконане завдання?

ЧИ

3) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, не бути гіршим за інших?

27. А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконане завдання?

ЧИ

Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

28. Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

ЧИ

3) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, не бути гіршим за інших?

Обробка результатів анкетування

Анкета дозволяє виявити вподобання за вісьмома основними мотивами навчальної діяльності. Кожний з цих мотивів визначається літерами:

А.Мотив зовнішнього примусу уникнення покарання.

Б. Соціально-орієнтований мотив (мотив боргу та відповідальності).

В. Пізнавальний мотив (знання як мета розвитку особистості).

Г.Мотив престижу.

Д.Мотив матеріального благополуччя.

Е.Мотив отримання інформації (знання як засіб самоствердження).

Ж.Мотив досягнення успіху.

З.Мотив орієнтації на соціально залежну поведінку.

Обробка результатів відбувається шляхом підрахунку частоти вибору кожної літери в листі для відповідей.

Сумарний кількісний показник за кожною літерою є мірою представленості кожного мотиву в ієрархії навчальних мотивів учня

Методика „Вивчення мотивації до позакласної діяльності з української мови”

(розроблена на основі методики Г. Казанцевої, призначеної для якісного аналізу і вивчення мотивів навчання)

Інструкція: виконайте наведені нижче рекомендації, підкресліть судження, що характеризують Ваше ставлення до позакласної роботи з української мови, допишіть ті, яких, на Вашу думку, не вистачає.

Таблиця В.1

№ з/п	Подобається займатися позакласною роботою з української мови, тому що	Не подобається займатися позакласною роботою з української мови, тому що
1.	мені цікаво поглиблено вивчати українську мову	мені не цікаво поглиблено вивчати українську мову
2.	подобається як учитель організовує позакласну роботу	не подобається як учитель організовує позакласну роботу
3.	я сам (сама) можу запропонувати окремі види позакласної роботи	я не можу сам (сама) запропонувати окремі види позакласною роботи
4.	участь у позакласній роботі сприятиме готовності до професійно-орієнтованого навчання	участь у позакласній діяльності не сприятиме готовності до професійно-орієнтованого навчання
5.	предмет легше засвоюється у процесі позакласної діяльності	предмет не засвоюється легше у процесі позакласної діяльності
6.	охоче буду займатися позакласною діяльністю з української мови	не охоче буду займатися позакласною діяльністю з

		предмета
7.	позакласна робота сприяє поглибленню знань з української мови	не сприяє поглибленню знань з української мови
8.	позакласна робота сприятиме виробленню навичок науково-дослідницької діяльності	не сприяє виробленню навичок науково-дослідницької діяльності
9.	активна участь у позакласній діяльності не забирає багато часу і є ефективною	активна участь у позакласній роботі забирає багато часу і є неефективною
10.	доцільно витратити час на позакласну діяльність	не доцільно витратити час на позакласну діяльність
11.	друзі цікавляться позакласною діяльністю	друзі не цікавляться позакласною діяльністю
12.	цікаві окремі форми позакласної роботи	не цікаві ніякі форми позакласної роботи
13.	батьки вважають позакласну роботу важливою	батьки не вважають позакласну роботу важливою
14.	філологічний профіль навчання вимагає додаткових позакласних занять	філологічний профіль навчання не вимагає додаткових позакласних занять
15.	учитель часто хвалить за активну позакласну діяльність	учитель рідко хвалить за активну позакласну діяльність
16.	учитель використовує інноваційні методи й прийоми у позакласній роботі	учитель не використовує інноваційних методів і прийомів у позакласній роботі

17.	отримую задоволення від позакласної діяльності	не отримую задоволення від позакласної діяльності
18.	оволодіваю багатьма необхідними вміннями й навичками під час виконання індивідуальних завдань	оволодіваю багатьма необхідними вміннями і навичками під час виконання індивідуальних завдань
19.	позакласна робота сприяє розвитку мовної особистості	позакласна робота не сприяє розвитку мовної особистості
20.	позакласна робота з української мови впливає на самооцінку, саморозвиток	позакласна робота з української мови не впливає на самооцінку, саморозвиток
21.	позакласною роботою просто цікаво займатися	позакласною роботою просто нецікаво займатися
22.	використання інформаційно-комунікаційних засобів підвищує рівень знань з української мови	використання інформаційно-комунікаційних засобів не підвищує рівень знань з української мови
23.	використання музейного ресурсу сприяє зацікавленості до вивчення української мови	використання музейного ресурсу не сприяє виявлення зацікавленості до вивчення української мови

Аналіз результатів і висновки

**Експериментальна авторська програма позакласної роботи для учнів
профільних класів**

Розділи програми з української мови	Зміст позакласної роботи	Передбачені досягнення учня
10 клас		
Модуль I – Мова як суспільне явище.		
ВСТУП. 1.Мова як суспільне явище. 2.Українська мова в Україні. 3.3 історії розвитку української мови. 4.Українська мова як вища форма існування національної мови.	Конференція «Українська мова в світі». Віртуальна екскурсія «Місце в Україні, де я хочу побувати» (використання технологій музейної педагогіки). Медіа-проект «Професія філолога. Сучасне бачення». Поповнення онлайн-папки матеріалами про майбутню професію філолога «Світ очима старшокласника». «Я навчаюся у філологічному класі». Вікторина «Слово – життєдайне джерело». Створення електронної бібліотеки майбутнього філолога.	<i>усвідомлює</i> мовні обов’язки громадян; <i>називає</i> функції української мови; <i>розуміє</i> причини мовного суржику; <i>уміє проводити</i> пошукову роботу; створювати презентації; <i>володіє</i> на початковому рівні комп’ютерними мультимедійними технологіями; (онлайн-щоденник); <i>уміє створити</i> мовне портфоліо; адекватно оцінює мовну ситуацію в державі; <i>бере активну участь</i> у проведенні мовознавчих дискусій; <i>називає</i> ознаки культури

	«Мовне портфоліо учня» (правила створення та засвоєння комп'ютерних мультимедіа-технологій). Науково-практична учнівська конференція «День української писемності». Круглий стіл «Слово Тараса Шевченка з погляду старшокласників ХХІ ст». Засідання гуртка «Культура мови старшокласника – майбутнього філолога». Лінгвістичні читання «Видатні постаті українознавства». Свято рідної мови «Моя велична мово!» Сторінками онлайн-щоденника «Берегами краси. Говорімо правильно» (використання хмарних технологій та соціальних сервісів Web 2.0.) Комунікативно-ситуативні завдання	мовлення; <i>здійснює</i> колективну <i>пошукову</i> роботу в музеї; <i>проводить</i> лінгвістичне дослідження, <i>оформлює</i> результати роботи; <i>досліджує</i> особливості розвитку української мови на сучасному етапі; <i>висловлює</i> власну позицію щодо мовної ситуації в країні; <i>систематизує</i> вислови про мову відомих наукових, громадських і літературних діячів; <i>створює</i> інтернет-сторінку, сайт, блог; <i>бере участь</i> в історико-лінгвістичній експедиції; <i>оформлює</i> звіт за результатами експедиції; <i>уміє виправляти помилки у власному звіті.</i>
--	--	---

	«Допоможи знайти помилку». «Плекаємо філологічну обдарованість» (колективна робота над створенням інтернет-сторінки (сайт, блог). Історико-лінгвістична експедиція «Наше славне місто (село)». «Стежками долі славних земляків».	
Модуль II – Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія.		
1. Фонетика української літературної мови як учення про її звукову систему . 2. Українська орфоепія як учення про систему загальноприйнятих правил української літературної вимови. 3. Українська графіка. 4. Українська орфографія як учення про систему загальноприйнятих	Доповідь «Історія фонетики». Лінгвістичне дослідження «Звуки мовлення». Конкур на кращий твір «Фонетична краса нашої мови». «Мова звуків». Орфографічний практикум (дистанційна освіта). Орфоепічне дослідження (хмарний сервіс office 365). Філологічні цікавинки. Розвиток української писемності (засідання мовознавчого гуртка).	<i>готує</i> лінгвістичні повідомлення з тем фонетики; <i>проводить</i> орфографічне дослідження (хмарний сервіс office 365); <i>використовує</i> доречно засоби милозвучності; <i>пише</i> конспекти, статті, реферати; <i>бере активну участь</i> у проектах, зокрема «Мовні недоліки у вимові учнів та вчителів нашої школи»; <i>знає</i> орфоепічні норми української мови, основні правила української орфоепії;

правил написання слів.	Імітаційна гра «Редактор». Проект «Виправляємо помилки на шпальтах газет». Філологічне дослідження «Актуальні питання орфоепії». Міні-проект «Мовні недоліки у вимові учнів та вчителів нашої школи». Створення словничка найбільш уживаних труднощів у вимові старшокласників (робота в активних групах). Спільний проект учнів, учителів та батьків «Ми любимо рідну мову» (використання інформаційно-комунікаційних сервісів Google). «Сила імені» ігрова технологія (активні групи старшокласників). Семінар «Підвищення грамотності старшокласників	<i>працює</i> із словниками різних типів, електронними; <i>добирає</i> мовний матеріал до власного словничка; <i>перекладає</i> українські тексти; <i>редагує</i> тексти з орфографічними помилками, лексичними, стилістичними; <i>укладає</i> власний орфоепічний словничок; <i>характеризує</i> мовлення дикторів (на основі відеозаписів); <i>орієнтується</i> в комп'ютерних мультимедійних технологіях з метою створення міні-пректів з названих тем; <i>активно використовує</i> інформаційно-комунікаційних сервіси Google); <i>дотримується</i> основних правил культури спілкування, зокрема у досвіді кураторства в молодших класах;
-------------------------------	--	---

	профільної школи. Шляхи подолання труднощів». Майстер-клас «Як написати статтю в газету. Досвід старшокласників» (досвід кураторства: старшокласники діляться досвідом з учнями 8 – 9 класів). Мовні дебати. Філологічний КВК. Робота з «Орфографічним словником» (досвід кураторства: старшокласники для учнів 6 класів). Екскурсія у бібліотеку. Правила бібліографічного пошуку. Структура електронних словників. Майстер-клас «Як навчитися швидко читати». Імітаційна гра «Що я знаю про професію філолога». Спільний проект учнів та	<i>засвоює</i> основні правила бібліографічного пошуку; <i>знає</i> структуру електронних словників, використовує активно в роботі з мовним матеріалом; <i>здійснює</i> індивідуальну роботи при підготовці до мовних конкурсів і олімпіад з поданих тем; <i>виконує</i> самостійно різноманітні вправи і завдання у системі дистанційної освіти Moodle; <i>уміє</i> працювати у групах і парах під час виконання лінгвістичних задач; <i>виявляє</i> творчість і винахідливість в імітаційних іграх; <i>знайомиться</i> поглиблено з філологічною галуззю; <i>здійснює</i> пошукову та наукову роботу на музейному матеріалі; <i>проводить</i> лінгвістичне дослідження про причини появи неологізмів; <i>досліджує</i> діалектизми в
--	---	---

	студентів «Фонетична краса нашої мови». Мовний турнір (змагання між учнями філологічних класів). Імітаційна гра «Презентація словників» (учні уявляють себе у ролі словників і розповідають про принципи укладання). Підготовка до олімпіад та конкурсів. Виконання індивідуальних завдань у системі дистанційної освіти Moodle.	художніх творах; <i>виконує</i> індивідуальні завдання у системі дистанційної освіти Moodle; <i>здійснює</i> тренінг до участі в олімпіадах і конкурсах; <i>повторює</i> матеріал за темами, <i>складає</i> завдання до залікових частин для учнів 10 класу; <i>виконує</i> тестові завдання в онлайн-режимі (підготовка до ЗНО).
Модуль III – Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір.		
1.Лексикологія української мови як учення про лексичний склад. 2.Лексика української мови за походженням. 3.Лексика української мови за сферою її використання, стилістичною диференціацією.	Лінгвістичне заняття-гра «Омоніми й багатозначні слова». Ситуативна гра «Сучасні синоніми». Конкурс «Фразеологічний ребус». Мовне свято «Україна – наш спільний дім». Брейн-ринг «Наукова й ділова лексика». Музейна гра квест-онлайн (використання	<i>проводить</i> лінгвістичне дослідження про причини появи неологізмів; <i>досліджує</i> діалектизми в художніх використовує творах; <i>використовує</i> доцільно в усному і писемному мовленні синоніми та антоніми; <i>пояснює</i> причини порушень лексичних норм; <i>розвиває</i> акторську

4.Активна і пасивна лексика.	музейної педагогіки з допомогою сайтів музеїв України).	майстерність шляхом поповнення словникового запасу;
5. Фразеологія як розділ мовознавства.	Майстер-клас у бібліотеці (поради з бібліографічного пошуку).	<i>проводить</i> дослідження, оформлює письмову роботу члена МАН;
6.Українська лексикографія як розділ мовознавства проукладання словників.	Семінар «Автори словників» («Словникове багатство України»).	<i>бере активну участь у</i> мовному тренінгу; <i>проводить</i> екскурсію-дослідження в музеї;
7. Морфеміка і словотвір української мови як учення про будову і творення слів.	Заняття «Структура електронних словників» (практикум). Дослідження «Лексика моєї школи» («Словник у житті сучасного учня»). Театральна вибірка (інсценізація вибраних творів з лінгвістичним аналізом) «Діалектизми у творах М. Коцюбинського (О. Кобилянської, В. Стефаника та ін.)». Індивідуальна робота з учнями учасниками МАН (пропонована тема дослідження «Структурно-семантичні особливості оберегової	<i>досліджує</i> топоніми населеного пункту; <i>засвоює</i> правила ведення дискусії; <i>працює</i> над мовним портфоліо; <i>знає</i> правила складання інструктивних порад; <i>досліджує</i> походження фразеологізмів, афоризмів; <i>бере участь у</i> спільному проєкті, конкурсах; <i>бере участь у</i> мовознавчому експерименті; <i>проводить</i> науково-практичну учнівську конференцію; <i>досліджує</i> сучасні поетичні твори на наявність

	лексики»). Засідання мовного гуртка («Ономастика», «Топонімія» тощо). Мовний тренінг «Як поповнювати словниковий запас з української мови?». Екскурсія-дослідження в музеї П. Тичини «Метафора у віршах П. Тичини» (використання музейної педагогіки). Науково-практична конференція «Лексикологія української мови». Заняття у формі рольової гри «Етимологічний словник моєї майбутньої професії» Дискусія «Сленг: за чи проти?» Проектна діяльність «Топонімічні назви мого населеного пункту (вулиць міста чи села)». Презентація – урочисте представлення	авторських неологізмів; <i>уміє</i> писати повідомлення у шкільну газету; засвоює правила ведення дискусії, проводить диспут; відвідує мовознавчий гурток; бере участь у позакласному занятті, що проводиться в музеї; випробовує себе у ролі екскурсовода; складає практичний міні-словник; афоризмів, фразеологізмів; <i>здійснює</i> проектну діяльність; <i>проводить</i> лінгвістичне дослідження; <i>читає</i> твори сучасних поетів, <i>проводить</i> ідейно-художній аналіз; <i>відвідує</i> мовознавчий гурток; <i>уміє</i> підбирати мовознавчий матеріал за темою позакласного заняття; <i>запам'ятовує</i> афоризми, фразеологізми; <i>укладає</i> практичний міні-
--	---	---

	лінгвістичної літератури. Повідомлення в шкільну пресу. Оформлення стендів. Складання інструктивних порад шестикласникам з вивчення поданих розділів. Спільний проект у формі змагання (учнів 6 класів та старшокласників, досвід кураторства, досвід майбутньої професії вчителя) «Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія» (мовний турнір). Аналіз-дослідження сучасної поезії «Авторські неологізми». Міні-диспут «Чи потрібні українській мові іншомовні слова». Мовознавчий гурток «Подорож стежками неології та словотворення» (заняття-подорож з використанням музейної педагогіки).	словник фразеологізмів; <i>бере</i> участь у конкурсі; <i>опановує</i> сучасні телекомунікаційні технології з професійно-орієнтованою, філологічною метою.
--	--	---

	Конкурс на кращого знавця афоризмів, фразеологізмів.	
Модуль IV – Морфологія.		
1. Українська морфологія як розділ мовознавства про частини мови.	Мовознавчий експеримент (полягає в утворенні нових слів від поданих частин мови з використання додаткових посібників, словників). Театралізована вибірка «Подорож у світ граматики» (інсценізація за написаним спільним сценарієм старшокласників та вчителів про частини мови). Рольова гра «Екскурсивод і турист» (проводиться на базі музею з використанням елементів музейної педагогіки). Підготовка до олімпіад та конкурсів. Виконання індивідуальних завдань у системі дистанційної освіти Moodle.	<i>характеризує</i> стилістичні особливості різних частин мови; <i>вміє</i> складати схеми морфологічних розборів; <i>розробляє</i> таблиці характеристики граматичних ознак частин мови; <i>виконує</i> тестові завдання з різних частин мови в ЕНК; <i>здійснює</i> науково- дослідницьку діяльність; <i>опановує</i> сучасні телекомунікаційні технології з професійно- орієнтованою, філологічною метою; <i>уміє</i> користуватися словниками, енциклопедіями; <i>складає</i> бібліографічний список; <i>проводить</i> екскурсії у бібліотеку для учнів 5 – 8

	Практикум. Схеми морфологічного розбору слів. Порівняльний аналіз (до змісту мовного портфоліо учня; індивідуальна робота в ЕНК). Консультації з науково-дослідницької діяльності. Тематичні семінари. Практичні заняття. Індивідуальна робота. Організація наукового дослідження. Вибір проблеми та вимоги. Мета і завдання. План-проспект. Методи дослідження. Принцип збору інформаційного матеріалу, ознайомлення з науковою літературою. Правила роботи і бібліотеці, складання бібліографічного списку. Види конспектів. Тематичні виписки, план, тези. Правила оформлення дослідницької роботи.	класів; знайомиться з філологічними мовними інтернет-сайтами; володіє сучасними методами пошуку, обробки, інтерпретації відповідної інформації; користується електронними словниками, довідниками; бере участь у Web-форумах; працює з Web-сторінками відомих мовознавців; бере участь в студентських інтернет-конференціях; уміє складати план-проспект наукового дослідження; знайомиться з методами дослідження; уміє працювати в групі; готує мультимедійні презентації, доповіді за темою МАН роботи; володіє основними правилами виголошення доповіді; аналізує свій виступ перед
--	--	---

	Наочні матеріали до захисту науково-дослідницьких робіт. Підготовка доповіді, мультимедійної презентації. Правила складання плану-захисту. Культура мовлення. Виголошення доповіді. Обговорення захисту роботи.	аудиторією.
11-Й КЛАС		
Модуль І – Риторика.		
Вступ 1. Мова, індивід, суспільство. 2. Лінгвістична риторика. 3. З історії риторики й ораторського мистецтва. 4. Основи ораторського мистецтва.	Сторінками онлайн-щоденника «Берегами краси. Говорімо правильно» (використання хмарних технологій та соціальних сервісів Веб 2.0.) Рольова гра «Я оратор». Тренінг «Покращення вимови». Комунікативно-ситуативні завдання «Допоможи знайти помилку». Індивідуальна робота з учнями учасниками МАН (пропонована тема	<i>розширює свої уявлення про національну специфіку мовної картини світу, взаємозв'язок мови і культури; усвідомлює роль української мови як національної цінності; розв'язує комунікативно-ситуативні завдання, тестові завдання; виявляє особливості української мови на фоні інших у міжкультурній комунікації; досліджує праці визначних учених-лінгвістів; готує усні і письмові</i>

	дослідження «Особливості розвитку риторичних традицій в Україні»). Семінарське заняття «Вітчизняна риторика І. Вишенського, Г. Сковороди, Ф. Прокоповича». Робота над збірником порад оратору (до оформлення мовного порт фоліо учня). Ділова гра «Синтез думок» (групова форма; презентація одного з видів ораторського мистецтва). Ділова гра «Правила ведення полеміки». Мовні дебати на тему «Мовлення – слово кодекс поведінки». Лінгвістичне дослідження-аналіз промов видатних людей сучасності, майстрів слова, дикторів на телебаченні та радіо. Рольова гра «Академічне	повідомлення, дослідницьку роботу (МАН); <i>інсценізує</i> уривків творів визначних класиків; <i>готує</i> усні повідомлення з історії риторики і ораторського мистецтва; <i>бере</i> участь у мовних дебатах; <i>проводить</i> лінгвістичне дослідження промов видатних людей; <i>аналізує</i> відео фрагменти промов; уроки красномовства; <i>пише</i> сценарії до ювілеїв видатних майстрів слова; <i>інсценізує</i> промови до ювілейних дат; <i>готує</i> доповіді про праці видатних ораторів Давньої Греції, Давнього Риму, України; <i>бере</i> участь у тренінгу, <i>аналізує</i> власний виступ; <i>проводить</i> аналіз ораторської майстерності; <i>досліджує</i> філософію українського філософа Григорія Сковороди; <i>розробляє</i> сценарій свята, театрального дійства;
--	---	---

	красномовство». Дискусія та тему «Сучасний риторичний ідеал». Соціально-побутове красномовство театральна вибірка (інсценізація промов до народження, одруження, вітання, ювілею, прощання тощо). Написання сценаріїв до ювілеїв видатних майстрів слова. Театральна вибірка (інсценізація уривків творів О. Вишні, О. Довженка, В. Сухомлинського, Б. Грінченка). Визначальні напрями філософії Г. Сковороди «Одна сторінка з життя» (театральне дійство). Тренінг «Невербальні засоби спілкування» (поради майбутньому філологу). Лекція №1 «Феофан Прокопович. Теорія	<i>вчиться</i> працювати у групах, аналізує власну діяльність; відвідує музеї; <i>вчиться</i> висловлювати враження від екскурсії, аналізувати музейний матеріал; <i>готує</i> лекцію за темою; <i>бере</i> участь у диспуті; <i>готує</i> доповідь на конкурс; <i>презентує</i> власний доробок ораторського мистецтва.
--	---	---

	красномовства XIX століття». Лекція №2 «Давньоруська риторика» (лектори – лідери активних груп старшокласників). Конкурс на кращого промовця «Слово випускнику». Диспут «Чи кожна людина може стати оратором?» Конкурс-презентація «Зразки ораторського мистецтва».	
Модуль II – Синтаксис. Пунктуація.		
1. Синтаксис української мови. 2. Пунктуація.	Конкурс рефератів «Синтаксис простого речення». Конференція «Пунктуація. Способи підвищення пунктуаційної грамотності. Найскладніші уживання розділових знаків». Семінар-практикум «Шляхи подолання пунктуаційних та	<i>готує</i> реферативну роботу про синтаксис простого речення; <i>викладає</i> власну програму підвищення пунктуаційної грамотності учнів профільної школи; <i>добирає й конструює</i> прості і складні речення; <i>складає</i> тестові завдання, вчиться працювати в активних творчих групах; заповнює електронні

	граматичних помилок». Складання тестових завдань (робота в активних творчих групах). Практикум. Складання електронних таблиць «Складне речення» (до змісту мовного портфоліо учня).	таблиці; <i>вчиться</i> самостійно складати електронні таблиці; <i>готує</i> залікові частини за теоретичним матеріалом складного речення;
Модуль III – Узагальнення найважливіших відомостей з основних розділів.		
1. Узагальнення і систематизація найважливіших відомостей з основних розділів науки про мову.	Конкурс рефератів «Основні форми дієслова та способи їх творення», «Складні випадки розрізнення службових частин мови». Лінгвістичне дослідження «Особливості наголошування слів в українській мові». Презентація книги Катерини Городенської «Українське слово у вимірах сьогодення» (найновіші рекомендації з українського слововживання,	<i>доповнює</i> мовне портфоліо; <i>готує</i> реферати; <i>проводить</i> лінгвістичне дослідження; <i>проводить</i> орфоепічний тренінг правильного наголошення слів; <i>аналізує</i> відеоролики запису виступів сучасних мовознавців; телевізійних уроків з Олександром Авраменком, радіопередач («Чорним по Білому» з Яриною Скуратівською та ін.) <i>проводить</i> лінгвістичного дослідження; <i>складає</i> лінгвістичні задачі;

	словотворення, правопису, відмінювання, пунктуації, новітніх запозичень, наголошення слів). Лінгвістичне дослідження «Числівник у текстах наукового стилю». Складання лінгвістичних задач «Таємниці частин мови» (лідерство старшокласників; досвід кураторства (матеріали, складені старшокласниками орієнтовані на учнів 5 – 7 класів); робота в активних групах). Екскурсія в Музей художнього мистецтва «Сучасне мистецтво. Моє бачення»; «Картина, що спонукала до створення художнього витвору» (використання інформаційно-комунікаційних технологій). Публіцистичний стиль.	<i>проводить</i> екскурсію в Музей художнього мистецтва; <i>складає</i> каламбурів; <i>бере участь</i> у семінарі, виступи учнів; <i>заповнює</i> електронні таблиці за темою; <i>вчиться</i> самостійно складати таблиці за темою, а також для учнів середньої школи (досвід кураторства); <i>виконує</i> завдання за електронним навчальним курсом (ЕНК); <i>складає</i> нарис, каламбур; <i>доповнює</i> власне мовне портфоліо практичним матеріалом;
--	---	---

	Нарис. Семінар-практикум. Проба пера: складання каламбурів. Практикум. Складання електронних таблиць «Частини мови» (до змісту мовного портфоліо учня).	
Модуль IV – Стилїстика.		
1. Система функціональних стилів сучасної української мови. 2. Офіційно-діловий стиль. 3. Художній стиль. 4. Публіцистичний стиль. 5. Техніка підготовки ораторського виступу. 6. Конфесійний стиль. 7. Епістолярний стиль.	Сторінками онлайн-щоденника «Берегами краси. Говорімо правильно» (використання хмарних технологій та соціальних сервісів Веб 2.0.) Комунікативно-ситуативні завдання «Допоможи знайти помилку». Майстер-клас з писанкарства. Складання карт-інструктажів. «Колоритно-стильові різновиди мовлення» (дослідження на прикладі творів українських класиків). Практикум. Написання	<i>аналізує</i> структуру й семантику текстів різних стилів мовлення; <i>виділяє</i> мовні засоби, що виражають основні ознаки тексту; <i>розрізняє</i> стилістику практичну і функціональну, з'ясовує стилістичні норми української літературної мови; <i>виконує</i> пропоновані завдання ЕНК; <i>усвідомлює</i> важливість самоосвіти, самовдосконалення, здійснює навчання за модулями пропонованого дистанційного курсу; <i>з'ясовує</i> особливості різних

	творів публіцистичного жанру. Рольова гра «Журналістське розслідування». Рольова гра «Інтерв'ю-портрет» (портретний нарис). Проба пера. Публіцистичний стиль. Написання памфлетів, фейлетонів. Медіа-прект «Засвоєння культури інтернет-спілкування». Група в соціальній мережі «Культура спілкування старшокласника». Мовний турнір «Ігри патріотів». Музейний проект «Епістолярна спадщина творів українського слова» (передбачає дослідження на базі музею). Позакласне заняття-проект на базі Києво-Печерської лаври	стилів мовлення; аналізує мовні засоби; <i>оцінює</i> текст з погляду його змісту, форми, задуму і мовного оформлення; <i>практикується</i> у написанні власного висловлення до ЗНО; <i>добирає</i> мовні засоби залежно від задуму висловлювання, стилю і жанру мовлення; <i>корегує</i> усне мовлення у процесі говоріння, враховуючи реакцію слухача; <i>оперує</i> основними поняттями лінгвістики тексту, переробляє тексти відповідно до визначеної мети; <i>складає</i> практичний словник-довідник з виправлення помилок стилістичного характеру; <i>проводить</i> учнівське журналістське дослідження; <i>оформлює</i> матеріали на шкільний учнівський сайт; <i>пише</i> статтю в шкільну учнівську газету;
--	---	---

	«Історія сакрального стилю на матеріалі музейної спадщини». Індивідуальна робота з учнями учасниками МАН Пропоновані теми дослідження: 1. Використання лексичних одиниць у текстах сакрального стилю. 2. Особливості епістолярного стилю Павла Тичини (на матеріалі музейного архіву). 3. Роль стилістичних фігур у художньому тексті на прикладі творів О. Забужко. 4. Сакральний стиль у мережі Інтернет. 5. Лексика конфесійного стилю: перифрази, алегорії, метафори. 6. Взаємодія конфесійного і художніх стилів сучасної української	<i>пише</i> твори публіцистичного жанру; <i>активізує навчальну діяльність шляхом участі в</i> рольових (імітаційних) іграх; <i>пише</i> памфлети, фейлетони; <i>бере участь у</i> проектній діяльності; <i>засвоює</i> правила інтернет-спілкування; <i>бере участь у</i> музейних проектах; <i>пише</i> дослідницьку роботу за запропонованими темами (МАН); <i>оформлює</i> дослідницьку роботу за правилами; <i>бере участь у</i> науково-практичній конференції; <i>аналізує</i> електронну кореспонденцію, <i>засвоює</i> правила інтернет-лисування; <i>користується</i> філологічними, лінгвістичними інтернет-сайтами, електронними словниками, довідниками; <i>бере участь у</i> Web- форумах,
--	--	--

	мови. 7. Архаїзми в церковнослов'янській спадщині (на матеріалах музеїв Книги, Києво-Печерської лаври, Національного музею України м.Києва). 8. Особливості епістолярного жанру в електронній кореспонденції. 9. Культура мовлення в електронній кореспонденції. 10. Засоби емоційної виразності в публіцистичному стилі. Науково-практична учнівська конференція «Перші переклади Біблії (І. Пулюя, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького). Конкур рефератів. «Становлення конфесійного стилю української мови. І. Огієнко (митрополит	<i>працюєз</i> Web-сторінками мовознавців; <i>бере участь</i> в Інтернет-конференціях; <i>укладає</i> власну електронну бібліотеку і <i>доповнює</i> власне мовне портфоліо; <i>проводить</i> лінгвістичне дослідження; <i>ініціює</i> участь в інтернет-проекті, конкурсі юних блогерів; <i>здійснює</i> індивідуальну пошукову роботу; <i>бере участь</i> у конкурсній захисті робіт МАН.
--	--	--

	Іларіон)». Проектна діяльність «Роль блогів у діловому спілкуванні». Лінгвістичне дослідження «Лексичні, граматичні, орфографічні ознаки епістолярного стилю» (на матеріалах приватного листування). Консультації з науково- дослідницької діяльності. Тематичні семінари. Практичні заняття. Індивідуальна робота. Організація наукового дослідження. Вибір проблеми та вимоги. Мета і завдання. План- проспект. Методи дослідження. Принцип збору інформаційного матеріалу, ознайомлення з науковою літературою. Правила роботи в бібліотеці, складання бібліографічного списку. Види конспектів.	
--	---	--

	Тематичні виписки, план, тези. Правила оформлення дослідницької роботи. Наочні матеріали до захисту науково-дослідницьких робіт. Підготовка доповіді, мультимедійної презентації. Правила складання плану-захисту. Культура мовлення. Виголошення доповіді. Обговорення захисту роботи.	
--	--	--

Міні-словник музейної міжпредметної термінологічної лексики

Абак, абака – верхня плита капітелі, квадратна або прямокутна.

Акант, аканф – скульптурне зображення листя рослини, важливий декоративний елемент корінфського ордеру.

Антаблемент – балкове перекриття прогону.

Антик – твір античної скульптури або її фрагмент.

Апсида, абсида – напівкруглий або багатокутний виступ споруди, перекритий напівкуполом або напівсклепінням, та аналогічна по формі частина інтер'єру храму, яка є частиною вівтаря.

Архівольт – зовнішнє обрамлення арки, яке виділяє дугу арки з площини стіни.

Атрій, атріум – внутрішній відкритий двір, оточений колонами або аркадою.

Аттик – стінка над карнизом, прикрашена рельєфами і написами; часто завершує тріумфальну арку; іноді відповідає невисокому поверху (аттиковий поверх).

Аеро-стиль – різновид декоративного оформлення предметів побуту (наприклад, крісло в обрисах автомобіля). Бере початок від формальних рішень міжнародного аеропорту ім. Кеннеді в Нью-Йорку і аеровокзалу ім. Далласа у Вашингтоні, побудованих за проектами Ееро Саарінен у 1962 р.

Ангоб – розпис кольоровою глиною по кераміці.

Арабеска – європейська назва характерного для арабського мистецтва складного візерунку, створеного на основі складного математичного розрахунку. Арабеска побудована на повторенні одного або кількох елементів візерунку – геометричних фігур, рослинних мотивів. Подібний орнамент виключає фон: один візерунок вписується в інший, суцільно заповнюючи поверхню. Цей принцип європейці ще називали «страх пустоти».

Арлекін – меблі з секретом, зовнішній вигляд яких не відповідає функції (наприклад, умивальник, захований у туалетному столику).

Багет – різьблена або пофарбована планка для рам і карнизів, профільоване оформлення прорізів дверей.

Банкетка – легка видовжена лавка без спинки і підлокітників з м'якою оббивкою. Використовувалася для бальних залів і приміщень для відпочинку.

Батік – спосіб ручного пофарбування тканин за допомогою воску. Винайдений на острові Ява.

Бержер – затишне м'яке крісло з широкою спинкою, яка переходить у підлокітники, і додатковою подушкою на низькому сидінні.

Бісквіт – білий, не вкритий глазур'ю, фарфор; в епоху класицизму використовувався для оздоблення меблів.

Балюстра – бокова частина іонічної капітелі у вигляді згортка.

Балюстрада – огорожа балконів, галерей і т.п. у вигляді поручнів з балясинами.

Балясина – невеликий фігурний стовпчик, який підтримує поручні сходів, балкону або огорожі.

Бастіон – кутова частина оборонної споруди, що виступає; може мати самостійне оборонне значення.

Бельведер – оглядовий майданчик або приміщення.

Боністика – вивчає паперові грошові знаки і бони.

Вимперг – різний фронтон над вікнами або дверима.

Волюта – пластична спіраль, декоративна деталь у формі завитка; є головним мотивом в оздобленні капітелей іонічного, коринфського і композитного ордерів; в архітектурі Ренесансу і бароко застосовувалися волюти великих розмірів при оздобленні фасадів, порталів, вікон і т.д.

Веджвуд – англійський фаянс, не вкритий глазур'ю; назва походить від імені винахідника Д. Веджвуда (1730–1795 рр.)

Візаві – французька канапа, зроблена так, що співрозмовники сидять обличчям один до одного.

Галерея – крите приміщення, довжина якого значно перевищує ширину, а одна з поздовжніх стін замінена колонами або стовпами.

Гемма – дорогоцінний або напівдорогоцінний камінь з вирізьбленим зображенням. Геммами називали також перстні-печатки з дорогоцінним камінням і візерунками.

Гліптика – мистецтво різьби на дорогоцінних або напівдорогоцінних каменях.

Гранж, грenj – стилістичний напрямок з ефектом природності і рукотворності простору, з деяким нальотом старовини, з акцентом на фактурі і текстурі природного матеріалу.

Гіпостильна зала – багатоколонна зала.

Герма – коротка чотирикутна колона, яка закінчується бюстом і звужується донизу.

Горельєф – високий рельєф, випуклі частини якого виступають над площиною основного фону на половину і більше висоти.

Гриф – фантастична тварина з тілом лева, головою і крилами орла, часто зустрічається як мотив в орнаментах.

Геральдика – (від латин. – *глашатай*) – допоміжна історична дисципліна, яка вивчає герби.

Донжон – головна вежа феодального замку, кругла або чотирикутна в плані, служила останнім місцем схову для мешканців замку.

Дортуар – загальна багатолюдна спальня.

Десюдепорт – декоративне живописне або рельєфне панно (вставка) над дверима.

Дрессуар – меблі пізньої готики.

Дюшест – шезлонг у вигляді крісла з видовженим сидінням.

Ескіз – підготовчий малюнок етюду або картини. У процесі роботи з натури ескізи використовуються як допоміжний матеріал; в них розробляються варіанти композицій майбутньої картини.

Етюд – зображення обмежених розмірів, виконане з натури заради її ретельного вивчення. За допомогою етюду художник удосконалює свою професійну майстерність. Основна мета етюду – живе і правдиве втілення живописного замислу, створення картини. В реалістичному мистецтві етюд завжди виконує допоміжну роль.

Екстер'єр (на противагу інтер'єру) – зовнішній вигляд споруди.

Жирандоль – настільний світильник з центральною балясиною і кришталевим оздобленням.

Зіккурат – багатоярусна храмова вежа ступінчатої форми.

Інталія – гемма із заглибленим зображенням.

Іконостас – віттарна перегородка, яка відокремлює віттар від решти храму, заповнена рядами ікон.

Імплювій – плаский басейн у центрі віттаря, куди стікала дощова вода.

Інтер'єр – функціонально та естетично організований внутрішній простір споруди.

Кабаре – столик для кави, чаю, часто з мармуровою поверхнею.

Кабріоль – вигнуті меблеві ніжки, іноді з лапами тварини.

Каменя – гемма з опуклим зображенням.

Канделябр – великий свічник для кількох свічок.

Козетка – канапа для двох.

Капелла – католицька каплиця.

Капітель – верхня частина колони, яка є характерним елементом стилю; в грецьких ордерах: дорична, іонічна, коринфська; в римських ордерах: тосканська, композитна, візантійська, романська, готична, ренесансна.

Каріатида – вертикальна опора у вигляді жіночої фігури.

Картуш – декоративна скульптурна або графічна деталь у вигляді щита або напіврозгорнутого згортка, на якому вміщуються написи, вензелі, емблеми, герби.

Квадрига – двоколісна колісниця, запряжена четвіркою коней, розташовувалася на аттиках споруд.

Ламбрекен – тканий або плетений декор у вигляді зубчатої смуги з китицями, для обрамлення балдахинів, покривал, занавісок.

Лессіровка – один з прийомів живописної техніки, який полягає у нанесенні дуже тонких шарів напівпрозорих фарб на вже сухий густий шар інших фарб. При цьому досягається особлива легкість кольорів, що є результатом їх оптичного зміщення.

Люкарна – вікно на горищі.

Маскарон – скульптурна деталь у вигляді обличчя людини або голови тварини, зрізана ззаду.

Мансарда – приміщення на горищі, яке використовується для житла.

Мечеть – мусульманська культова споруда.

Мінарет – вежі мечеті, з якої віруючих закликають до молитви.

Мінхраб – вівтарна ніша в мечеті.

Мезонін – житлова надбудова над середньою частиною невеликого будинку.

Майоліка – кераміка, вкрита непрозорою глазур'ю.

Молдінг – накладний рельєфний багет.

Наос – святилище давньогрецького храму.

Нервюра – арка з тесаних каменів. Система нервюр утворює каркас, який полегшує кладку склепіння.

Нумізматика (від лат. – *монета*) – вивчає історію монетної чеканки і грошового обігу по монетах. Як наука виникла у XVIII ст. Колекціонування монет почалося в XIV ст.

Неф – витягнуте приміщення, частина інтер'єру, обмежена з однієї або обох поздовжніх сторін рядом колон або стовпів.

Обеліск – прямокутний кам'яний стовп, який трохи звужується вгору, з пірамідальною загостреною вершиною; вперше з'явився в Єгипті.

Пілястр, пілястра – плоский вертикальний виступ в стіні у вигляді стовпа, оформленого у вигляді колони.

Портик – колонада, яка служить входом до споруди.

Плінт – квадратна плита в нижній частині бази колони.

Панно – поверхня(стіни, меблів) з живописним або рельєфним зображенням.

Пальмета – віялоподібний рослинний орнамент.

Псіхе – велике дзеркало, закріплене на стояках.

Розетка – орнамент у вигляді круга, складений з квіткових пелюсток.

Ратуша – будівля для органу самоуправління в деяких європейських державах.

Ротонда – кругла будівля, перекрита куполом.

Руст – грубо обтесаний камінь.

Сандрик – декоративна деталь у вигляді карнизу або фронтона над вікном або дверима.

Сфрагістика (від грецьк. – *печатка*) – вивчає печатки.

Софіт – архітектурно оброблена поверхня стелі.

Стукко – вищий сорт облицювальної штукатурки, до складу якої входять вапно, гіпс або товчений мармур; має високу міцність, після полірування може набувати вигляду мармуру.

Сфумато – м'якість виконання, невловимість предметних обрисів як результат певного художнього підходу. Прийом сфумато розробив Леонардо да Вінчі.

Тахта – широка канапа без спинки, з валиками і килимом.

Фасад – зовнішня сторона будівлі; може бути переднім, боковим, заднім.

Фалеристика – (лат. – *металеві прикраси, які служили воїнськими знаками; грецьк. – металеві бляшанки*) – вивчає історію орденів, медалей, воїнських значків, нагрудних знаків і т.д.

Філателія – (від філ. та грецьк. – *звільнення від оплати*) – колекціонування марок та інших знаків поштової оплати. Зародилася в 40-х роках XIX ст. Термін «філателія» увів французький колекціонер Г. Ерпен у 1864 р. Існує Міжнародна федерація філателістів.

Філокартія (від філ. та лат. – папір, листок) – колекціонування ілюстрованих листівок. Зародилася в 70-х рр. XIX ст. (Німеччина, Франція, Австро-Угорщина) в зв'язку з масовим випуском поштових листівок.

Хори – верхня галерея в церкві, в залі.

Цоколь – основа споруди у формі горизонтальної плити, розташованої на землі.

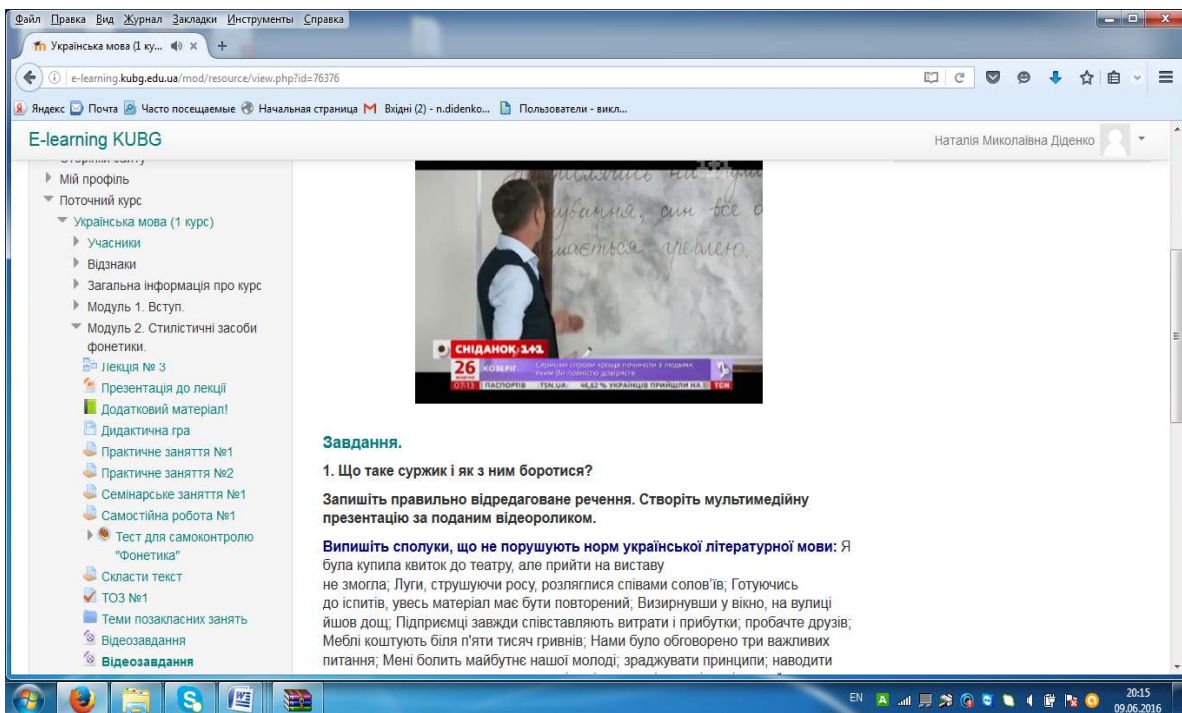
Шезлонг – довга лежанка з високою спинкою з вузької сторони; такі меблі відомі з кінця XVII ст.; прототип кушетки, дивана, софи.

Шпалери – настінні безворсові килими з орнаментальними і сюжетними зображеннями, виконані ручним способом.

Приклади завдань і вправ з електронного навчального курсу

Завдання з використанням інформаційно-комунікаційних та музейно-педагогічних технологій

1. Відеозавдання. Перегляньте відеоролик (Фрагмент уроку з О. Авраменком) «Що таке суржик і як з ним боротися?»

The screenshot shows a web browser window with the URL `e-learning.kubg.edu.ua/mod/resource/view.php?id=76376`. The page is titled "E-learning KUBG" and displays a video player with a lesson fragment. Below the video, the task is described in Ukrainian.

Завдання.

1. Що таке суржик і як з ним боротися?

Запишіть правильно відредаговане речення. Створіть мультимедійну презентацію за поданим відеороликом.

Випишіть сполуки, що не порушують норм української літературної мови: Я була купила квиток до театру, але прийти на виставу не змогла; Луги, струшуючи росу, розляглися співами солов'їв; Готуючись до іспитів, увесь матеріал має бути повторений; Визирнувши у вікно, на вулиці йшов дощ; Підприємці завжди співставляють витрати і прибутки; пробачте друзів; Меблі коштують біля п'яти тисяч гривнів; Нами було обговорено три важливих питання; Мені болять майбутнє нашої молоді; зраджувати принципи; наводити

Завдання. Висловте своє бачення проблеми на форумі. Запишіть правильно відредаговане речення. Створіть мультимедійну презентацію за поданим відеороликом.

Завдання. Випишіть сполуки, що не порушують норм української літературної мови.

Я була купила квиток до театру, але прийти на виставу не змогла; Луги, струшуючи росу, розляглися співами солов'їв; Готуючись до іспитів, увесь матеріал має бути повторений; Визирнувши у вікно, на вулиці йшов дощ; Підприємці завжди співставляють витрати і прибутки; пробачте друзів; Меблі коштують біля п'яти тисяч гривнів; Нами було обговорено три

важливих питання; Мені болить майбутнє нашої молоді; зраджувати принципи; наводити докази; листати журнал; називати по імені; не приніс гроші; завідує бібліотекою; покарати за брехню; призначити заступником директора Іванченко Ігора Сергійовича; Працюватиму на об'єкті до одинадцяти годин; Лікування триватиме менше двох тижнів; наглі зміни в суспільстві; Готуючи вечерю, я слухаю новини по радіо; Я купив цього собаку ще будучи цуценям; Ми розмістилися на добре вимощеному возі свіжою травою; відстаючий учень; стоячі в тролейбусі пасажери; плакуча верба; ходяча енциклопедія; Корній, овіяний весняним вітром, тепер виношував новий задум; А відноситься до В; відноситися до неї з повагою;

2. Письмові креативні творчі вправи.

Стаття в шкільну газету

Мета: активізувати отримані знання з мовної культури; познайомити з основними характеристиками культурного мовлення; виробити уміння застосовувати їх у житті; розвивати усне мовлення студентів, уміння працювати самостійно й колективно; виховувати культуру мовленнєвого спілкування.

Методичні рекомендації: перегляньте відеоматеріал експрес-уроку з Олександром Авраменком, запам'ятайте поради щодо удосконалення власного мовлення; напишіть статтю в газету "Як боротися з суржилом". Укладіть словничок правильного вживання (додайте до свого „Мовного портфоліо“).

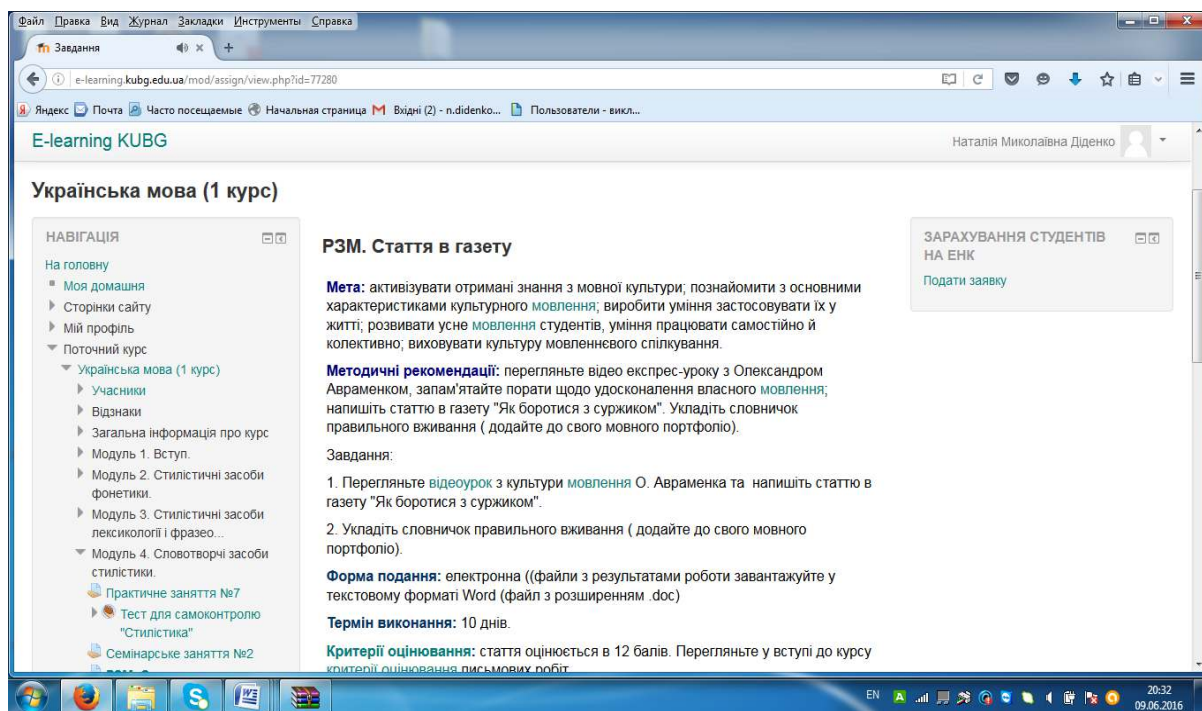
Завдання:

1. Перегляньте відеоурок з культури мовлення О. Авраменка та напишіть статтю в газету „Як боротися з суржилом“.
2. Укладіть словничок правильного вживання (додайте до свого мовного портфоліо).

Форма подання: електронна (файли з результатами роботи завантажуйте у текстовому форматі Word (файл з розширенням .doc)).

Термін виконання: 10 днів.

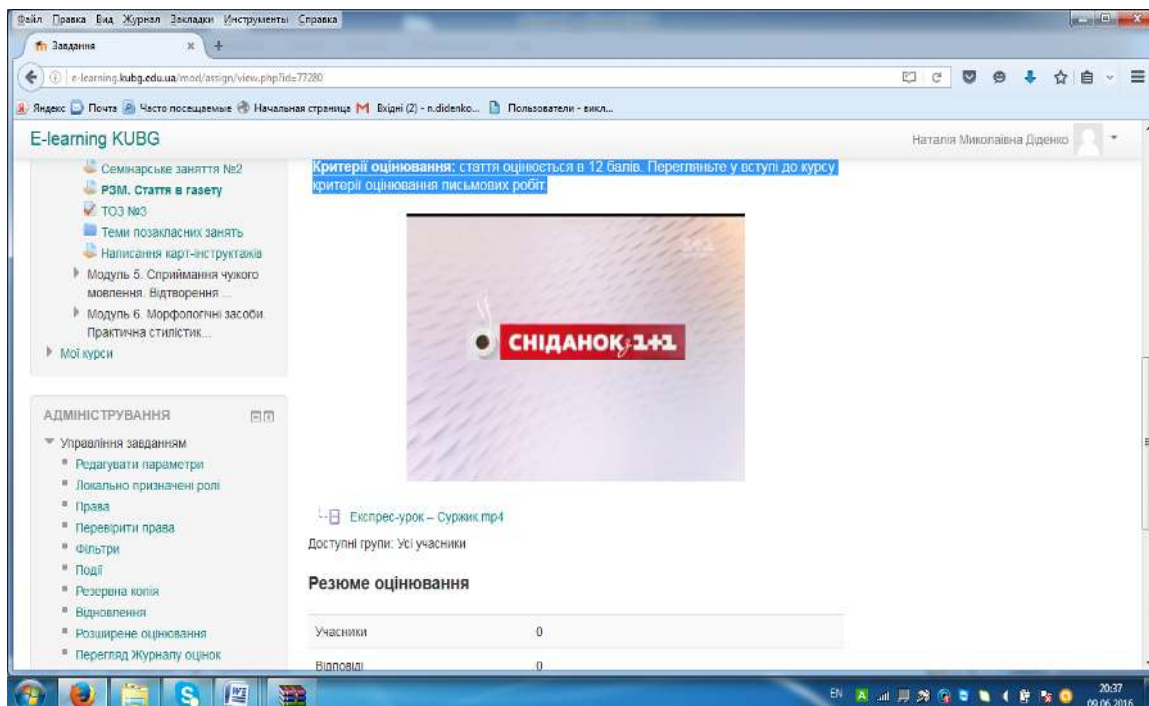
Критерії оцінювання: стаття оцінюється в 12 балів. Перегляньте у вступі до курсу критерії оцінювання письмових робіт

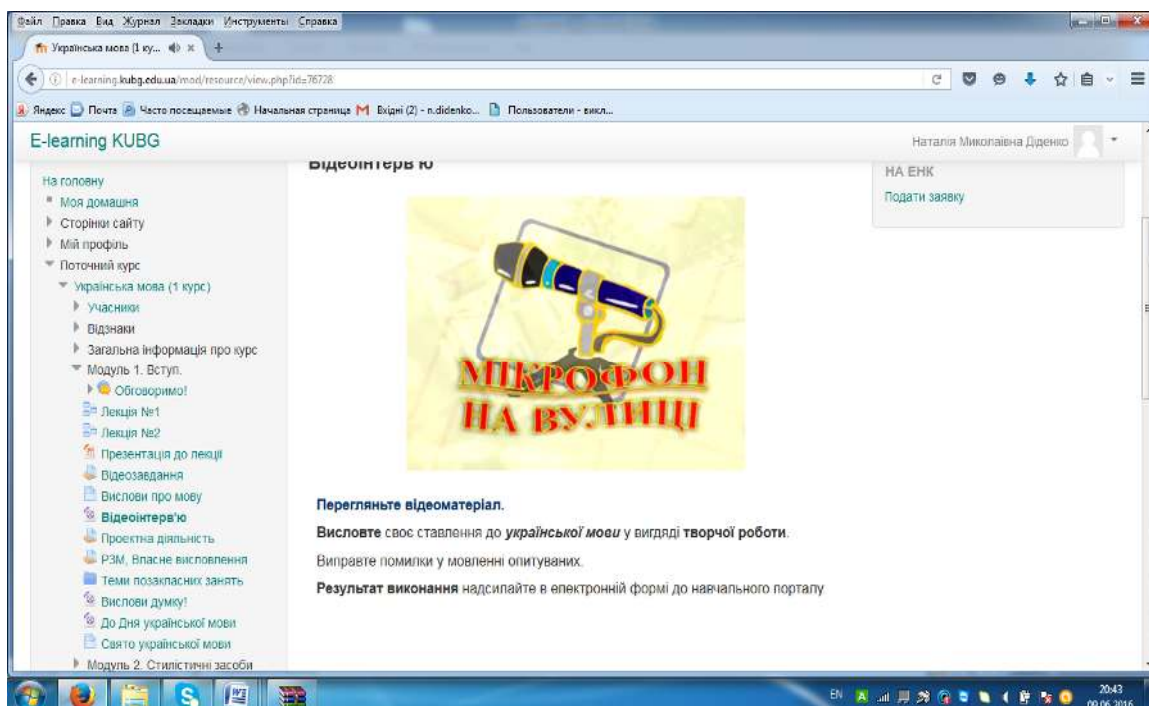
«Відеоінтерв'ю»

Завдання:

1. Перегляньте відеоматеріал. Висловіть своє ставлення до *української мови* у вигляді творчої роботи (есе).
2. Перегляньте інтерв'ю («Мікрофон на вулиці»). Виправте помилки у мовленні опитуваних.

Матеріал телепередачі.

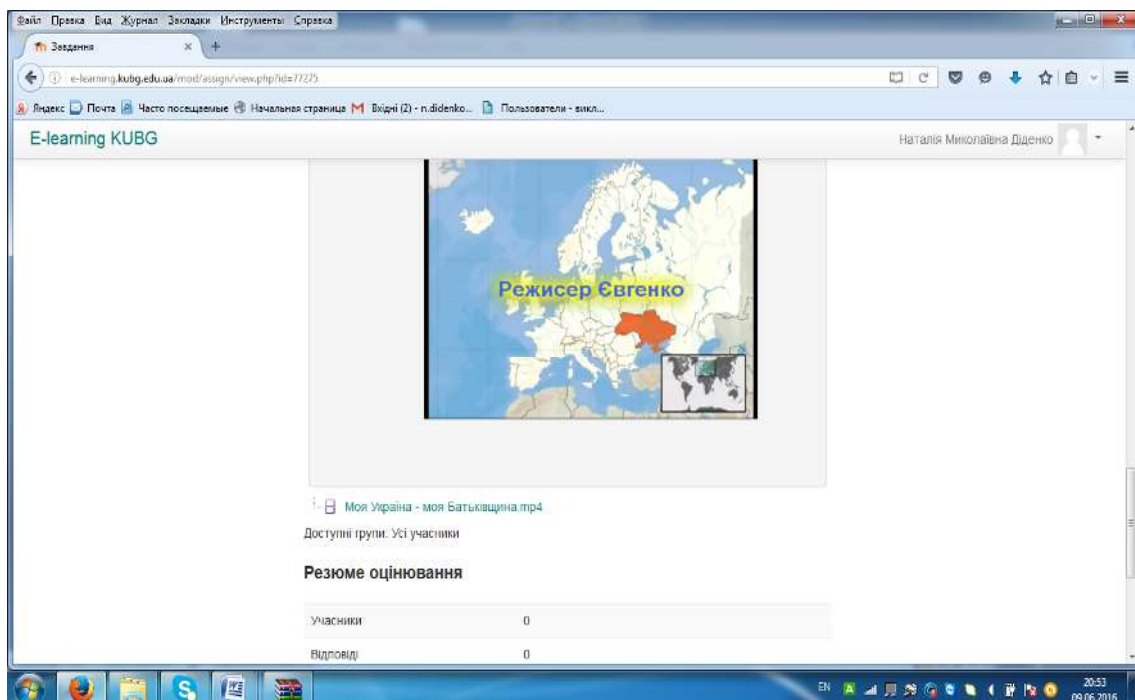
Інтерв'ю на вулиці.

3. Результат виконання надсилайте в електронній формі до навчального порталу.

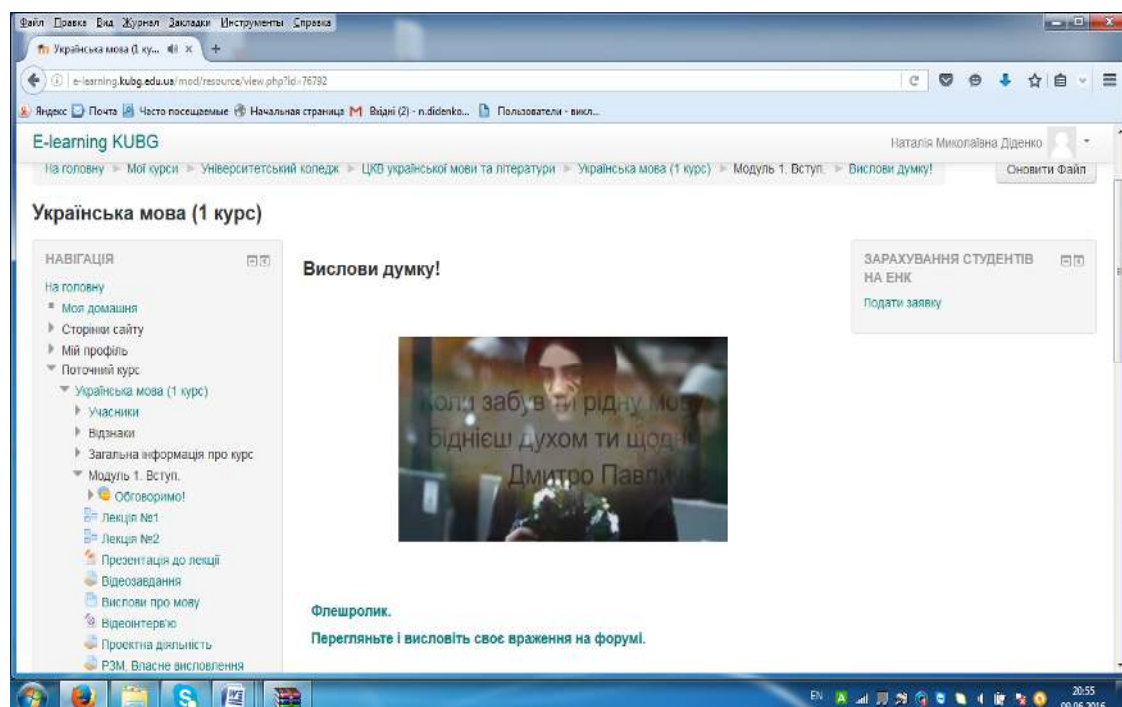
Проектна діяльність «Мова єднає українців»

Завдання:

1. На основі перегляду флешролика створити проект «Мова єднає українців!».
2. Підготувати свято для учнів 5 – 6 класів «Наша рідна мова».
3. Запропонувати список літератури та інтернетних джерел для учнів 7 – 8 класів на тему «Шануй, читай, вивчай рідну мову!» (до 10 найменувань).

Флешролик

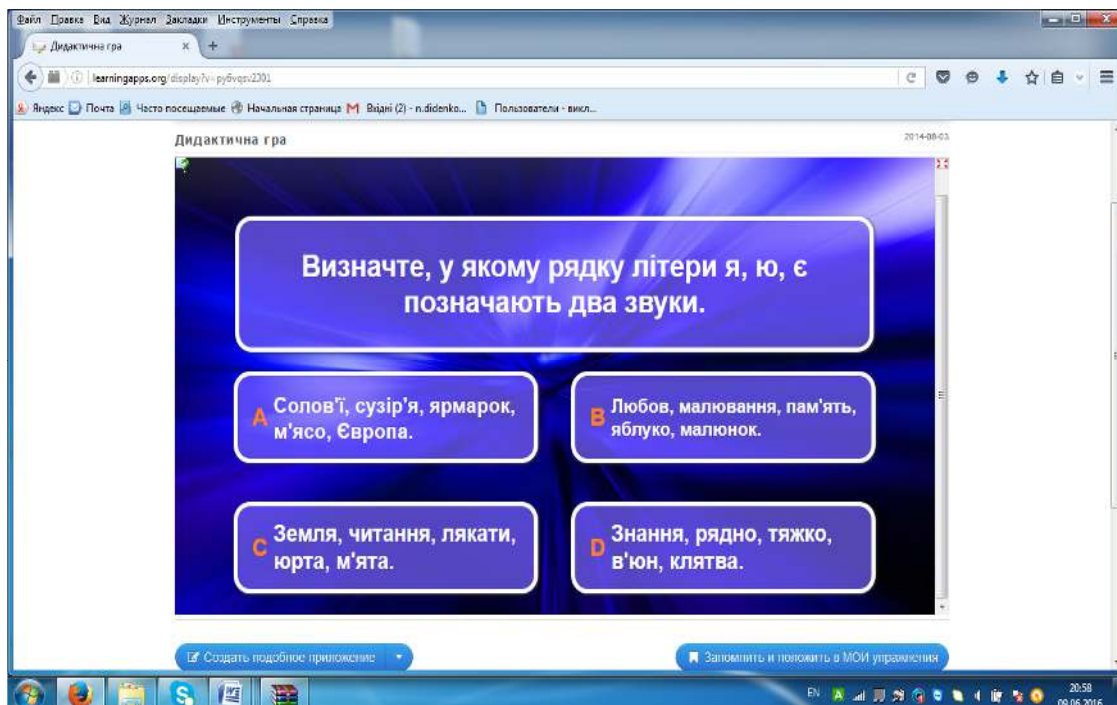

Обговорення на форумі

Дидактична гра

Перейдіть за посиланням та пограйте в гру „Перший мільйон”

Режим доступу: <http://LearningApps.org/display?v=py6vqsv2301>

Зразок завдання дидактичної гри

Список корисних посилань

Офіційні веб-сторінки

<http://www.mon.gov.ua> – офіційний сайт Міністерства освіти і науки України.

<http://www.kmu.gov.ua> – Урядовий портал

<http://www.lib.com.ua/> - електронна бібліотека

<http://mirslovarei.com> - світ словників: словники і енциклопедії

<http://pedpresa.com/>- педагогічна преса

Предметні конкурси

<http://gra-sonyashnyk.com.ua> – українознавчий конкурс «Соняшник».

<http://www.uclever.com> – конкурс «Патріот» (українське мовознавство)

Освітні ресурси

<http://www.man.gov.ua> – Мала Академія Наук України.

<http://www.teacherjournal.com.ua> – Учительський он-лайн журнал.

<http://metodportal.net> – Методичний портал. Спеціалізований ресурс, призначений для вчителів.

<http://osvita.ua> – освітній сайт для вчителів.

<http://ostriv.in.ua> – Острів знань

<http://www.koncrekt.org.ua> – матеріали на допомогу вчителю-практику.

Українські освітні портали

<http://testportal.gov.ua/> - Український центр оцінювання якості освіти

<http://ua.lokando.com/portal/statpage.php?id=common&page=teachers> – репозитарій навчального контенту

<http://www.intellect.org.ua/> - мережа аналітичних центрів України

<http://iteach.com.ua/successful-project/> - український сайт програми Intel«Навчання для майбутнього»

<http://www.osvita.org.ua> – Освітньо-консультативний центр «Освіта»

<http://www.ednu.kiev.ua/> - Educational Network Ukraine

<http://educom.ua/uk-ua/about/> - навчальний проект «Відкритий світ»

<http://yakistosviti.com.ua/uk/Golovna> - Український проект «Якість освіти»

<http://www.eu-edu.org> – Європейський освітній портал.

<http://www.udl.org.ua> – Українська система дистанційного навчання.

<http://www.ukrmova.dn.ua> – Методичні матеріали до уроків української мови, олімпіад та конкурсів.

<http://vk.com/uabooks> – українські аудіокниги.

<http://www.dilovamova.com> – українське ділове мовлення.

<http://www.library.lg.ua> – літературна спадщина Бориса Грінченка

Найвизначніші музеї міста Києва

Національний музей історії України - <http://www.nmiu.com.ua/>

Національний художній музей України - <http://namu.kiev.ua/>

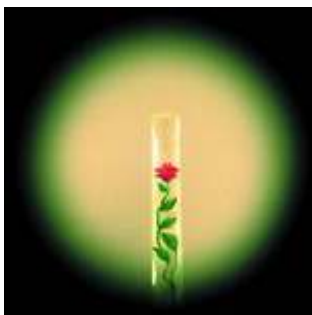
Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків -
<http://www.khanenkomuseum.kiev.ua/>

Музей історичних скарбів України (філія Національного музею історії України) - <http://miku.org.ua/>

Музей мікрмініатюри Миколи Сядристого -
<http://primetour.ua/ru/excursions/museum/muzey-mikrominiatyur-nikolaya-syadrystogo.html>

Музей Івана Гончара Національний центр народної культури -
<http://honchar.org.ua/>

Національний музей українського народного декоративного мистецтва -
<http://www.mundm.kiev.ua/>

Національний науково-природничий музей НАН України -
<http://www.museumkiev.org/>

Музей води - <http://leov96.wix.com/aqua1>

Національний музей літератури - <http://museumlit.org.ua/?lang=uk>

Національний музей Тараса Шевченка – <http://museumshevchenko.org.ua/>

Розробки інтегрованих позакласних заходів**Екскурсія****„Т.Г.Шевченко – художник і Києво-Печерська лавра”**

Мета: ознайомити учнів з мистецькою спадщиною Шевченка, показати вплив Києво-Печерської лаври на становлення його як художника; розвивати у дітей спостережливість, уміння помічати суттєві деталі, робити висновки; сприяти духовному розвитку школярів, прищеплювати бажання поглиблювати свої знання з історії української духовної культури, плекати їхні естетичні смаки.

Вид заняття: екскурсія в Києво-Печерський Національний заповідник.

Міжпредметні зв'язки: історія України, образотворче мистецтво, українознавство.

Перебіг позакласного заняття***I. Мотивація навчальної діяльності учнів.***

1. Повідомлення теми й мети позакласного заняття.
2. Організація навчальної діяльності учнів.

Позакласне заняття проходить в Києво-Печерському Національному заповіднику.

Маршрут екскурсії: Надбрамна церква – Музей Книги – Будиночок Мазепи – Всісвятська церква.

II. Сприйняття й засвоєння матеріалу.**1. Вступне слово вчителя.**

Наше заняття сьогодні – незвичайне. Це заняття-екскурсія. До нього ми готувалися заздалегідь, адже в ролі екскурсоводів випробують себе учні нашого гуртка. Ми з вами знаходимось на території Києво-Печерської лаври. Це святе місце не міг не відвідати Тарас Шевченко, приїжджаючи в Київ. Сьогодні будемо говорити про Тараса Шевченка – художника. Давайте пригадаємо:

- Коли в Шевченка виявився потяг до малювання? (У дитинстві, почав малювати дуже рано, у кількох ровесників-школярів навіть залишилися подаровані ним малюнки).

- Коли здійснилася його мрія і він став художником? (Після викупу з кріпацтва у 1838 р., завдяки зусиллям митців В. Жуковського, О. Венеціанова, К. Брюллова, І. Сошенка, він стає вільним слухачем Академії мистецтв).

- Який літературний твір дає уявлення про ці події? (Повість „Художник”, написана російською мовою у 1856р. у Новопетрівській фортеці. Правдивість у змалюванні окремих епізодів і реальних осіб підтверджується записами в „Щоденнику” й листами Шевченка).

2. Словникова робота

Сепія– фарба сіро-коричневого кольору. Офорт, аканта – різновиди техніки гравюри на металі.

Архітектурні пейзажі – зображення місцевості з наявністю архітектурних споруд.

Етюд – твір образотворчого мистецтва допоміжного характеру, виконаний з натури з метою вивчення в процесі роботи над картиною.

Акварель – 1. Клейові фарби, що розводяться водою. 2. Живопис такими фарбами.

3. Синтаксичний тренінг.

Запропонувати складне речення, використавши подані слова, записати до робочих екскурсійних нотаток карток. Зробити повний синтаксичний розбір речення (для учнів профільних філологічних класів).

4. Екскурсія. Розповідь учня-екскурсовода (у ролі екскурсовода заздалегідь підготовлений учень)

1) Учень – екскурсовод Біля Надбрамної церкви.

Ми з вами знаходимось на території Лаври. Розбудова Києво-Печерської лаври почалася за князювання Володимира та Ярослава Мудрого. Поява її ствердила правдивість пророцтв Святого Андрія Первозванного, що „засяє на

цих горах Благодать Божя”. Про Печерський монастир, що став провідним духовним центром України-Русі, згадується вперше в літописі 1051 року. Ченці Лаври започаткували багато видів мистецтва і науки: Нестор-літописець – перший історик, один із авторів „Повісті минулих літ”. Агапіт – перший відомий лікар. Аліпій – перший живописець. Лаврські печери – місце духовних подвигів перших ченців. У такому місці – духовному осередку наших пращурів, нашої історії, національної культури, звичайно, побувало багато митців. Це місце відвідав і Тарас Шевченко, більше того, він тут жив деякий час і творив свої картини. Шановні гості, ми зможемо зараз підійти до місця, де зупинявся геній.

2). Учень-екскурсовод. Біля Музею книги.

Якби навіть припустити, що Тарас Шевченко не був мислителем-філософом і не написав жодного віршованого рядка, то він всеодно був би відомий світові як великий український художник, який досконало володів олівцем, аквареллю, олією, білилом, офортом, сепією.

З-під його пензля, граверського штихля, офортної голки та звичайнісінького олівця з’явилося багато прекрасних, викінчених творів. Зрозуміло, що ми не зможемо представити повної спадщини Шевченка-художника, а лише познайомимось з тими творами, які він виконав у Києво-Печерській лаврі.

3) Учень-екскурсовод Музей книги (II поверх)

Тарас Шевченко неодноразово бував у Києві, вперше в 1829 році, як козачок Енгельгардта їхав за своїм паном, у 1843 р. – будучи уже вільним, у 1844р., найдовше жив у 1845–47 рр., приїхавши сюди в червні 1845 р. після закінчення Петербурзької Академії мистецтв. Звичайно, не відвідати Києво-Печерську Лавру він не міг. Це вплинуло на нього як поета і художника. Під час відвідин Лаври Тарас Григорович зупинявся в приміщенні друкарні, на другому поверсі, де ми з вами і знаходимося. Звідси, з балкону, він оглядав Лівий берег і бачив Чернігівщину. За Дарницею починалась Чернігівська земля. Саме тут він малював картини.

4) Учень-екскурсовод Музей книги (І поверх)

Ми з вами знаходимося в приміщенні першого поверху друкарні. Це була перша і найбільша друкарня в Східній Україні. Окрім церковної літератури тут друкувалися і світські книги. Такі, як „Синопис” Інокентія Гізеля – перша друкована книга з вітчизняної історії 1674 р. (показує книгу), перший український тлумачний словник Памви Беренди (1627 р.). У такому пам’ятному місці і бував Тарас Шевченко, будучи вже художником. Хист до малювання у Шевченка прокинувся дуже рано, ще в дитинстві він мав непереборне бажання будь-що навчитися малювати. Із спогадів Феофана Лободи нам відомо про його перші малярські вправи: „... в досугие часы рисовал углем на комодѣ и стайне петухов, людей, церковъ, даже и Киевскую дзвыницю.... Щоб стати художником, він мав пройти певну професіональну підготовку, тяжку школу навчання, шукати вчителя серед сільських дяків – іконописців, можливо, навчатись у видатного віленського художника, спробувати сувору ширяєвську науку, відвідувати класи петербурзького Товариства заохочення художників, навчатись в Академії мистецтв. Навчання в Академії мистецтв під керівництвом такого великого майстра, як Карл Брюллова допомогло Шевченкові блискуче оволодіти мистецтвом живопису. Шевченко був одним з повірених Брюллова, одягався по останній моді, був інтелегентною людиною, улюбленим учнем, виправдав сподівання свого вчителя – тричі відзначений срібними медалями за успіхи в живопису. Його поетична спадщина налічує 240 творів, а художня – 1200 живописних робіт (олійних картин, архітектурних пейзажів, акварелей, сепій, офортів, малюнків). Сама кількість свідчить, що малярству Шевченко приділяв велику увагу. Однак за життя поета жоден його сучасник не мав повного уявлення про нього як художника. Альбом малюнків „Живописна Україна” – єдине окреме прижиттєве видання художніх творів митця. Серед робіт Київського періоду: рисунок олівцем 1843 р. – „У Києві”, „Видубицький монастир у Києві”, „Київ з боку Дніпра” та малюнки, які художник малював саме тут, у Лаврі. „Дальні печери Києво-Печерської лаври” у 1846 р., виконаний саме з

ганку лаврської друкарні. Своє захоплення цим красивим Шевченко висловив у повісті „Близнецы”: „Но чаще всего я лелею мое старческое воображение картинами золотоголового, садами повитого и тополями увенчанного Киева”. Ці твори Шевченко виконав між травнем і вереснем 1843 р. Сепію „Церква всіх святих у Києво-Печерській лаврі” він намалював у 1846 р. Ліворуч унизу на ній підпис: „Михаил Сажин” (Сажин намалював тут постаті жінки і старця). (Показує картину). Такі твори, як „Печери Київської лаври”, „Лаврська церква з дзвіницею” (кілька варіантів) та „Старці” й „Портрет отамана старців”, на яких зображено Лавру, – на жаль, не знайдено.

Церква всіх святих... Чому саме її уподобав Шевченко? Мистецтвознавці радянського часу наголошували: тому, що Шевченку сподобалась гра світла і тіні. Безперечно, Шевченко майстер – кольорового контрасту і світлотіні, це споріднює його з Рембрандтом, не випадково в академії його прозивали російським «Рембрандтом», контраст відчувається навіть у віршах:

В таку добу під горою,
Біля того гаю,
Що чорніє над водою,
Щось біле блукає.

Але ніхто й словом не обмовився про те, що Церкву Всіх Святих збудував Іван Степанович Мазепа. Під час перебування у Києві Шевченко близько зійшовся з Пантелеймоном Кулішем, Миколою Костомаровим (показує портрети), в майбутньому відомим істориком, які і спонукали Шевченка до кращого пізнання історії України. Поміж персонажів історії України постать Мазеви вирізнялась, і Шевченко до неї ставився складно. Це відчувається і в поемі «Чернець», повісті «Музикант». (Читається уривок з поеми «Чернець»). Ми зараз зможемо пройти і побачити будиночок, в якому зупинявся Мазепа.

5) Учень-екскурсовод Біля будиночка Мазеви.

Під час приїзду в Київ Мазепа зупинявся в Лаврі саме в цьому будиночку. По Мазепі не залишилося в Лаврі особливих хоромів, як після інших князів. Але на побудову нових церков гроші Іван Степанович ніколи не шкодував. Одною з 12 церков, побудованих на гроші Івана Мазепи якраз і була церква всіх Святих. Благодійницька діяльність Мазепи була зумовлена тим, що гетьман намагався піднести свою Батьківщину на високий культурний рівень. Зараз ми зможемо підійти до Всісвятської церкви.

6) Учень-екскурсовод Біля Всісвятської церкви.

Давайте відійдемо подалі, щоб можна на відстані добре роздивитись споруду. Таку красу не міг не помітити Т.Г. Шевченко.

Церкву збудував Дмитро Оксамитов, будівничий, запрошений з Москви. При будівництві майстер використав традиції української дерев'яної архітектури барокового стилю. В основі фундаменту лежить правильний грецький хрест. При спробі відтворити архітектуру в іншому матеріалі бувають невдачі, але Оксамитов чудово справився з цим завданням. Будівля немов би активно взаємодіє з довколишнім середовищем. Протягом доби сонце, по-різному освітлюючи споруду, викликаючи гру світла і тіні, народжує дивне відчуття руху. Цього не міг не помітити Тарас Шевченко. Відома споруда фактично не має чітко вираженого фасаду, тому виразність її силуету не втрачає своєї краси, з якої точки її б не оглядали. Зверніть увагу на орнамент, який має геометричні форми, такий зберігся тільки на цій церкві та в Кремлі. В середині фундаменту вбудовані голосники, горловина яких йде в землю – це усуває шум, адже поряд знаходиться економічний корпус і тут завжди було шумно. Саме тиша в цій церкві і привабила Шевченка. Але ця церква привабила ще одного майстра, Івана Їжакевича, останнього керівника Лаврської іконописної школи.

7) Учень-екскурсовод. У церкві

Церква Всіх Святих, як і більшість будов монастиря, постраждала під час пожежі 1718 р., але невдовзі була відбудована. Після ремонту 1904 р. було вирішено розписати інтер'єр церкви, роботи закінчили за 5 місяців. У

розписах храму брало участь 24 художники, 12 з яких були учнями монастирської художньої школи. В орнаменті можна побачити символи, які дійшли від трипільської доби (символ Батьківщини, зерно проросле, що дає життя). Зображення на темно-синьому тлі у центральній бані Христа-Пантократа є головним. У лівій руці він тримає відкриту книгу з написом: «Азь єсмь Светь миру». На парусах зображені лики Євангелістів. У церкві Всіх Святих зображено лише двох з них – св. Марка та Луку. Тут також зображені апостоли св. Петро, Андрій, Філіп, Варфоломей і ін.

На стінах вівтарної частини розміщені зображення засновників Києво-Печерського монастиря Антонія та Феодосія. Далі по колу – прп. Нестора-Літописця. Ісакія Затворника і ін. Обабіч входу на повний зріст – князь Володимир, св. Кирило та Мефодій – церква їх відносить до типу святих. Також можете спостерігати в центрі інтер'єру церкви різьблений позолочений іконостас. До речі, цікаво знати, що саме в цій церкві були зняті фільми «Вогнем і мечем», «Богдан Хмельницький» Мабуть, секрет в імовірній схожості інтер'єру на інтер'єри XVII століття. Таким чином, Всісвятська церква поєднала три величні постаті України: гетьмана Івана Мазепу, народного художника України Івана Їжакевича, який після революції малював, в основному, ілюстрації до творів Т. Г. Шевченка та основоположника української літератури і, водночас, художника Т. Г. Шевченка.

5. Граматичний тренінг. Правильне вживання числівників.

Запишіть числівники, які вживалися у розповіді екскурсоводів (вправність на запам'ятовування тексту екскурсії). Поясніть написання. Провідмініайте один числівник на вибір. Складіть асоціативну схему для запам'ятовування числівників.

III. Підбиття підсумків заняття.

Учитель. Отже, ми з вами закінчили урок-екскурсію. Думаю, ми досягли поставленої мети. Про творчу спадщину Шевченка ви дізнались багато

нового. На уроці був присутній дух святості Лаври, дух народознавства, відчувався зв'язок з історією українського народу.

IV. Практичне заняття.

Створіть альбом малюнків до екскурсії.

Напишіть твір на тему: «Мої враження від екскурсії».

Створіть флеш ролик «Екскурсія у Лаврі», «Т. Шевченко у лаврі».

Використана література:

1. Дзеверін І. О. Спогади про Тараса Шевченка. □ К.:Дніпро, 1982.
2. Тракуменко С. Шевченко-художник. – К.: Знання, 1961.
3. Тарахан-БерезаЗ.П. Шевченко – поет і художник. – К.: Наукова думка, 1981.
4. РуденкоО.І., ПетренкоН.Б. Вічний як народ. – К.: Либідь, 1998.
5. Шевченківський словник у 2-х т. Головна редакція української радянської енциклопедії. – К., 1978.
6. Тарас Шевченко. Живопис. Графіка. Альбом. –К., 1986.
7. ШевченкоТ.Г. Повести. – К.: Веселка, 1984.
8. Шагинян М. Тарас Шевченко. – М., 1964.
9. Бурачек М.Г. Великий народний художник. – К., 1939.
10. КролевецьС., КовальО., КочубинськаТ. Пам'ятки історії та культури Києво-Печерської лаври. – К.: Київ, 2002.

Інтелектуальна гра

«Пам'ятай минуле свого краю»

Мета: виявити рівень знань з історії виникнення чернецтва та заснування Києво-Печерського монастиря, його історичної та культурної спадщини; пробуджувати пізнавальний інтерес до історії свого роду, її культури, виховувати почуття патріотизму, національної гордості, любові до рідного краю, української мови, дбайливе ставлення до духовних цінностей; сприяти розвиткові творчих здібностей учнів.

Обладнання:

1. Виставка виробів, малюнків «Мої враження від екскурсії по Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику».
2. Дитячі твори на тему: «Лаврська скарбниця».
3. «Дерево мудрості» (саморобний плакат). На ньому знаходяться запитання командам.
4. Виставка літератури, фото та відео матеріали.
5. Вислів «Тільки той, хто пам'ятає минуле, вартий майбутнього».

Звучить пісня про Київ

Ведуча: – Пам'ять... Вона нетлінна і вічна...

Ведучий: – Хто не знає минулого, не вартий майбутнього. Та це не про нас, адже вчителі та учні школи №256 прагнуть знати історію свого рідного краю, рідного міста.

Ведуча: – Сьогодні ми спробуємо відкрити сторінку поживклих рукописів, у яких літописці називали Київ столицею могутньої держави Київської Русі «привабливістю світу» і «матір'ю міст Руських».

Ведучий: – Сьогодні у всій своїй величі розкинувся Київ по обох берегах древнього Славутича. По праву він здобув собі славу одного з найкрасивіших міст світу. Будь-якої пори року Київ чудовий і гостинний, і мільйони туристів прагнуть побувати в цьому місті, де краса природи і витвори рук людських злилися воєдино, де дбайливо зберігаються чудові

пам'ятки архітектури, створені за 15 сторіч історії міста. (Читається напам'ять вірш Ліни Костенко).

А над Дніпром, на цій святій горі,

Тут ціле місто, з гутами, ровами

З надбрамними кремезними церквами,

З монастирями вже в монастирі.

Аж страх бере. Стоїть новоприбулець.

Ніде не втрапить, поки не спитав!

Самих тут келій – кілька добрих вулиць.

Самих церков – на кілька тих Полтав.

Так написала про Лавру Ліна Костенко.

Ведуча: – Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник. Протягом майже дев'яти століть працею народних майстрів складався його комплекс. Унікальні художні пам'ятки заповідника відбивають складний шлях розвитку вітчизняної культури, адже кожна епоха залишила тут свій слід.

Ведучий: – Спробуємо сьогодні розгадати таємниці Києво-Печерської Лаври, віддати шану цій святині.

Ведуча: – А розгадувати будуть дві команди. Отож запрошуємо на сцену команди знавців.

1. Команда учнів

2. Команда вчителів

Під час гри пропонуються музикальні паузи

1. Танець «Київський вальс»

2. Пісні про Київ

3. Танець «Українська вишиванка»

4. Театральна вибірка (уривок з твору «Наймичка» Т.Г. Шевченка).

I тур.

Інтелектуальна розминка.

Команди презентують по три запитання одна одній, підготовлені заздалегідь.

II тур. Відеозапитання.

(Запитання від вчителів та наукових співробітників Києво-Печерського Національного заповідника)

Ведуча: – Сьогодні ми мали змогу спостерігати за двома чудовими командами. Дві яскраві ниточки – вчителі і учні – зв'яжуться у вузлик, що ймення йому знання, знання, набуті тут, в рідних стінах цього закладу. Знання історії свого рідного краю, свого міста.

Ведучий: – Шановні пані і панове, ми мали змогу переконатись, що тільки в єднанні, вмінні дійти згоди, в знанні історії свого минулого ми зможемо побудувати міцну державу. Хочеться звернутися до всіх нас: єднаймося, організовуймося. У нас одна історія, яку ми повинні знати, одна держава, ймення якій – Україна!

Орієнтовний перелік питань для команд:

1. Хто автор першого варіанту „Повісті временних літ?” і в якому році був остаточно зведений цей літопис? *(Преподобним Нестором літописцем; у 1113 році).*

2. Кого вважають засновником Печерського монастиря? І коли він був заснований? *(Засновниками вважають преподобних Атонія та Феодосія. Аскетичний спосіб життя пр. Антонія уславив його по всій Руській землі. У церковній та історичній літературі час створення монастиря обмежений періодом 1051 р., коли пр. Антоній оселився у печері, до 1062 р., коли було поставлено першу дерев'яну церкву і наземні споруди).*

3. Яка споруда є головним монастирським храмом Києво-Печерської Лаври *(Успенський собор, збудований у 1073 – 1078рр.)*

6. На початку 70-х р. XI ст. князь Святослав подарував обителі 100 гривень (50 фунтів золота) і місце перед Ближніми печерами, де Феодосій вирішив збудувати велику кам'яну церкву. Святослав особисто взяв участь у закладенні нового храму. Що це за храм? *(Успенський собор).*

4. Тут були надруковані: «Часослов» (1616р.), «Візерунок цнот», «Служебник», „»Требник» і інші книги церковного змісту (*Лаврська друкарня*).

5. Він об'єднав братську і лаврську школи, заснувавши Києво-Могилянську академію (*Петро Могила*).

6. Під час польського правління її називали «державою в державі». Про що мова? Чому так називали?

(Києво-Печерська лавра. Вона була центром опору полонізації та окатоличенню, церковні діячі підтримували розвиток освіти і науки).

7. Що означає слово «Тератургіма» і як ця назва пов'язана з Києво-Печерською лаврою? *(Книга чудес, що сталися у Лаврі та її печерах. З'явилася у 1638 р., написав її відомий письменник і історик – лаврський чернець Афанасій Кальнофойський XVII ст. Її було видано за дорученням та з благословення київського митрополита Петра Могили. «Тератургіма» задумувалася як продовження і закінчення книги Сильвестра Носова і мала довести, що чудеса в цьому монастирі відбуваються і досі).*

Використана література:

1. Вірші Л.Костенко
2. Т.Г.Шевченко «Наймичка».
3. С.Кролевець, О.Коваль, Т.Кочубинська «Пам'ятки історії та культури Києво-Печерської лаври». Видавництво «Київ», 2002 р.
4. С.П.Кролевець, Е.М.Кучменко, О.П.Коваль, Ю.О.Іванченко, В.О.Щербак «Києво-Печерська лавра – пам'ятка історії та культури України». Київ, 2006

Приклади завдань до олімпіади для учнів 10 – 11 класів*10 клас*

4. Поставте наголос у поданих словах. Слово з подвійним наголосом підкресліть.

Каталог, бюлетень, мабуть, кидати, оптовий, експерт, приятелька, чорнослив, олень, рукопис, феномен, урочистий, спина, чотирнадцять, черговий.

6 балів

5. Виконайте синтаксичний розбір речення. Над кожним словом зазначте частину мови. Накресліть схему.

Відомо, що мова не є чимось застиглим, незмінним – вона розвивається впродовж тривалого часу свого існування (Ю. Мостовий).

10 балів

6. Доберіть українські відповідники до наведених іншомовних слів.

Прерогатива, інновація, фіксувати, прайс-лист, репродукувати, дефект, унітарний, нюанс, дебати, екземпляр, аргумент, референт, ескорт, симптом, абсурд, шеф, асистент.

6 балів

7. Відредагуйте подані вислови.

Звернутися по питанню; підняли ціни; сидіти в приймальній; по стану здоров'я; відкрити зошити; мені повезло; об'єм завдань; відключити телефон від мережі; існує домовленість; пред'являйте квитки; оточуючі уникають спілкування; підручник розрахований на учнів і студентів; учбовий автомобіль; не виключено, що прочитають; прийняти належні міри; більша половина учнів; поговорити по душах; відправити сина до школи.

7 балів

8. Запишіть правильно слова.

Кам..чик, п..яти/поверховий, вул..чка, священ..ик, буквен..ий, доріж..чка, старан..ий, Н..ю/Йорк, п..єдестал, т..м..яніти, рел..єф, посв..ята, нен..чин,

пан..європейський, аж..отаж, экс/д..ректор, барок..о, бага..тво, пів/України, кур..оз, Алж..р, пен..і, шос..е, суспільно/корисний, військово/зобов'язаний, військово/спортивний, тон..о/кілометр, пів/яблука, багато/каналний, фігурис..ці, проїз..ний, бе..жаліс..ний, др..жати, ро..ч..сати, ап..льсиновий.

6 балів

11 клас

4. Розставте пропущені розділові знаки. Охарактеризуйте конструкцію. Побудуйте схему. Над кожним словом надпишіть частини мови.

Люди які недбало ставляться до своєї мовної культури по-перше позбавлені почуття власної гідності а по-друге вони не можуть стати у суспільстві творцями оригінальних ідей бо байдуже ставлення до своєї мови понижує рівень їхньої культури і можливість якнайповніше виразити у творчості свою особистість проявити себе у будь-якій галузі суспільної діяльності.

10 балів.

5. Відредагуйте словосполучення. Знайдіть пароніми, вжиті у поданих словосполученнях. Поясніть явище паронімії. Наведіть власний приклад.

Презентувати подарунок; отримати широке поширення; зі сказаного слідує; це до нього не відноситься; четверо жінок не пред'явили квитки; два програміста виключили комп'ютери; відправити sms-повідомлення; робити нерозривний пробіл між словами; явка виборців була найнижчою; видалити плями на платті; будівництво вимагає величезних коштів; швидко пройшла головна біль; продаватимуться по приходу автобуса; відкривати кампанію; продовження слідує.

8 балів.

6. Запишіть числа словами. Провідмініайте числівники за відмінками.

До 8796 додати 654.

6 балів.